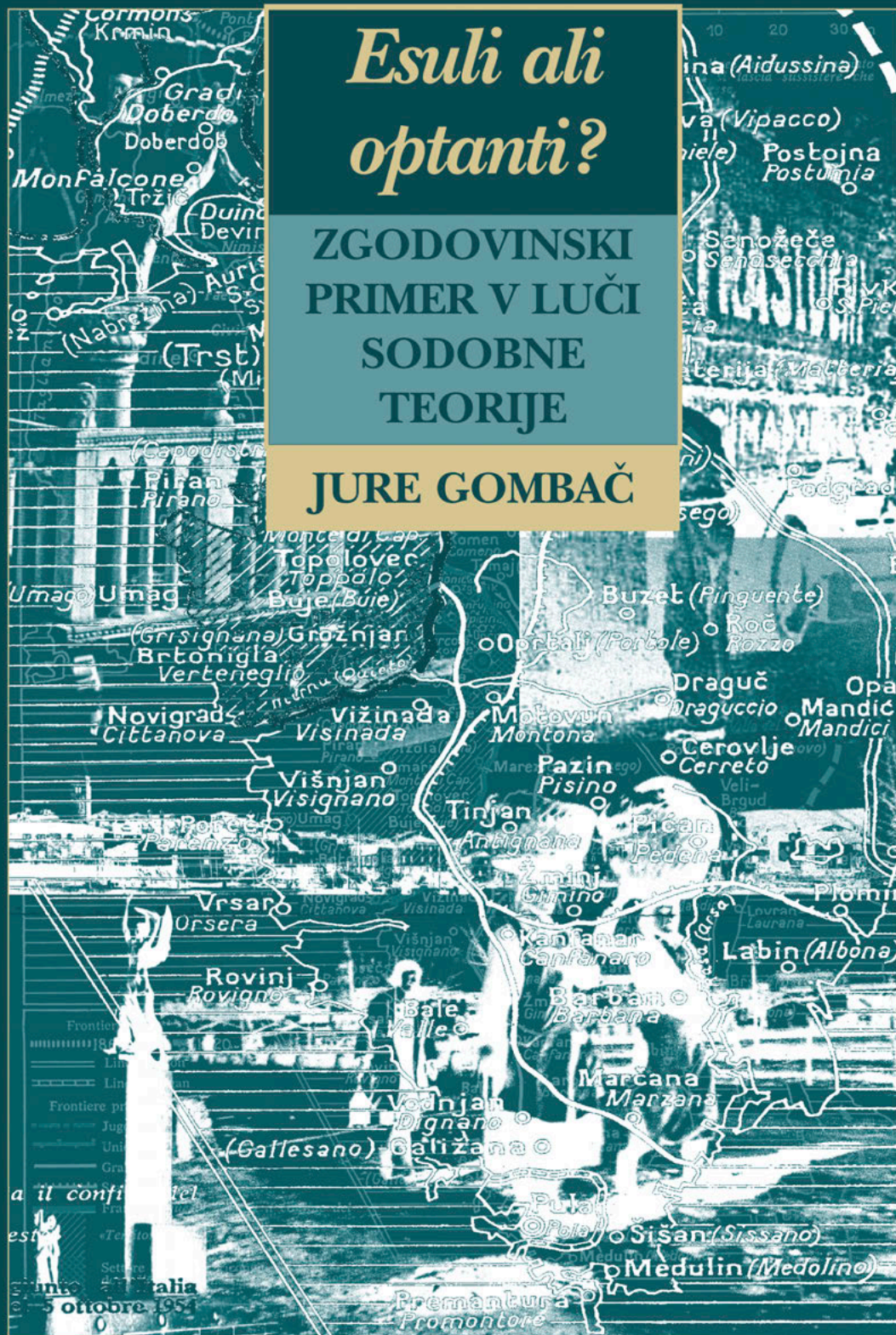

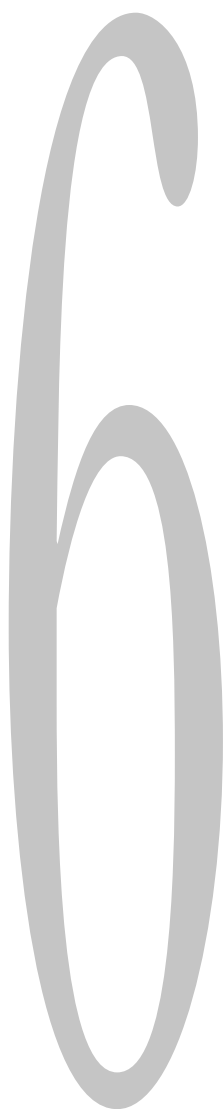
Esuli ali optanti?

ZGODOVINSKI
PRIMER V LUČI
SODOBNE
TEORIJE

JURE GOMBAČ

MIGRACIJE

INŠTITUT ZA SLOVENSKO IZSELJENSTVO ZRC SAZU

MIGRACIJE 6 Jure Gombač
Esuli ali optanti?
Zgodovinski primer v luči sodobne teorije

© 2005, Založba ZRC, ZRC SAZU

Urednica zbirke Janja Žitnik
Recenzenta Avgust Lešnik
Rudi Rizman
Prevod povzetka Henrik Ciglič
Oblikovanje Milojka Žalik Huzjan

Izdajatelj Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU
Za izdajatelja Marina Lukšič - Hacin
Založila Založba ZRC, ZRC SAZU
Za založnika Oto Luthar
Glavni urednik Vojislav Likar

Tisk Littera picta d. o. o.

Tiskano s podporo Agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

Fotografija na ovitku: Crljenko/Apollonio

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

314.7(497.4-14)
316:314.7

GOMBAČ, Jure
Esuli ali optanti? : zgodovinski primer v luči sodobne teorije /
Jure Gombač ; [prevod povzetka Henrik Ciglič]. - Ljubljana : Založba
ZRC, ZRC SAZU, 2005. - (Migracije / Založba ZRC, ZRC SAZU ; 6)

ISBN 961-6500-83-X
219668480

Digitalna verzija (pdf) je pod pogoji licence CC BY-NC-ND 4.0 prosto dostopna:
<https://doi.org/10.3986/961650083X>

*Esuli ali
optanti?*

**ZGODOVINSKI
PRIMER V LUČI
SODOBNE
TEORIJE**

Jure Gombač

ZALOŽBA
Z R C

LJUBLJANA 2005

VSEBINA

PREDGOVOR IN ZAHVALA.....	7
UVOD	9
I. TEORIJE MEDNARODNIH MIGRACIJ	13
Migracije kot dinamični procesi.....	13
1. Prostovoljne migracije.....	16
Začetki teorij.....	16
Neoklasični pristop.....	17
Pristop nove ekonomije pri migracijah.....	20
Pristop »človeškega kapitala«.....	20
Demografske spremembe in tranzicija mobilnosti.....	22
Teorija dvojnega trga delovne sile oz. teorija segmentiranosti trga delovne sile.....	23
Teorija svetovnih sistemov	25
Teorija »kumulativne vzročnosti«.....	27
Teorija mrež.....	29
Teorija migracijskih sistemov	30
2. Teorije prisilnih migracij	35
Začetki.....	35
Razmislek o prisili in prostovoljnosti migracij.....	36
Širokopotezni načrti znotraj teorije migracijskih sistemov.....	37
Nekaj o izrazoslovju in poimenovanjih	41
II. MIGRACIJA: IZ TEORIJE V PRAKSO.....	45
Mešanje znotraj migracijskega toka.....	45
1. Makropolitična ekonomija.....	46
Onkraj državnih meja.....	46
Oblikovanje mednarodnega reševanja problemov manjšin in beguncev med obema vojnama	46
Problemi z manjšinami in begunske krize v Grčiji, Turčiji in Bolgariji	47
Poraz mednarodnih organizacij in nove ideje o reševanju vprašanja manjšin.....	49
Vplivi takšnega reševanja manjšinskih in begunskih problemov na migracije po drugi svetovni vojni.....	50
Pomoč beguncem in preseljenim osebam s strani mednarodne skupnosti po drugi svetovni vojni	55

2. Migracijski režim	57
Odnosi med državami	57
Skupna zgodovina	57
Jugoslavija, Slovenija, Okraj Koper.....	59
Italija	65
3. Odbijanje in privlačenje (push-pull)	68
Razlike med prostori	68
Neskončna privlačnost obalnih mest	68
4. Migracijske mreže.....	71
Preplet, razplet, zaplet	71
Vloga migracijskih mrež.....	71
Migrantske mreže v Istri.....	75
5. Družina in gospodinjstvo	77
Osnovne socializacijske enote.....	77
Družine in gospodinjstva v Istri	78
6. Posameznik	81
Neskončna iznajdljivost.....	81
Posameznik v migracijah iz Okraja Koper po Londonskem memorandumu 6. oktobra 1954.....	82
III. PROCES IZSELJEVANJA.....	87
Kam pa zdaj?	87
Ljudska oblast v Koprskem okraju in njen odnos do »optiranja«	87
Občinski komiteji ZKS	91
Obrazci.....	95
Pisma, naslovljena na oblasti.....	99
Premoženje	106
Statistika	110
Odpadniki.....	111
Trdno prepričani.....	112
Posameznik	112
Družine, gospodinjstva, bratovščine in širše skupnosti	113
Migrantske mreže	114
Dejavniki odbojnosti in privlačnosti.....	115
Migracijski režim	115
Makropolitika ekonomija.....	116
ZAKLJUČEK.....	117
SUMMARY.....	123
PRILOGA: SLIKE IN TABELE.....	129
VIRI IN LITERATURA	143

PREDGOVOR IN ZAHVALA

Vsebina knjige je nastajala skozi razmišljanja ob raziskavah, ki sem jih kot mladi raziskovalec pod okriljem Ministrstva za šolstvo, znanost in šport opravljal najprej na Oddelku za sociologijo Filozofske fakultete v Ljubljani, Oddelku za zgodovino Univerze v Trstu, nato pa še na Znanstvenoraziskovalnem središču Republike Slovenije v Kopru. Ob svojem delu sem se srečal z obsežnimi arhivskimi viri, bogato literaturo, zapletenimi znanstvenimi teorijami in zanimivimi ljudmi.

Tako bi se rad zahvalil obema mentorjema, prof. dr. Avgustu Lešniku in prof. dr. Jožetu Pirjevcu, sodelavcem na vseh omenjenih inštitucijah, zaposlenim v Pokrajinskem arhivu Koper in vsem tistim, ki jim ni bilo žal žrtvovati nekaj minut za pogovor o problemih, s katerimi sem se srečeval pri svojem delu. Podatke iz arhivskega gradiva mi je v bite in bajte pomagal spremeniti Uroš. Za podporo pa sem hvaležen tudi vsem, ki so mi bili v tem času blizu in so mi pomagali tako s potrpežljivostjo kot tudi z radovednostjo in nestrpnostjo.

Na moje veliko veselje so se na Inštitutu za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU odločili, da knjigo lahko objavim v njihovi zbirki Migracije, za kar se jim iskreno zahvaljujem.

UVOD

Zdi se, kot da se je svet na severu Jadranskega morja postavil času v bran. Njive, ki so jim življenje podarili zidovi iz kraškega kamenja, nizke hiše z debelimi zidovi, stisnjene okoli ozkih trgov in cerkva v majhne vasi, zavite poti, ki vodijo do obalnih mest, ograjenih z morjem in obzidjem, vse to daje prostoru vtis negibnosti, zaprtosti. Videti je, kot da ne dež, ne burja, ne pripeka ne zmorejo spraviti v gibanje tega sveta, ki se zdi ujet sam vase.

Vendar pa so najrazličnejše migracije prebivalstva že od nekdanj pomenile eno glavnih gibal, ki so te kraje povezale z ostalim svetom. Ljudje so se premikali, odhajali, se vračali, se spreminjali in mešali med seboj. Selitveni tokovi po kopnem in morju so potekali v najrazličnejših smereh ter se vračali z drobci drugačnih kultur, religij, političnih, pravnih in ekonomskih sistemov. Vplivi so izmenično bogatili in siromašili prostor ter k premikanju ali ostajanju spodbujali nove in nove ljudi.

Tako so že od konca 15. stoletja v Benetkah beležili tok prebivalstva iz Istre in Dalmacije. »Iz Istre, najsevernejšega preko-jadranskega ozemlja v okviru Beneške republike, se je tja preselilo 3,2 % od skupnega števila vzhodnojadranskih priseljencev.«¹ Zabeleženi so priseljenci iz Pirana, ki so se aktivno vključili v beneško družbo, ob strani so jim stali tudi priseljenci iz Kopra, ki so tam trgovali, delali, študirali in ustvarjali.² Prav tako so Istrani za seboj pustili številne sledove v mrljskih knjigah drugih mest na obali Jadranskega morja.

Rivalstvo med Benečani in Habsburžani je pripeljalo do prve resne delitve prostora. Trst je kot vodilno pristanišče habsburškega imperija začel svoj nagli vzpon, beneška mesta na severozahodu Istre so ostala v njegovi senci. Ko je konec 18. stoletja tudi Istra prišla pod Habsburžane, je prostor spet postal enoten, migracije pa so se usmerile v Trst, ki je prevzel vlogo regionalnega središča. V 19. stoletju so se pojavila močna nacionalna gibanja, opazno je bilo trenje med večnacionalnimi imperiji in mladimi nacionalnimi državami. Državne meje so postale najpomembnejše orodje v rokah politike, njihova širitev pa eden temeljev nacionalnega mita. Spretna politika med in po prvi svetovni vojni je Kraljevini Italiji omogočila, da se je na račun razpada

¹ Lovorka Čoralić, Migracije sa istočnojadranske obale u Veneciju (15–18 st.), *Annales, Series Historia et Sociologia*, vol. 7, št. 4(10), Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstveno raziskovalno središče Republike Slovenije Koper, 1997, str. 185–192.

² Lovorka Čoralić, Prisutnost doseljenika iz Pirana u Veneciji od XV do XVII stoleća, *Annales, Series Historia et Sociologia*, vol. 3, št. 3, Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko,

Avstro-Ogrske razširila daleč v Istro in Dalmacijo ter tako uresničila sanje vsem tam živečim še »neodrešenim« Italijanom. Nadaljnja krepitev nacionalnega mita se je sprevrgla v fašistično ideologijo, ki je sovražnike enotne države videla predvsem v novih manjšinah. Takšna pot je pripeljala do sovraštva med narodi tega prostora in ena od posledic je bila tudi izseljevanje slovenskega in hrvaškega prebivalstva v svet in v Kraljevino Jugoslavijo. Druga svetovna vojna je konflikt še bolj zaostрила in do konca zapletla.

Po vojni so se migrantski tokovi zaradi vseh teh dogajanj zgostili. Začel se je množični odhod Italijanov z ozemelj, ki jih je zasedla jugoslovanska narodnoosvobodilna vojska. Najprej iz Zadra in Reke, po Pariški mirovni konferenci februarja 1947 pa še iz Pulja in drugih istrskih mest ter podeželja.

V majhnem žepku na severozahodu istrskega polotoka, ki ga je predstavljala cona B Svobodnega tržaškega ozemlja (STO) pod upravo Vojaške uprave jugoslovanske armade (VUJA), pa do množične izselitve ni prišlo.³ Tam so Italijani, Slovenci in Hrvati še naprej živeli skupaj, čeprav je med temi nacionalnimi skupinami zeval globok prepad. Skupnost so pretresali spomini na fašizem, ukrepi jugoslovanskih oblasti, italijanske zunanje politike, hladna vojna, težko gospodarsko stanje zaradi odrezanosti od tradicionalnih središč, skratka široka paleta različnih razlogov in pritiskov. Napetost so skušali rešiti s pomočjo Londonske spomenice o soglasju 5. oktobra 1954, ko so Svobodno tržaško ozemlje z demarkacijsko črto raztrgali na dva dela in ga razdelili. Središče tega prostora, Trst, je ostal v Italiji, del njegovega neposrednega zaledja, okraja Koper in Buje, pa v Jugoslaviji. Meja je bila določena, dana pa je bila tudi možnost »optiranja«. To je pomenilo, da so vsi ljudje iz bivšega STO lahko izbirali, v kateri državi želijo nadaljevati svoje življenje.⁴

Tako je ozemlje na severozahodu istrskega polotoka, od Sečovelj pa do Trsta, ki naj bi mu glavne karakteristike skozi svoje romanske in italijanske korenine dajala tako obalna mesta kot tudi slovenska in hrvaška naselja v zaledju ter je bilo med seboj močno povezano ne le z zgodovinskimi, temveč tudi z ekonomskimi in osebnimi vezmi, skoraj v celoti prišlo pod Jugoslavijo.⁵

Nova meja je te povezave pretrgala in je bila po besedah prof. dr. Frana Zwittera »primer monstrozne rešitve problema«.⁶ Sledile so katastrofalne posledice. Večina prebivalstva, ki se je znašlo na jugoslovanski strani, je do leta 1957 množično zapustila

Znanstveno raziskovalno središče Republike Slovenije Koper, 1993, str. 167–179.

³ Raoul Pupo, *Orientamenti della piu recente storiografia italiana sull'esodo Istriano, Annales, Series Historia et Sociologia*, vol. 10, št. 1(20), Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstveno raziskovalno središče Republike Slovenije Koper, 2000, str. 165–170.

⁴ Boris M. Gombač, *Slovenija, Italija od preziranja do priznanja*, (zbirka »Vrag ali mejak?«, 1), Ljubljana: Debora, 1996.

⁵ Pio Nodari, *Premessa, v: Spostamenti di popolazione e trasferimenti sociali nella Provincia di Trieste e nel Distretto di Capodistria nel Secondo Dopoguerra*, ur. Carlo Donati, Opicina-Trieste: Regione Autonoma Friuli-Venezia Giulia, Direzione Regionale Affari Europei, 2001, str. 15–42.

⁶ AS, fond 1402, Fran Zwitter (osebni fond), t. e. 1.

svoje domove in se za vedno preselila v Italijo. Tak zgoščen odliv prebivalstva ni povzročil le hudih problemov v prostoru, ki so ga zapustili, temveč je močno vplival tudi na tržaško družbo, ki je bila takrat v globoki krizi.

Istočasno so slovenske oblasti praznino na Koprskem, ki je ostala za Italijani in številnimi Slovenci ter Hrvati, načrtno zapolnile s tokom ljudi iz notranjosti, kar je popolnoma spremenilo etnično, kulturno in socialno sliko ozemlja.

Poglavja v tej knjigi so usmerjena predvsem v raziskavo zadnjega velikega vala izseljencev iz Okraja Koper, ki ga italijanski raziskovalci imenujejo tudi »il grande esodo«. S pomočjo teoretičnega dela, sestavljenega iz najizvirnejših prijemov različnih socioloških teorij o migracijah, gre za poskus ovrednotenja podatkov, pridobljenih s pomočjo računalniške obdelave dokumentov, ki so bili po Londonskemu sporazumu potrebni za pridobitev dovolilnice za izselitev v Italijo. Pri tem je pomagala tudi literatura o povojnem izseljevanju iz Jugoslavije v Italijo.

Na ta način skušam poudariti okvire, znotraj katerih posamezniki sprejemajo odločitve o migraciji, kot so družina in gospodinjstvo, ter ovrednotiti pomembnost migrantskih mrež. Odkrivam, katere institucije se ukvarjajo z migracijami te vrste in zakaj. Preko tega razkrivam tudi vpliv držav in njihovih ukrepov na posameznika in obratno. Prav tako raziskujem ekonomske vplive dejavnikov odbijanja in privlačnosti, ki so dolgo časa veljali za glavne povzročitelje migracij.

S pomočjo rezultatov takšne analize skušam na izvirnejši način pojasniti vzroke za to migracijo, jo spremljati in sproti razkrivati njen tok. Na ta način bi rad izpostavil njene vplive tako na okolja, kjer se je oblikovala, kot tudi na tista, kamor je bila usmerjena. S tem želim tudi pomagati pri odločitvi, kakšne prijeme naj bi še uporabili pri nadaljnjem delu, da bi presegli že znano.

Vse to preprosto pomeni, da neposrednega odgovora na vprašanje, ki je zastavljeno v samem naslovu knjige, ne podajam direktno, temveč ga skušam problematizirati. Tako bi bilo po mojem mnenju pravzaprav treba problematizirati vse definicije, ki skušajo ujeti dogajanja znotraj migracij, teh dinamičnih in na vsa področja človekovega delovanja posegajočih procesov.

I. TEORIJE MEDNARODNIH MIGRACIJ

MIGRACIJE KOT DINAMIČNI PROCESI

Kaj torej so migracije, ki v sebi na eni strani združujejo dinamiko, premikanje, gibanje, kroženje, sanje in upanje, po drugi strani pa jih označujejo tudi negotovost, razočaranja, boj za preživetje ter neusmiljena beseda tujina? Kako razumeti procese, polne nasprotij, ki so tako odvisni od notranjih razmer in zunanjega dogajanja?

Definicije, s katerimi so strokovnjaki najrazličnejših ved skušali zgrabiti bistvo in ga razgaliti občinstvu, so le še pripomogle k skrivnosti in neulovljivosti fenomena migracij. Začeti s pojasnitvijo same besede migracija, ki izhaja iz latinske »migratio«, kar pomeni premikati se, vandrati, je povsem dobra osnova. Nanaša se predvsem na posameznika.¹ Če se vnese nekaj dinamike, se da besedo »migracija razumeti kot gibanje z enega prostora na drugega«.²

Ob začetku opazovanja tega dogajanja kot procesa postajajo njegovi opisi še bogatejši in ob dejanskem razmisleku o migraciji se kmalu ugotovi, daje to v resnici izredno zapleten in raznolik predmet.³ »Človeška migracija je zapleten fenomen. Vključuje celo paleto faktorjev, dimenzij in aspektov, ki jih ne moremo zajeti le z enim pristopom ali le v eni znanstveni disciplini.«⁴ »Migracija je namreč izjemno široko in raznoliko področje, ki zajema neskončno veliko tem.«⁵

In vendar se je bilo treba raziskovanja te zapletenosti, raznolikosti, širokosti nekako lotiti. Preučevanje fenomena s tako fascinantnimi lastnostmi in vplivi na vpletene družbe ter posameznike pa je pomenilo predvsem omejevanje. Raziskovalci so migracije omejili najprej prostorsko, nato časovno. Razbili so jih na faze, ki so si jih razdelile najrazličnejše vede in z njimi gradile ali pa podpirale svoje teorije. Ko so znotraj brezpravnih migrantskih mas, tokov, ki so jih determinirali rigidni zakoni

¹ Guido Bolaffi, Raffaele Braccalenti, Peter Braham, Sandro Gindro, *Migrations*, v: *Dictionary of Race, Ethnicity & Culture*, London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications, 2003, str. 177.

² Danielle Leclercq, Introduction, v: *Migration flows in 20th century Europe and their impact on school life*, ur. Danielle Leclercq, Strasbourg: Council of Europe, 1998, str. 11.

³ Paul Boyle, Keith Halfacree, Vaughan Robinson, *Exploring Contemporary Migration*, Harlow: Addison Wesley Longman Limited, 1998.

⁴ Graziano Batistella, Introduction, *International Migration Review*, vol. 23, št. 1, New York: Center for Migration Studies, 1991, str. 1–2.

⁵ Göran Rystad, Immigration History and the Future of International Migration, *International Migration Review*, vol. 26, št. 1(97), New York: Center for Migration Studies, 1992, str. 1169–1185.

različnih družb in kultur, začeli opazati še najrazličnejše motivacije družbenih skupin ter neuklonljivo podjetnost posameznika, se je pojavil razkol tudi znotraj teorij samih.

Prav zaradi takšne silne razdrobljenosti, rezerviranosti in oklepanja posameznih delov kvalitetnega preučevanja tega pojava ni bilo mogoče začeti od spodaj. Sile, ki so si razdelile migracijo, so bile pogosto preprosto premočne. Pozivi so prišli z vrha in v imenu interdisciplinarnega pristopa. »Migracija je predmet, ki kar vpije po interdisciplinarnem pristopu. Vsaka disciplina lahko nekaj doprinese k takšni raziskavi, tako empirično kot teoretično.«⁶ Pri migraciji naj bi šlo tako za družbeno dejstvo, ki ga ni mogoče celovito interpretirati brez poznavanja politično-gospodarskih, pravnih, religioznih, družbenih in kulturnih aspektov tako v državi gostiteljici kot v državi izvora.⁷ »Raziskovanje migracij in etničnih odnosov je resnično interdisciplinarno: sociologija, politične vede, zgodovina, ekonomija, geografija, demografija, psihologija in pravo, vse te vede so pomembne. Raziskujejo različne aspekte premikov populacij in boljše razumevanje teh procesov zahteva prispevke prav od vseh.«⁸

Prav teorije o mednarodnih migracijah so eden od uspešnejših interdisciplinarnih pristopov, saj se znotraj njihovega okvira srečujejo različne vede z različnimi metodami raziskovanja in skušajo doseči skupen cilj: čimbolje razjasniti dogajanja znotraj migracij. Ena od njihovih glavnih značilnosti je, da skušajo upoštevati temeljne delitve premikov predvsem glede na prostor, čas in motivacijo, ki določajo tipe migracij.⁹

Če gre za poskus razlikovanja migracije glede na prostor, potem govorimo o notranjih in mednarodnih migracijah. Pri notranjih migracijah se prestopi določene meje znotraj države. Tokove migrantov, ki prečkajo državne meje, pa označujemo kot mednarodne migracije. V tem okviru upoštevamo tudi razdaljo med prostori in s tem kratke ali dolge migracijske tokove.

Čas je ločnica med migracijo in mobilnostjo, premikanjem, kjer ne gre za preselitev ter naselitev. Migracije delimo na začasne, ko migrant začasno zapusti državo izvora z namenom, da se vrne domov, in stalne, ko se odloči oditi za vedno. Nekatero študije se ukvarjajo z migrantom oziroma migracijskim tokom v določenem časovnem obdobju, druge pa spremljajo migracijsko zgodovino enega ali več posameznikov skozi časovno obdobje, ki lahko traja celo življenje.¹⁰

⁶ Caroline B. Brettell, Introduction, v: *Migration Theory: Talking across Disciplines*, ur. Caroline B. Brettell, James F. Hollifield, New York and London: Routledge, 2000, str. 1–26.

⁷ Uršula Lipovec Čebren, Uvod, v: *V zoni prebežništva: antropološke raziskave prebežnikov v Sloveniji*, (Zbirka Etno je fletno, 1), ur. Uršula Lipovec Čebren, Ljubljana: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta, 2002, str. 9–15.

⁸ Stephen Castles & Mark J. Miller, *The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World*, Houndmills: MacMillan Press Ltd, 1998, str. 20.

⁹ Paul Boyle, Keith Halfacree, Vaughan Robinson, *Exploring Contemporary Migration*, Harlow: Addison Wesley Longman Limited, 1998, str. 34.

¹⁰ John R. Johnston, Derek Gregory, Geraldine Pratt, Michael Watts, Migration, v: *The Dictionary of Human Geography*, Malden: Blackwell Publishers Ltd., 2001, str. 678.

Ob raziskovanju tipov migracij, določenih z motivacijo, ločujemo med prisilno in prostovoljno migracijo. Te pojme je sicer treba uporabljati previdno, saj se le malo ljudi seli izključno zaradi svojih želja, pa tudi v marsikateri prisilni migraciji je prisotna določena stopnja izbire. Meje med ekonomsko in prisilno migracijo so včasih zabrisane, saj obstaja veliko premikov ljudi preko državnih meja in prav vsak se skozi niz različnih procesov lahko spremeni v nekaj drugega.¹¹

Na tem mestu bi bilo prav poudariti, da obstajajo tudi številne teorije migracij, ki niso omenjene, čeprav so dandanes aktualne ali pa šele dobro nastajajo. Čeprav so bile nekatere izmed njih pri delu uporabljene, pa v knjigi niso omenjene, saj njihovi pristopi niso v taki meri vplivali na sam potek raziskave.

¹¹ Janet Dobson, International migrations, v: *The Politics of Migrations and Immigrations in Europe*, ur. Andrew Geddes, London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications, 2001.

1. PROSTOVOLJNE MIGRACIJE

ZAČETKI TEORIJ

Vzpon industrijske dobe v drugi polovici 19. stoletja je korenito spremenil življenje ljudi po vsem svetu. Vplivi naglo razvijajočih se ekonomij so povzročili, da so milijoni izgubili svoj tradicionalni dom in vsakdanji kruh ter odšli iskati boljše življenje ali pa so skušali ubežati nevzdržnim razmeram. Nove oblike infrastrukture, ki so temeljile na parnem stroju in sta jih predstavljala predvsem vlak in parnik, so migrantom nenadoma zmanjšale svet. Začele so se množične mednarodne migracije, ki so ljudi vodile v najrazličnejše kraje po vsem svetu.¹²

Ta pojav ni ostal neopažen in leta 1876 je nemški kartograf v službi londonskega Kraljevega geografskega društva Ernst Georg Ravenstein (1834–1913) napisal prvega od svojih treh člankov. Ta uvod v razmišljanja o migracijah je nosil naslov »Štetje na Britanskem otočju, 1871: Rojstni kraj ljudi in zakoni migracije« in je izšel leta 1876 v *The Geographical Magazine*. Drugega in tretjega so mu z notnim naslovom »Zakoni migracije« natisnili leta 1889 v *Journal of the Royal Statistical Society*. K pisanju so ga spodbudile besede dr. Wiliama Farra, ki je nekoč dejal, kako se zdi, da migracije potekajo zunaj zakonov, ki bi se jih dalo definirati. Ravenstein se je odločil dokazati, da ni tako. S pomočjo podatkov štetij prebivalstva kraljestev Anglije in Walesa, Škotske in Irske od leta 1871 do 1881 je sestavil besedilo, v katerem je mogoče najti sedem »zakonov migracij«¹³, včasih pa tudi katerega več, kot so to radi poudarjali njegovi nasledniki:

1. V normalnih pogojih migracijska gibanja potekajo postopoma. Napredujejo korak za korakom in se širijo iz province v provinco.
2. Večina migrantov se ne seli daleč.
3. Vsak večji tok migracije povzroči podoben protitok.
4. Najpogosteje se selitve dogajajo iz podeželja v mesta oz. velike centre trgovine ali industrije. Meščani se selijo redkeje od tistih, ki prebivajo na podeželju.
5. Ženske se na krajše razdalje selijo pogosteje od moških.
6. Razvoj proizvodnih sredstev, trgovine in infrastrukture spodbuja migracije.
7. Migracije pomenijo življenje in napredek. Populacija brez migracij doživlja stagnacijo.¹⁴

¹² Saskia Sassen, *Guests and aliens*, New York: New Press, 1999.

¹³ John Corbett, Ernest George Ravenstein, *The Laws of Migration*, 1885, <http://www.csiss.org/classics/content/90>.

¹⁴ John S. Mahoney, *General theories of geographic mobility*, <http://www.people.vcu.edu/~jmahoney/migration.htm>

Kasneje je tem zakonom dodal še tri:

8. Področja, ki imajo glede na svojo velikost dolgo mejo, nudijo več možnosti za dotok kot tista s kratko mejo.
9. Migracijski tokovi poberejo na svoji poti marsikaterega prebivalca ozemelj, skozi katere gredo. Prav tako pa za seboj pustijo marsikoga, ki je živel tam, kjer se je tok začel.
10. Migracijski tokovi potekajo po dobro definiranih geografskih kanalih.¹⁵

Na koncu so mu sodobniki (Darby in Grigg) pripisali še enajsti zakon.

11. Glavni razlogi za migracije so ekonomske narave.¹⁶

Vsi ti zakoni so temeljili predvsem na empiričnih opazovanjih. Zbudili so precej zanimanja tedanjega članstva Kraljevega geografskega društva in poželi tudi precej kritik. Glavni argument dvomljivcev je bil, da je Ravenstein sicer odkril vzorce migracije, da pa to ni enako kot odkriti njene »naravne zakone«.¹⁷

¹⁵ Waldo Tobler, Migration: Ravenstein, Thorntwaite, and beyond, *Urban Geography*, vol. 16, št. 4, Columbia: Bellvether Publishers Ltd., 1995, str. 327–343.

¹⁶ Paul Boyle, Keith Halfacree, Vaughan Robinson, *Exploring Contemporary Migration*, Harlow: Addison Wesley Longman Limited, 1998.

¹⁷ John Corbett, Ernst Georg Ravenstein, The Laws of Migration, 1885, <http://www.csiss.org/classics/content/90>.

NEOKLASIČNI PRISTOP

Konec šestdesetih in v začetku sedemdesetih let prejšnjega stoletja so se postavljali novi temelji za raziskovanje migracij. Demograf Everett S. Lee je v svojem članku »Teorija migracij« govoril o preseljevanju med dvema prostoroma, kar je interpretiral kot odgovor na različne odboje (push) izvirnega prostora in privlačnosti (pull) neke destinacije.¹⁸ Ekonomisti, kot so recimo Gunnar Myrdal, Michael Todaro, Akin L. Mabogunje in Wilbur Zelinski, so se ukvarjali s selitvami ljudi z podeželja v mesta znotraj nerazvitih družb. Raziskave so temeljile na modelu, ki ga je razvil Nobelov nagradjenec Arthur W. Lewis. Ta je postavil hipotezo, da nerazvito ekonomijo sestavljata dva sektorja:

- tradicionalni prenaseljeni podeželski sektor, ki je zbiralnik za višek delovne sile, saj se z njenim odhodom stvari tam bistveno ne spremenijo;
- visokoproduktivni moderni urbani industrijski sektor, kamor se seli delovna sila s podeželja. Njegova rast sčasoma absorbira višek delovne sile, promovira industrializacijo in spodbuja nadaljnji razvoj.¹⁹

Na njeni osnovi sta Michael Todaro in John R. Harris razvila tako imenovani Todorov migracijski model. V svojem članku »Migracija, nezaposlenost in razvoj: analiza dveh sektorjev« ga trdno zasidrata v neoklasično ekonomijo.²⁰ Osnovna domneva je, da »migrant presoja o različnih možnostih trga delovne sile na podeželju in v urbanem sektorju ter izbere tistega, ki kar najbolj poveča dobiček migracije. Pričakovani dobički se merijo s pomočjo razlike med že znanim dobičkom v ruralnem in urbanem sektorju in z verjetnostjo, da bo migrant v mestu res našel delo.«²¹

V kasnejših raziskavah so podeželja zamenjale nerazvite države, mesto urbanih središč pa so zasedle visoko razvite industrijske države. Premiki so na ta način postali mednarodne migracije, ki naj bi se zgodile zaradi geografskih razlik v zalogah in zahtevah po delovni sili. Glavno gonilo postanejo razlike v plačah. Migracije postanejo premik delovne sile med državami kot odgovor na potrebe trga. Pozornost je posvečena predvsem pripadnikom delovne sile in njihovim premikom s področij z nizko na področja z višjo plačo. Vendar pa ti premiki ne minejo brez posledic. Zaloga delovne sile se v revnih državah zmanjša, zato tam plače zrastejo, medtem ko v bogatih državah zaloga delovne sile tako naraste, da plače padejo. Ta in podobni

¹⁸ Everett S. Lee, *A Theory of Migration*, *Demography*, št. 3, Silver Spring: Population Association of America, 1966, str. 47–57.

¹⁹ Michael Todaro, *Economic Development*, 7th Edition, Harlow: Pearsons Education Limited, 2000.

²⁰ Michael Todaro, John R. Harris, *Migration, Unemployment and Development: A Two Sector Analysis*, *American Economic Review*, vol. 60, št. 1, Nashville: American Economic Association, 1970, str. 126–142.

²¹ Michael Todaro, *Economic Development*, 7th Edition, Harlow: Pearsons Education Limited, 2000.

pristopi se imenujejo tudi teorije »odboja in privlačnosti« oziroma »push-pull« teorije, ker predvidevajo, da vzroki za migracije ležijo v kombinaciji dejavnikov odboja (push-factors), ki ljudi silijo, da zapustijo prostore, kjer so se rodili, in dejavnikov privlačnosti (pull-factors), ki jih privlačijo k deželam gostiteljicam.²²

Podobno kot tok delavcev iz držav, bogatih z delovno silo, v države s pomanjkanjem delovne sile, se gibljejo tudi tokovi investicijskega kapitala. Revne države brez kapitala so privlačne za tuje investitorje, ki vlagajo, skupaj z vlaganji pa prihajajo tudi tuji izobraženi in izurjeni delavci, managerji, tehniki, ki si želijo pobrati visoke zaslužke. Seli se delovna sila, seli se kapital in seli se človeški kapital.

Ob tehtanju cene migracije in doprinosa so odkrili, da potencialni migrant svojih odločitev ne utemeljuje le z višino plače, temveč tudi s številnimi drugimi koristmi. Prihodki so namreč lahko tako finančni kot psihološki. Migracija je nenadoma postala investicija v prihodnost in razdelila migrante na različne skupine, ki si različne stvari želijo različno hitro. Ocenjevali so ceno in korist selitve na različne mednarodne lokacije in selitve so potekale tja, kjer so pričakovali, da se bo migracija v določenem času kar najbolj obrestovala. Starejši migranti naj bi si tako želeli čimveč čimprej, mlajši pa naj bi imeli več časa za investicije in njihov prihodek je lahko bistveno višji.²³

Da bi odgovoril na takšna in podobna vprašanja, ki jim neoklasične teorije migracij niso bile več kos, jih je ekonomist George J. Borjas v svoji raziskavi »Ekonomska teorija in mednarodna migracija« nadgradil z uporabo termina »izseljenski trg«, s katerim je označeval posebnosti pri porazdeljevanju izseljencev po možnih državah gostiteljicah. Posamezniki, ki so živeli v katerikoli državi izvora, so razmišljali tako o tem, da ostanejo doma, kot o dejstvu, da imajo na izbiro celo vrsto možnih držav gostiteljic. Svoje migracijske odločitve so sprejemali na osnovi tehtanja najrazličnejših možnosti in na koncu izbrali tisto, ki jim je najbolj ustrezala glede na finančne in pravne ovire, ki regulirajo procese mednarodnih migracij. Na ta način so bili aktivni tako izseljenci, ki iščejo boljše uveljavljanje svojih koristi, kot tudi države s svojimi finančnimi in pravnimi specifikami, ki preko mednarodnega trga povprašujejo ali zavračajo delovno silo in s tem iščejo koristi zase. Znotraj izseljenskega trga se izmenjujejo najrazličnejši deli informacij, primerjajo se možnosti. Države gostiteljice, ki med seboj tekmujejo, postavljajo »migracijske ponudbe«, o katerih se potencialni izseljenci odločajo in med njimi izbirajo. Na ta način pridobljene informacije številne potencialne migrante prepričajo, da je migracija predraga in kako bodo imeli največ koristi, če ostanejo doma. Drugi pa zaključijo, da se jim splača oditi, in takšne izseljenski trg glede na njihove odločitve porazdeli po državah gostiteljicah.²⁴

²² Stephen Castles & Mark J. Miller, *The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World*, Houndmills: Macmillan Press Ltd., 1998.

²³ Paul Boyle, Keith Halfacree, Vaughan Robinson, *Exploring Contemporary Migration*, Harlow: Addison Wesley Longman Limited, 1998.

²⁴ George J. Borjas, *Economic Theory and International Migration*, *International Migration Review*, vol. 23, št. 3(78), New York: Center for Migration Studies, 1987, str. 457–485.

Takšna razmišljanja so pripeljala tudi do kritike teorij, ki so temeljile na neoklasični ekonomiji. Na makronivoju naj bi bile zelo omejene glede doseganja cilja in uporabnosti. Na mikronivoju pa so predvidevale točnost vseh dobljenih informacij, omogočale iluzije o premišljevanju v miru in brez pritiska, svobodne odločitve in potovanje ter naselitev po lastni volji.²⁵ Poleg tega bi se morali na osnovi njihovih domnev in zaključkov seliti najrevnejši ljudje iz najbolj nerazvitih držav, medtem ko so raziskave pokazale, da so najpogostejši migranti ljudje srednjega sloja iz okolja, ki doživlja ekonomske in socialne spremembe.²⁶

²⁵ Douglas S. Massey et al., *Worlds in Motion, Understanding International Migration at the End of the Millenium*, Oxford: Clarendon Press, 1998.

²⁶ Stephen Castles & Mark J. Miller, *The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World*, Houndmills: Macmillan Press Ltd., 1998.

PRISTOP NOVE EKONOMIJE PRI MIGRACIJAH

Ta teorija se je pojavila, da bi izzvala številne domneve in zaključke Todorovega migracijskega modela. Oded Stark in David Levhari sta v svojem delu »O migraciji in tveganju v državah v razvoju« s pomočjo upoštevanja faktorja tveganja razširila proces odločanja s posameznika na širše socialne enote, predvsem gospodinjstva in skupnosti. Ključna novost je bila v tem, da sta začela razmišljati o dejstvu, da migracijske odločitve niso sprejete s strani posameznega selilca, ampak s strani večje skupine med seboj povezanih ljudi. Takšna tipična skupina je družina ali gospodinjstvo, kjer ljudje reagirajo kolektivno, ne le da bi povečali pričakovane zaslužke, ampak tudi zato, da bi zmanjšali faktor tveganja, negotovosti ter da bi sprostili pritiske, ki so povezani s celo paletto nesreč in zlomov na različnih trgih.²⁷

V razvitih državah naj bi bilo tveganje gospodinjstev manjše, saj naj bi trge zavarovala vlada, v državah v razvoju pa naj bi bili ti mehanizmi pomanjkljivi ali pa niso dostopni revnim družinam.²⁸ »Za razliko od posameznikov, ki jih dobiček sicer veseli, tveganje pa skrbi, imajo gospodinjstva zmožnost kontroliranja tveganja, ki ogroža ekonomsko blagostanje. To počno s prerazporejanjem lastnih sredstev, na primer družinske delovne sile. Medtem ko nekatere družinske člane lahko napotijo na delo v lokalno ekonomijo, druge pošljejo na tuje trge delovne sile, kjer je zaslužek večji.«²⁹ Tam proizvajajo neodvisno od družine in ji pomagajo, kot je družina pomagala njim. V primeru, da se domači trg sesuje, se da preživeti z denarjem iz tujine. Migracija v tujino torej postane naložba, s katero se da omiliti posledice napačnih odločitev ali nepričakovanih katastrof.

Ni treba poudarjati, da so informacije pri strategiji izogibanja tveganju in negotovosti izredno važne. Vprašanje je, ali so resnične in do kakšne mere se z njimi lahko utemelji svoje odločitve. Prav spremenljivka točnosti informacije je kriva, da so rezultati migracij lahko popolnoma drugačni in da je migracija sama postala zapletenejši fenomen.³⁰

²⁷ Oded Stark, David Levhari, On Migration and Risk in LDCs, *Economic Development and Cultural Change*, vol. 31, št. 1, Chicago: The University of Chicago Press, 1982, str. 191–196.

²⁸ Douglas S. Massey et al., *Worlds in Motion. Understanding International Migration at the End of the Millennium*, Oxford: Clarendon Press, 1998.

²⁹ Oded Stark, David Levhari, On Migration, Risk in LDCs, *Economic Development and Cultural Change*, vol. 31, št. 1, Chicago: The University of Chicago Press, 1982, str. 191–196.

³⁰ Paul Boyle, Keith Halfacree, Vaughan Robinson, *Exploring Contemporary Migration*, Harlow: Addison Wesley Longman Limited, 1998.

PRISTOP »ČLOVEŠKEGA KAPITALA«

Humanistična oziroma mikroanalitična konceptualizacija migracije se je začela razvijati šele pred kratkim. Izvira iz kritike, da je potencialne migrante treba obravnavati kot posameznike, sama odločitev o tem, ali se bodo selili ali ne, pa je izključno njihova. Osredotoči se na »motive, ki jih migranti nosijo v svojih glavah«, na osebne karakteristike, kot so prepričanja, želje, dolžnosti. Zaveda se tudi dejstva, da samo eden izmed dejavnikov ne more sprožiti selitve, temveč je za kaj takšnega potrebna njihova kombinacija. Ta pristop k raziskovanju migracij je leta 1962 vpeljal Larry S. Sjaastad s svojim temeljnim delom na tem področju »Cena in dobički človeških migracij«. ³¹ Vključuje intenzivne kvalitativne metode, kot sta recimo poglobljeni intervju in sestavljanje življenjskih zgodovin. Posveča se posamezniku kot racionalnemu človeškemu bitju, ki izbira med različnimi smermi migracije in izbere tisto kombinacijo, za katero meni, da je optimalna. Pri tem upošteva razmerja med plačo doma in v tujini, želi vedeti, ali bo po prihodu dobil službo ali ne, pa tudi cena potovanja se mu zdi pomembna. ³² Na premik torej gleda kot na investicijo. Migracijska literatura, ki je nastajala pod vplivom Sjaastadovega originalnega modela migracije kot investicije, se je kasneje razdelila na dva tabora. Eden je zagovarjal tezo, da se migracija zgodi zaradi realnih in spreminjajočih se razlik v koristih, povezanih s specifičnimi željami po udobnejšem življenju. V takšnem svetu kapitalizacija razlik pri udobju ni popolna in zato obstajajo razlike pri možnostih zaslužka v različnih krajih, družbah, državah. Drugi pogled na migracijski proces pa pravi, da so razlike v željah po udobnejšem življenju na nek način zajete v plačah in pri najemninah. V uravnoteženem svetu ni potrebe po migracijah, pojavijo pa se zaradi tega, ker se pri ljudeh spreminjajo njihov okus in želje, kar spreminja cene in zaslužke. ³³

Cilji takšnega dela so opisati in primerjati posameznikove izkušnje, ki so bile lahko skupne, lahko pa tudi ne. Malo podatkov, pomanjkljivi viri, vprašljiva kvaliteta informacij, vse to resno ovira takšno delo, ki je vseeno zelo pomembno, saj naj bi bila ena zgodovinska pripoved o življenju migranta enakovredna stotim drugim.

Metoda ugotavljanja migrantove zgodovine si želi slediti posameznikom skozi življenje, njen cilj je izdelava biografije, kjer so posebni poudarki na vplivih migracij, ki so krojili posameznikovo usodo. Ko temu pristopu dodajo še ugotovitev, da je migracija visoko kulturno doživetje za vse vpletene, vstopita v raziskavo še kultura in njen vpliv na migrante. Ti seveda izhajajo iz različnih kulturnih sredin, se premikajo skozi drugačna kulturna okolja in se lahko naselijo sredi popolnoma drugačne kulture. Vse to pa na posameznika še kako vpliva. ³⁴

³¹ Larry A. Sjaastad, *The Costs and Returns of Human Migrations*, *Journal of Political Economy*, vol. 70 (October), Chicago: University of Chicago Press, 1962, str. 80–93.

³² Stalker's guide to international migration, Theory – individual and the family, http://stalker.com/migration/mg_theories_1.htm.

³³ Sally Wallace, *The effect of state income tax structure on interstate migration*, http://frp.aysps.gsu.edu/frp/frpreports/Report_79/rpt79intro.htm

³⁴ Paul Boyle, Keith Halfacree, Vaughan Robinson, *Exploring Contemporary Migration*, Harlow: Addison Wesley Longman Limited, 1998, str. 71.

DEMOGRAFSKE SPREMEMBE IN TRANZICIJA MOBILNOSTI

Podobno kot Michael Todaro je na migracije gledal tudi Wilbur Zelinski, ki pa je poleg ekonomske osnove dodal svojim raziskavam še demografski in geografski naboj ter se osredotočil tudi na socialne dejavnike. Pri preučevanju mobilnosti kot zgodovinske celote je razvil idejo o tranziciji mobilnosti, s pomočjo katere je predvideval, kako obstaja določeno razmerje med različnimi tipi premikov in procesi urbanizacije, industrializacije in modernizacije v prostoru in času.³⁵

Menil je, da »funkcionalistični modeli premikov prebivalstva temeljijo na teoriji modernizacije in neoklasični razvojni ekonomiji, ki razumeta migracijo kot sredstvo, s pomočjo katerega presežna delovna sila s podeželja pride v urbano industrijsko središče in poskrbi za ekonomsko rast, migranti pa pri tem doživijo psihosocialno reorientacijo.«³⁶

Podobno kot Ravenstein je tudi Zelinski na svoj način v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja poskusil z oblikovanjem glavnih značilnosti migracije. Ta je preko osebne mobilnosti povezana s socialnimi spremembami, še posebej z modernizacijo. Iz tega izhajajoča tranzicija mobilnosti je bila izpeljana iz modela demografske tranzicije, njeno glavno gonilo pa je modernizacija, ki je poskrbela za vse spremembe.³⁷ Hipoteza še poudarja, da je migracija v svojih različicah moderen fenomen, ki postane pomemben šele takrat, ko so transport in komunikacije visoko razvite. To daje slutiti, da razvoj migracij poteka skozi pet faz, od »predmoderne tradicionalne družbe«, kjer je bila migracija skromna, preko izbruha najrazličnejših migracij vse do »postindustrijske družbe«, v kateri ni več potrebe po mobilnosti. Spremembe v intenzivnosti različnih migracij so v povezavi z demografsko tranzicijo povezane s spremembami pri rojstvih, smrtih in rasti populacije.

Vendar pa je bil tak pristop precej kritiziran, saj naj hipoteza ne bi upoštevala čedalje večje vloge socialnih, ekonomskih in demografskih spremenljivk med državami v razvoju in razvitimi državami.³⁸

³⁵ John R. Johnston, Derek Gregory, Geraldine Pratt, Michael Watts, Migration, v: *The Dictionary of Human Geography*, Malden: Blackwell Publishers Ltd., 2001, str. 678.

³⁶ Wilbur Zelinsky, The Hypothesis of the Mobility Transition, *Geographical Review*, št. 61, New York: The American Geographical Society, 1971, str. 219–249.

³⁷ Jon Goss, Bruce Lindquist, Conceptualizing International Labor Migration: A Structuration Perspective, *International Migration Review*, vol. 29, št. 2(110), New York: Center for Migration Studies, 1987, str. 317–347.

³⁸ Wilbur Zelinsky, The Hypothesis of the Mobility Transition, *Geographic Review*, št. 61, New York: The American Geographical Society, 1971, str. 219–249.

TEORIJA DVOJNEGA TRGA DELOVNE SILE OZIROMA TEORIJA SEGMENTIRANOSTI TRGA DELOVNE SILE³⁹

Karl Marx o migracijah ni veliko pisal, vendar pa je njegovo delo postalo temeljni kamen za domnevo, da je gonilna sila izza mehanizma migracije »skrita logika kapitalističnega načina proizvodnje.« Njegov historično-strukturalni pristop je spodbudil mnoge raziskovalce, da so pri preučevanju migracij skušali raziskovati v to smer. Tako je migracija postala socialni fenomen, produkt družbe. Prave sile za njeno delovanje so bile nenadoma skrite pod nivojem vsakdanjih pojavov, kjer so čakale na miselni napor, ki naj bi jih razkril. Te historično-strukturalistične analize so se najprej resno lotile kritike neoklasičnih perspektiv zaradi njihovih domnev o možnosti prostovoljne izbire posameznika.⁴⁰

Tako sta Stephen Castles in Godula Kosack v raziskavi z naslovom »Vloga delovne migracije v kapitalizmu zahodne Evrope« trdila, da je migracije potrebno preučevati v okviru mednarodnega kapitalističnega sistema. Tuja delovna sila iz nerazvitih držav ali držav tretjega sveta je imela močan ekonomski, socialni in politični vpliv na kapitalizem v državah zahodne Evrope. S pomočjo zaposlovanja delavcev iz tujine so namreč te države reševale probleme, ki so se kopičili v gospodarstvu zaradi pritiskov kapitalizma. Tako se je dalo povečati proizvodnjo, zmanjšati ceno izdelkom, rasel je zaslužek.

Preko tuje delovne sile so se reševali tudi drugačni, strukturalni problemi. Ti delavci so opravljali najnižja dela brez kakršnihkoli političnih pravic in bili uporabljeni kot stalna grožnja plačam in položaju domače delovne sile. Prošnje za povečanje plač so bile zavrjene, delovna mesta ogrožena. Prišlo je do razcepa v delavskem razredu, ki so ga umetno vzdrževali še s pomočjo diskriminacije, rasizma in ksenofobije.⁴¹

Teorija je močno odmevala po svetu. Tudi v Sloveniji so se znanstveniki lotili raziskovanja migracij na podoben način in prišli do ugotovitve, »da v modernih mednarodnih migracijah odseva razredni konflikt. Emigrantske množice naj bi bile sestavljene predvsem iz pripadnikov podrejenega razreda.«⁴²

Nadgradnjo teh raziskav je pomenila »Teorija dvojnega trga delovne sile oz. teorija segmentiranosti trga delovne sile«, ki jo je razvil in utemeljil Michael J. Piore v svoji knjigi *Ptiči prehoda*. Nadaljuje z razmišljanjem, da mednarodna migracija

³⁹ Douglas S. Massey et al., *Theories of International Migration. Review and Appraisal*, *Popular and Development Review*, vol. 19, št. 3, New York: The Population Council, 1993, str. 431–460.

⁴⁰ Stephen Castles & Mark J. Miller, *The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World*, Houndmills: MacMillan Press Ltd., 1998.

⁴¹ Stephen Castles, Godula Kosack, *The Function of Labour Immigration in Western European Capitalism*, *New Left Review*, št. 73, London: New Left, 1972, str. 3–21.

⁴² Peter Klinar, *Mednarodne migracije. Sociološki vidiki mednarodnih migracij v luči odnosov med imigrantsko družbo in imigratskimi skupnostmi*, Maribor: Obzorja, 1976, str. 50.

steče zaradi notranjih zahtev moderne industrijske družbe po delovni sili, vendar gre v razmišljanju še dlje. Mednarodna migracija je tako stalen pojav modernega kapitalizma, saj vlada stalno povpraševanje po ceneni tuji delovni sili, ki zapolnjuje delovna mesta za nekvalificirane delavce. Izseljevanje tako ni rezultat »push« faktorjev v državi, ki pošilja migrante, ampak »pull« faktorjev iz države gostiteljice. Obstajata dva trga delovne sile: v prvem so domači delavci, ki imajo sindikate, pravice in socialno varstvo, v drugem je delo težje ali bolj umazano, slabo plačano, možnosti za napredovanje manjše, opravljajo pa ga večinoma priseljenci.⁴³ Takšna dela se v angleško govorečih državah imenujejo tudi 3D dela – dirty, dangerous and difficult (umazana, nevarna, težka).⁴⁴

Vgrajena zahteva po tuji delovni sili izvira iz štirih glavnih karakteristik naprednih industrijskih družb in njihovih ekonomij:

- Strukturna inflacija: plače so več kot le denar, odsevajo tudi status in prestiž ter socialne kvalitete, ki so povezane s poklicem. Plače odsevajo socialni status, zato niso svobodne in delodajalec jih ne more kar tako spreminjati, saj s tem sproži številne druge družbene procese. Če poveča plačo najnižjim na lestvici, ker jih je premalo, potem podre celotno hierarhijo, saj tisti z dna ne smejo preseči drugih. Sledi uvoz tuje delovne sile, z njo se popolni dno lestvice, plače pa se nikjer ne spremenijo.
- Hierarhija kot motivacijska sila: ljudje ne delajo le za denar, ampak tudi za akumulacijo in ohranitev socialnega statusa. Na dnu hierarhične lestvice se pojavijo hudi motivacijski problemi, saj tu ni ne statusa ne možnosti napredovanja. Delodajalci iščejo delavce, ki si želijo le zaslužka. Priseljenci to potrebo zadovoljujejo predvsem na začetku svoje izseljenske poti. Z denarjem morajo takrat vzdrževati družino doma, plačati dolgove potovanja in jim ni mar za status v novi družbi.
- Hipoteza dvojnega delovnega trga: v sodobnih družbah je prisotna dvojnost med delovno silo in kapitalom. Kapital je fiksni faktor produkcije, ki ga lahko ohromi skromno povpraševanje. Če je kapital brez dela, morajo lastniki kapitala kljub temu nositi stroške za stroje, elektriko, surovine, davke itd. Delovna sila je spremenljiv faktor produkcije. Če povpraševanje pade, se delavce odpusti, kar pomeni, da ni treba plačevati za to, da ne delajo. Brezposelni se morajo znajti sami. Vendar pa se maloštevilne izučene, usposobljene, domače delovne sile, ki obvlada delovne postopke z dragimi stroji, ne izplača odpuščati. Drugače je z nekvalificiranimi delavci, ki so pripravljeni več žrtvovati in tvegati, zato jih ta negotovost, neperspektivnost in napetost manj prizadenejo.
- Demografija zaloge delovne sile: ker vsi ti faktorji zahtevajo delovno silo, ki

⁴³ Jon Goss, Bruce Lindquist, Conceptualizing International Labor Migration: A Structuration Perspective, *International Migration Review*, vol. 29, št. 2 (110), New York: Center for Migration Studies, 1987, str. 317–351.

⁴⁴ Stalker's guide to international migration, Theories - Structures, http://pstalker.com/migration/mg_theories_2.htm.

je pripravljena delati v slabih ali težkih pogojih z nizko plačo, z veliko mero nestabilnosti in malo možnosti za napredovanje, jo je treba pač najti. Včasih so te potrebe zapolnjevali otroci in ženske, v modernih družbah pa to ne gre več. Zato je treba takšno delovno silo uvoziti od drugod.⁴⁵

Teorije dvojnega trga delovne sile oz. teorije segmentiranosti trga delovne sile ne zanima, ali potencialni migranti sprejemajo racionalne ali neracionalne odločitve. Potrebe razvitih družb so jasne, treba jih je zadovoljiti.

Vendar so bili tudi historično-strukturalistični pristopi deležni ostrih kritik. Raziskovalci, ki so se ukvarjali z migracijami, so razmišljali o dejstvu, kako interesi kapitala le niso tako vseobsegajoči, in vztrajali, da je treba nekaj pozornosti posvetiti tudi posameznikom in skupinam, ki so vključeni vanje.⁴⁶

⁴⁵ Michael Piore, *Birds of Passage. Migrant Labour and Industrial Societies*, Cambridge: Cambridge University Press, 1979.

⁴⁶ Stephen Castles & Mark J. Miller, *The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World*, Houndmills: MacMillan Press Ltd., 1998.

TEORIJA SVETOVNIH SISTEMOV

Tudi teorija svetovnih sistemov ima svoje korenine v Marxovem strukturalizmu, predvsem njegovi epistemologiji in ekonomiji. Orientira se na prostorsko rast kapitalističnega sistema. Gradeč na delu Immanuela Wallersteina, »globalnega postmarksista«,⁴⁷ je precej socialnih teoretikov iskalo vzroke za izvor mednarodne migracije znotraj strukture svetovnega trga. Ta se razvijal in širil vse od 16. stoletja naprej, okoli leta 1900 pa naj bi obvladoval celo zemeljsko oblo. Vendar so ekonomske razlike med državami kazale neenak značaj kapitalističnega razvoja. Prodor kapitalističnih ekonomskih odnosov v periferne nekapitalistične družbe povzroči nastanek mobilne populacije, ki je pripravljena na migracije v tujino. Gnani z željo po dobičku in bogastvu, lastniki in managerji vstopajo v revnejše države svetovne ekonomije in iščejo zemljo, surovine, delovno silo in nove trge. V preteklosti je bil ta prodor na trge periferije asistiran s strani kolonialnih režimov, ki so s svojo administracijo teh regij pripomogli k večji blaginji kolonizirajočih družb, danes pa to prakso nadaljujejo neokolonialistične vlade in multinacionalke, ki izkoriščajo moč nacionalnih elit. Te bodisi sodelujejo v svetovni ekonomiji ali pa nudijo pod ugodnimi pogoji globalnim firmam zaloge svoje države.⁴⁸

Glede na teorijo svetovnih sistemov je migracija naravna posledica razdorov in neredov, ki se pojavijo v procesu kapitalističnega razvoja. Ob širjenju kapitalizma iz svojega jedra je bilo čedalje več zemeljske oble in človeške populacije vključene v ekonomijo svetovnega trga. Ko zemlja, surovine in trg delovne sile pridejo pod kontrolo tega trga, začno nastajati migracijski tokovi, nekateri vodijo na tuje.

- Zemlja: kmetje, ki se vključujejo v tržno gospodarstvo in želijo sodelovati v kapitalističnem sistemu, hočejo na ozemlju, ki ga posedujejo, zaslužiti čimveč. Tehnologija, gnojila, izboljšana semena, farme monokultur, vse to zmanjšuje potrebo po delovni sili, pa tudi mali in neodvisni kmetje so izrinjeni iz lokalnih trgov. Dobimo mobilno delovno silo, ki je izrinjena z zemlje in pripravljena na odhod.
- Surovine: pridobivanje surovin za prodajo na globalnem trgu zahteva industrializacijo in dobro plačano delovno silo. Bivši kmetje se vključujejo v proces pridobivanja surovin, kar pomeni konec tradicionalnih oblik socialne in ekonomske organizacije. Delavci se seznanijo z novimi koncepti individualizma, privatnega zaslužka in socialnimi spremembami. Ti trendi pa vzpodbudijo mobilnost.
- Delovna sila: podjetja iz jedra kapitalističnega sistema vstopajo v razvijajoče se

⁴⁷ Milan Popović, Immanuel Wallerstein, Svetovno-sistemska perspektiva, v: *Utopistike; Dediščina sociologije*, Ljubljana: Založba /*cf ., (rdeča zbirka), 1999, str. 139.

⁴⁸ Immanuel Wallerstein, *Utopistike; Dediščina sociologije*, Ljubljana: Založba /*cf ., (rdeča zbirka), 1999.

države, da ustanovijo sestavljavnice izdelkov z nižje plačanimi domačimi delavci, pomagajo pa jim še posebne ugodnosti, ki jih podeljujejo vlade teh držav. Zahteve po delovni sili okrepijo lokalne trge delovne sile, oslabijo pa tradicionalne delovne odnose. Tako večinoma delajo ženske, cenejša delovna sila, kar zmanjšuje pristop moškim. Vstop podjetij v periferno deželo pomeni konec delovne sile, feminizacijo delovne sile in oteževanje zaposlovanja moškim. Poleg tega delodajalci socializirajo ženske in jih usposobijo za industrijsko delo, čeprav jih ne nameravajo zaposliti za stalno. Ponovno dobimo populacijo, ki je socialno in ekonomsko izkoreninjena in zato nagnjena k selitvam.

- Materialne vezi: kapitalisti iz držav jedra gradijo in širijo infrastrukturo in komunikacijske povezave s periferijo, kamor so investirali, da bi tja pošiljali dobrine in stroje, kopali in izvažali surovine, koordinirali poslovne operacije in upravljali sestavljavnice izdelkov. Povezave poleg svoje funkcije spodbujajo ljudi, da se gibljejo hitreje, bolje obveščeno in v večjem številu. Mednarodni premiki delovne sile zaradi te mreže sledijo mednarodnemu gibanju dobrin in kapitala, a v obratni smeri.⁴⁹

V knjigi *Doba migracij* Stephen Castles in Mark J. Miller soglašata, da so migracije posledica vključevanja držav tretjega sveta v svetovni kapitalistični sistem. Vzroki zanje so zakoreninjeni globoko v zgodovinskih odnosih in oblikovani s strani političnih, demografskih, socio-ekonomskih, geografskih in kulturnih dejavnikov. Ti tokovi povzročajo večjo etnično raznolikost v državah in poglobljajo transnacionalne povezave med državami in družbami. Na mednarodne migracije močno vplivajo tudi različne vladne politike, ki se lahko odločijo za nabor nove delovne sile ali za sprejetje beguncev.⁵⁰

Teorija svetovnega sistema tudi pravi, da mednarodna migracija sledi politični in ekonomski organizaciji globalnega trga, ki se čedalje bolj širi. Vendar pa pokriva tudi prisilne migracije. Politične in vojaške intervencije s strani kapitalističnih vlad, da bi zaščitile svoje investicije v tujini in da bi podprle »razumevajoče nacionalne vlade, ki podpirajo ekspanzijo globalnega trga«, včasih ne uspejo in povzročijo nastanek begunskih tokov, ki gredo proti določenim državam jedra in s tem sprožijo še eno od oblik mednarodne migracije.⁵¹

⁴⁹ Douglas S. Massey et al., *Worlds in Motion. Understanding International Migration at the End of the Millennium*, Oxford: Clarendon Press, 1998.

⁵⁰ Stephen Castles & Mark J. Miller. *The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World*, Houndmills: MacMillan Press Ltd, 1998.

⁵¹ Douglas S. Massey et al., Theories of International Migration. Review and Appraisal, *Popular and Development Review*, vol. 19, št. 3, New York: The Population Council, 1993, str. 431–460.

TEORIJA »KUMULATIVNE VZROČNOSTI«

Mednarodne migracije tudi na druge načine poskrbijo, da dodatni premiki postanejo verjetnejši. Eden od teh procesov se imenuje »kumulativna vzročnost«, prvi pa ga je v drugem poglavju svojega raziskovalnega dela *Ekonomska teorija in nerazvite regije* leta 1957 opisal Nobelov nagrajenec Gunnar Myrdal. »Vzročnost postane kumulativna v vsakem dejanju migracije, ki spremeni socialni kontekst, znotraj katerega se sprejemajo naslednje migracijske odločitve potencialnih migrantov tako, da je dodatna migracija verjetnejša.«⁵²

Na ta način bi morala teoretična razlaga migracije vsebovati ne le razlago medsebojne odvisnosti med posameznikom, gospodinjstvom, skupnostjo in dejavniki na nivoju države, ampak tudi njihovo časovno povezanost in odvisnost.⁵³ Myrdalova razmišljanja je povzel Douglas S. Massey s sodelavci, ki je preko svojih raziskav o migracijah na mehiško-ameriški meji odkril sedem socio-ekonomskih faktorjev, ki lahko vplivajo na migracijo v tej »povratni« obliki:

- Širitev mrež: ko število medsebojnih povezav na ozemlju izvora doseže kritično točko, postane migracija relativno neodvisno dogajanje, saj vsako njeno dejanje povzroči nastanek socialne strukture, ki jo podpira. Vsak novi migrant zmanjšuje ceno in tveganje za skupino svojih sorodnikov, prijateljev in jih s tem spodbuja, da mu sledijo.
- Delitev dohodka: ljudje se selijo ne le zato, da bi povečali zaslužek sebi, temveč tudi svojemu gospodinjstvu. Isto velja tudi za zmanjševanje tveganja. Preden so se začele migracije iz določenih skupnosti, naj bi tam med gospodinjstvi vladala določena mera podobnosti. Vsi naj bi bili približno enako revni. Ko pa so nekatera gospodinjstva začela sodelovati pri mednarodnih migracijah in začela žeti rezultate svoje odločitve, se je situacija spremenila. Nemigranti so se počutili zapostavljene, zaostale, idejo mednarodne migracije so pograbili kot rešilno bilko, ki jim bo prinesla denar in izboljšala položaj. V migracijo se vključuje čedalje več ljudi, saj bi si vsa gospodinjstva želela izboljšati svoj položaj.
- Delitev zemlje: migranti, ki so se v tujino izselili s podeželja, s svojim zaslužkom kupujejo obdelovalno zemljo doma. To naj bi počeli zato, da bi se na stara leta imeli kam vrniti. Ker pa je delo v tujini bolje plačano, se ne vrnejo domov, kar pomeni, da zemlja ostaja neobdelana. Delovna sila zato ostaja brez dela, ima pa denar od prodaje zemlje, ki ga investira v mednarodno migracijo.
- Organizacija agrarne produkcije: gospodinjstva, ki so s svojimi člani vključena v mednarodno migracijo, so bogatejša in lahko svojo zemljo obdelujejo na modernejši način. Kupujejo stroje, gnojila, kvalitetnejša semena, zato potrebujejo

⁵² Gunnar Myrdal, *Economic Theory and Underdeveloped Regions*, London: Duckworth, 1957, str. 11.

⁵³ Jon Goss, Bruce Lindquist, Conceptualizing International Labor Migration: A Structuration Perspective, *International Migration Review*, vol. 29, št. 2(110), New York: Center for Migration Studies, 1987, str. 317–351.

manj delovne sile, višek se odseli. Začno se tudi dodatni nakupi zemlje, spet se pojavijo viški delovne sile, ki se zopet selijo.

- Kultura migracije: ko se ideja o migriranju širi skozi skupnost, ta spreminja vrednote in kulturna zaznavanja, kar povečuje možnost nadaljnje migracije. Med migranti izkušnja napredne industrijske ekonomije spremeni okuse in motivacije. Čeprav migranti začno svojo pot z iskanjem dela za določen čas, se po vrnitvi lažje odločijo za novo migracijo. Razvije se koncept socialne mobilnosti in okus za blago, ki ga je na domačem trgu težko dobiti. V skupnosti se migracija močno vplete v človeško obnašanje in vrednote migracije postanejo vrednote skupnosti. Kdor si z migracijo ne želi izboljšati položaja, začne veljati za nesposobnega in lenega.
- Regionalna delitev človeškega kapitala: migracije so selektiven proces, ta si na začetku želi mladih, izobraženih, visoko motiviranih ljudi. Spelje jih iz družbe, kjer so bili rojeni, in jo s tem močno osiromaši, saj pride ob izgubi sposobnih ljudi, ki naj bi pospeševali gospodarstvo, do stagnacije in celo nazadovanja. Medtem države gostiteljice na ta način bogatijo. Razvito šolstvo in izobraževanje še povečata možnost migracije in probleme družb, ki pošiljajo migrante v tujino, saj je s tem možnost odhoda izobražencev, inovatorjev in dobrih delavcev večja.
- Socialno označevanje: ko se migranti vključijo v družbo države gostiteljice in dobijo službo, postanejo določeni poklici označeni kot »imigrantski poklici«. Domače prebivalstvo jih noče opravljati, kar povečuje potrebo po novih priseljencih. Določene zaposlitve se torej stigmatizirajo, spremeni se njihova socialna definicija, primerne so le še za priseljence.⁵⁴

Seveda procesi »Kumulativne vzročnosti« migracije ne spodbujajo v neskončnost in sčasoma postanejo eden od razlogov, da se le-ta omeji oziroma konča.⁵⁵

⁵⁴ Douglas S. Massey, Social Structure, Household Strategies and the Cumulative Causation of Migration, *Population Index*, vol. 56, št. 1, Princeton: Office of Population Research, 1990, str. 3–26.

⁵⁵ Douglas S. Massey et al., *Worlds in Motion, Understanding International Migration at the End of the Millenium*, Oxford: Clarendon Press, 1998.

TEORIJA MREŽ

Raziskovanje mednarodnih migracij se v zadnjem času intenzivneje posveča identificiranju in vrednotenju mrež, ki vplivajo na oblikovanje – strukturiranje vzorcev migracij.⁵⁶ Študije mrež se po eni strani ob ugotavljanju ekonomske povezanosti posvečajo makronivojskim povezavam med državami izvora in državami naselitve. Po drugi strani pa gledajo na migrantske mreže kot na niz medsebojnih vezi, ki v državi izvora in državi naselitve povezujejo migrante, bivše migrante in nemigrante skozi sorodstvene, prijateljske vezi in vezi posameznih skupnosti.⁵⁷ To je torej vrsta socialnega kapitala, ki ga recimo Pierre Bourdieu imenuje vsota dejanskih ali namišljenih zalog, s katerimi posameznik ali skupina razpolagata zaradi vpetosti v relativno trajne in bolj ali manj institucionalizirane socialne mreže medsebojnega sodelovanja in pomoči. Predstavljajo tisto obliko socialnega kapitala, ki ga ljudje lahko uporabijo, da bi lažje pridobili pristop do zaposlitve v tujini. Poglavitna značilnost socialnega kapitala je tudi njegova prevedljivost v drugačne oblike kapitala, predvsem finančnega. Alejandro Portes je ugotovil, kako ljudje dobijo dostop do socialnega kapitala preko sodelovanja v različnih institucijah in socialnih mrežah, nato pa ga prevajajo v drugačne oblike kapitala in si s tem pridobivajo, izboljšujejo ali utrjujejo položaj v družbi.⁵⁸

Z znižanjem cene in tveganja premika migracijske mreže povečujejo verjetnost mednarodnega premika kakor tudi pričakovane dobičke migracij. Ko namreč število migrantov doseže določeno kritično mejo, širitev mreže zmanjša ceno in tveganje premika, kar poveča možnost povečanja števila migrantov, to poveča dodatne premike, kar spet razširi mrežo.⁵⁹

Nenadoma je v teoriji precej več dinamike. Vključuje tako posameznikovo oz. odločitev gospodinjstva o selitvi kot tudi ugotovitev, da dejanja migracije v določeni točki sistematično spremenijo kontekst, znotraj katerega se oblikujejo odločitve o prihodnji migraciji, saj se precej poveča možnost, do bodo tisti, ki se bodo odločali v prihodnje, izbrali izselitev. Takšno razumevanje migracije

⁵⁶ Monica Boyd, Family and Personal Networks in International Migration: Recent Developments and New Agendas, *International Migration Review*, vol. 21, št. 2(78), New York: Center for Migration Studies, 1987, str. 638–670.

⁵⁷ Douglas T. Gurak, Fe Caces, Migration Networks and the Shaping of Migration Systems, v: *International Migration Systems. A Global Approach*, ur. Mary M. Kritz, Lim Lean Lim, Hania Zlotnik, Oxford: Clarendon Press, 1992, str. 150–176.

⁵⁸ Aleksandar Kešeljević, Sodobna opredelitev in merjenje socialnega kapitala, v: *Raziskovalno delo podiplomskih študentov v Sloveniji – Ena znanost*, ur. Martin Klanjšek, Peter Jeglič, Andrej Zorko, Damjan Nemec, Marko Šetinc, Ljubljana: DMRS, 2003, str. 127–131.

⁵⁹ Jon Goss, Bruce Lindquist, Conceptualizing International Labor Migration: A Structuration Perspective, *International Migration Review*, vol. 29, št. 2(110), New York: Center for Migration Studies, 1987, str. 317–351.

kot samovzdržujočega se procesa se z vidika preučevanja razlikuje od prejšnjih, bolj uravnoteženih analiz.⁶⁰

Mednarodna migracija se torej razširi skozi prostor in čas, dokler njene mrežne povezave niso tako razširjene po ozemlju naselitve, da ljudje, ki imajo željo po selitvi, to lahko storijo brez večjih problemov. Na velikost migracijskih tokov ne vplivajo več toliko razlike v plačah ali stopnja zaposlenosti kot promocija padca cene in tveganja migracije v določenem prostoru, kar se skozi migrantske mreže s tega prostora prenaša v regijo izvora. Ko se tako mednarodna migracija sčasoma institucionalizira skozi oblikovanje in izpopolnitev mrež, postane napredujoče neodvisna od faktorjev, ki so jo sprožili, ne glede na to, ali so ti strukturalni ali individualni. Mreža se širi, cena ter tveganje padeta, sam migracijski tok pa postane manj izbirčen v socialno-ekonomskih pojmi in je vedno značilnejši za skupnost ali družbo izvora. Sam proces mrežnih formacij leži izven kontrole vlad držav gostiteljic in njihove politike.⁶¹

Mreže imajo v samem migracijskem procesu številne funkcije:

- ščitijo migrante pred (pre)visoko ceno in pretresi migracije, branijo jih pred šokom ob prihodu v družbo gostiteljico ter istočasno skrbijo za njihovo povezavo z domom;
- določajo, kdo iz določenega gospodinjstva ali skupnosti se bo selil;
- vplivajo na izbor smeri migracije in cilja naselitve ter vplivajo na integracijo migrantov v družbo države gostiteljice;
- služijo kot kanali za pretok informacij in drugih sredstev, poleg tega pa oblikujejo velikost migracijskih tokov in sprožajo odhod.⁶²

⁶⁰ James T. Fawcett, Networks, Linkages and Migration Systems, *International Migration Review*, vol. 21, št. 2(78), New York: Center for Migration Studies, 1987, str. 671–680.

⁶¹ Nicolas Van Hear, *New Diasporas. The Mass Exodus, Dispersal and Regrouping of Migrant Communities*, London: UCL Press, 1998.

⁶² Douglas T. Gurak, Fe Caces, Migration Networks and the Shaping of Migration Systems, v: *International Migration Systems. A Global Approach*, ur. Mary M. Kritz, Lim Lean Lim, Hania Zlotnik, Oxford: Clarendon Press, 1992, str. 150–176.

TEORIJA MIGRACIJSKIH SISTEMOV

Sistemske pristop se je pri preučevanju migracij začel intenzivneje uporabljati v sedemdesetih letih 20. stoletja. Eden najzgodnejših poizkusov, da bi formalno sistemsko analizo uporabili pri raziskovanju migracije, je delo nigerijskega raziskovalca ekonomskih aspektov migracij po imenu Akin L. Mabogunje, ki je v delu »Sistemske pristop k teoriji migracij s podeželja v mesto« skušal pojasniti migracije s podeželja v mesta zahodne Afrike.⁶³ Na ta način je želel poudariti vlogo migracij v spremembah ekonomske in socialne strukture tako na podeželju, od koder so migranti prihajali, kot tudi v mestih, ki so jih sprejemala.⁶⁴ Analitična moč sistemskega pristopa naj bi po njegovem mnenju izvirala iz dejstva, da je sistem vsota interakcijskih elementov, z njihovimi lastnostmi in odnosi.⁶⁵

Začrtani model naj bi bil nastavljen tako, da bi lahko vsakršni spremembi v kateremkoli delu sistema sledili skozi celoto. Sestavljen je bil iz štirih glavnih komponent:

1. Okolje se obravnava kot kontekst, znotraj katerega se vzpostavi migracijski sistem. Mabogunje je iskal okolje, v katerem sta se ujela začetek naglega ekonomskega razvoja in konec izolacije podeželja, kar je vodilo v integracijo poljedeljskih in urbanih ekonomij.
2. Znotraj sistema samega je najpomembnejši člen njegovega jedra migrant, ki je zapustil podeželje in odšel v mesto. Razlogom za selitev se sicer ne posveča in jih prepušča posameznikom samim, vendar poudarja, da je večini skupno zavedanje potencialnih možnosti.
3. Kontrolni podsistemi upravljajo migracije znotraj sistema. Poljedeljski podsistem sestavljajo deli, kot sta družina oz. skupnost, ki lahko migranta spodbujajo ali ovirajo. V urbanih središčih se poudarjajo možnost naselitve, asimilacije, zaposlitve.
4. Čeprav je med seboj trdno povezan, sistem kot rezultat migracije ni statičen. Prilagoditveni mehanizmi delujejo tako na podeželju, za odpravo nenadnega pomanjkanja delovne sile, kot tudi v mestih, kjer se vrši vključevanje prišlekov.⁶⁶

V naslednjih letih je teorija počasi tonila v pozabo. Za sedemdeseta in osemdeseta leta prejšnjega stoletja pa je bilo značilno, da so za razlago mednarodnih migracij

⁶³ James T. Fawcett, Networks, Linkages and Migration Systems, *International Migration Review*, vol. 21, št. 2(78), New York: Center for Migration Studies, 1987, str. 671–680.

⁶⁴ Mary M. Kritz, Hania Zlotnik, Global Interactions: Migration Systems, Processes and Policies, v: *International Migration Systems. A Global Approach*, ur. Mary M. Kritz, Lim Lean Lim, Hania Zlotnik, Oxford: Clarendon Press 1992, str. 1–18.

⁶⁵ Akin L. Mabogunje, Systems Approach to a Theory of Rural-Urban Migration, *Geographical Analysis*, vol. 2, št. 1, Ohio: The Ohio State University Press, 1970, str. 1–18.

⁶⁶ Paul Boyle, Keith Halfacree, Vaughan Robinson, *Exploring Contemporary Migration*, Harlow: Addison Wesley Longman Limited, 1998.

preko diskusij o obstoječih okvirih iskali nove, alternativne teorije. Iskali so nekaj, kar bi nadgradilo vse že obstoječe teorije, zato so nekateri raziskovalci sklenili, da sistemsko teorijo ponovno vrnejo v življenje. Podprla jih je tudi Mednarodna zveza za znanstveno preučevanje populacije (International Union for the Scientific Study of Population, IUSSP), ki se ukvarja predvsem s podporo raziskav populacije in s spodbujanjem zanimanja za demografijo pri vladah, narodnih in mednarodnih organizacijah.⁶⁷

Kot odgovor na to problematiko so začele nastajati študije, ki so se lotevale posameznih sestavin migracijskih sistemov. Mary Kritz in Hania Zlotnik sta shemo mednarodnih migracijskih sistemov, ki svoje korenine vleče prav iz Mabogunjeve, precej poenostavili. Ohranili sta dva nivoja. Zunanje vplive sta določili še natančneje, dele znotraj sistema pa postavili skoraj popolnoma na novo. Zunanje vplive, ki vplivajo na sistem, sta prav tako razdelili na štiri dele: politični kontekst, ki upošteva mednarodne odnose in izstopne, vstopne ter naselitvene politike držav znotraj sistema; socialni kontekst, kjer igrajo glavno vlogo razlike v socialni politiki in pa migrantske mreže; ekonomski kontekst, ki poudarja razlike v plačah in regionalne ovire; demografski kontekst, ki upošteva razlike v plodnosti in kratkoročne potovalne povezave.⁶⁸

Znotraj sistema najdemo namesto posameznega migranta dve ali več držav, ki so med seboj povezane z migracijskimi tokovi, povratnimi informacijami, prilagoditvenimi mehanizmi in tako imenovanimi »drugimi povezavami«. Te »druge povezave« skušajo poudariti zgodovinske, kulturne, kolonialne in tehnološke vezi med državami znotraj sistema skozi čas. Vse povezave potekajo v obeh smereh, kar je pravzaprav najvažnejša predpostavka sistema.⁶⁹ Dandanes bi lahko definirali migracijski sistem kot »dva ali več prostorov, ki jih povezuje tok ali protitok ljudi«,⁷⁰ lahko pa tudi kot »skupino držav, ki si med seboj izmenjujejo veliko število migrantov. Migracijski sistem naj bi vseboval najmanj dve državi, čeprav je bolje, če se znotraj sistema znajdejo vse države, ki jih povezujejo veliki migracijski tokovi.«⁷¹

Skupina, zbrana okoli Douglasa S. Masseyja, je tako v svojem zborniku *Svetovi*

⁶⁷ Lin Lean Lim, IUSSP Comitee on International Migration, Workshop on International Migration Systems and Networks, v: *International Migration Review*, vol. 21, št. 2(78), New York: Center for Migration Studies, 1987, str. 416–423.

⁶⁸ Mary M. Kritz, Hania Zlotnik, *Global Interactions: Migration Systems, Processes and Policies*, v: *International Migration Systems. A Global Approach*, ur. Mary M. Kritz, Lim Lean Lim, Hania Zlotnik, Oxford: Clarendon Press, 1992, str. 1–18.

⁶⁹ Jon Goss, Bruce Lindquist, *Conceptualizing International Labor Migration: A Structuration Perspective*, *International Migration Review*, vol. 29, št. 2(110), New York: Center for Migration Studies, 1987, str. 317–351.

⁷⁰ James T. Fawcett, *Networks, Linkages and Migration Systems*, *International Migration Review*, vol. 21, št. 2(78), New York: Center for Migration Studies, 1987, str. 671–680.

⁷¹ Mary M. Kritz, Hania Zlotnik, *Global Interactions: Migration Systems, Processes and Policies*, v: *International Migration Systems. A Global Approach*, ur. Mary M. Kritz, Lim Lean Lim, Hania Zlotnik, Oxford: Clarendon Press, 1992, str. 1–18.

v *gibanju* govorila o severnoameriškem, južnoameriškem, avstralskem, zalivskem migracijskem sistemu ter skušala določiti njihove specifične, značilnosti, meje.⁷²

Shema systemskega pristopa za preučevanje mednarodnih migracij vključuje številne povezave, najpomembnejše pa so tiste, ki prikazujejo, kako migrantski in drugi tokovi, kot so recimo zgodovina, kultura, tehnologija in kolonialne vezi, povezujejo države v sistem. Takšni tokovi se oblikujejo znotraj nacionalnih kontekstov, katerih politične, ekonomske, tehnološke in socialne dimenzije se stalno spreminjajo, deloma tudi zaradi povratnih informacij in prilagoditev, ki izvirajo iz samih migracijskih tokov. Ljudje se premikajo iz ene države v drugo, medtem ko se število držav v sistemu večja. Izmenjave prebivalstva znotraj sistema ne vključujejo le migrantov, ki se želijo izseliti za stalno, delovnih migrantih in beguncev, temveč tudi študente, poslovneže, vojake, včasih celo turiste.

Čeprav naj bi bil koncept »migracijskega sistema« prisoten že od samega začetka znanstvenega raziskovanja migracij, je zanimanje zanj najbrž treba pripisati predvsem dosegljivosti natančnejših podatkov. Predvsem pregledov, ki so bili opravljeni tako v državah izvora kot državah gostiteljicah in ki pravzaprav izkazujejo mnogovrstno uporabnost migracijskega sistema. Tudi izboljšana komunikacija med disciplinami, ki se ukvarjajo z preučevanjem migracij, naj bi igrala pri tem veliko vlogo, saj so rezultati meddisciplinarnih sodelovanj večkrat bolj vsestranski in zajemajo tako mikroanalitične kot makroanalitične perspektive.

V prid pristopu migracijskih sistemov govorijo tudi drugi dejavniki. Ta pristop namreč poudarja medsebojno ekonomsko odvisnost med narodi, ki jo najdemo v sodobni literaturi o razvoju modelov svetovnih sistemov in teorije o odvisnosti; vplive, ki izvirajo iz specifičnih okvirov posameznih disciplin, kot recimo primerjava prostorov v modelih migracijskega obnašanja, vzeta iz socialne psihologije, in analiza prostorskih sistemov, vzeta iz geografije; empirične in teoretične prepoznave številnih oblik premikanja ljudi, vključno s krožnimi in povratnimi premiki, ki vzdržujejo migracijski sistem; vpliv določenih dogodkov, ki so povzročili, da se je pozornost obrnila k številnim drugim povezavam med državami, ki jim do tedaj niso posvečali pozornosti, kot recimo tokovi podpor, ki so jih delavci v tujini pošiljali domov; spremembe v zakonskih okvirih pri mednarodni migraciji, kot je recimo združitev družin, ki jih omogočajo imigracijski zakoni in so glavni krivec za verižne migracije.⁷³

Potreba po systemskem pristopu naj bi izvirala iz spoznanja, da lahko spreminjajoče se trende in vzorce sodobnih mednarodnih migracij zajamemo le s pomočjo dinamične perspektive. Če upoštevamo le vzroke ali vplive mednarodne migracije bodisi na države pošiljateljice bodisi na države gostiteljice, tedaj dinamike, povezane z razvojem tokov od njihovega izvora, pogosto ne uspemo prikazati skozi spremembe v sestavi in obsegu, ko le-ti dozorevajo, upoštevajoč povratno migracijo in

⁷² Douglas S. Massey et al., *World in Motion, Understanding International Migration at the End of the Millennium*, Oxford: Clarendon Press, 1998.

⁷³ James T. Fawcett, *Networks, Linkages and Migration Systems*, *International Migration Review*, vol. 21, št. 2(78), New York: Center for Migration Studies, 1987, str. 671–680.

denarne pošiljke, pa še politiko in strukturalne pogoje na obeh straneh migracijskega toka.⁷⁴ »Na ta način naj bi se analiza mednarodne migracije spremenila v uporaben okvir, ker poskuša zlititi politične in ekonomske domneve in dojetanja dinamike migracije ter skuša v želji po boljšem vpogledu na celoto povezati najrazličnejše sestavne dele.«⁷⁵

Okvir teorije migracijskih sistemov naj bi omogočal sledeče:

1. Usmerjal naj bi pozornost na oba konca migracijskih tokov in skušal razložiti stabilnost in mobilnost na vsaki lokaciji.
2. Opazoval naj bi en tok v kontekstu z drugimi tokovi ali pa eno destinacijo v njenem odnosu z drugačnimi destinacijami.
3. Osvetljeval naj bi različne povezave med kraji, vključujoč tokove podatkov, dobrin, služnosti, idej in seveda tudi ljudi.
4. Spodbujal naj bi k primerjavi med kraji, istočasno pa skušal pozornost usmeriti k razlikam in neravnotežjem, ki so vir energije sistema.
5. Opozarjal naj bi na medsebojno povezanost znotraj sistema, v katerem je vsak del občutljiv na delovanje drugega.
6. Na migracijo naj bi gledal kot na dinamičen proces, kot na zaporedje dogodkov, ki so se zgodili skozi čas.⁷⁶

Migracijski sistem naj bi torej vključeval več kot le migrantske mreže in posameznikove odločitve, govorilo naj bi se tudi o drugačnih tokovih, kot so tokovi kapitala, dobrin, informacij, poleg tega pa bi še namignil na kombinacije s političnimi in kulturnimi vplivi.⁷⁷

Migracijske sisteme lahko definiramo tudi tako, da jih imamo za posrednike med makro in mikronivojem, ki omogočajo migracijo in določajo smer in količino migracijskih tokov. Socialno organizirane infrastrukture naj bi služile kot temelj vsakega migracijskega procesa, zato naj bi obstajali trije ključni vidiki migracijskega sistema: »migracijski sistemi služijo kot socialne infrastrukture, vzdržujejo stalen in številčen tok migrantov, povzročijo tudi preureditev socialnih odnosov, ki se kažejo skozi hčerinske skupnosti v državah gostiteljicah. Transnacionalne skupnosti, ki nastanejo na tak način, zmanjšujejo ceno ter tveganje, povezano z mednarodno migracijo, v zameno pa poskrbijo za sredstva in znanje za vse, ki v takšni skupnosti delajo in živijo.«⁷⁸

⁷⁴ Mary M. Kritz, Hania Zlotnik, *Global Interactions: Migration Systems, Processes and Policies*, v: *International Migration Systems. A Global Approach*, ur. Mary M. Kritz, Lim Lean Lim, Hania Zlotnik, Oxford: Clarendon Press, 1992, str. 1–18.

⁷⁵ Tomas Hammar, *Laws and Policies Regulating Population Movements: A European Perspective*, v: *International Migration Systems. A Global Approach*, ur. Mary M. Kritz, Lim Lean Lim, Hania Zlotnik, Oxford: Clarendon Press, 1992, str. 245–262.

⁷⁶ James T. Fawcett, *Networks, Linkages and Migration Systems*, *International Migration Review*, vol. 21, št. 2(78), New York: Center for Migration Studies, 1987, str. 671–680.

⁷⁷ Stalker's guide to international migration, Theory – networks and systems, http://pstalker.com/migration/mg_theories_3.htm.

⁷⁸ Naoto Higauchi, *Migration process of Nikkei Brazilians*, www.minpaku.ac.jp/research/symposia/2001/20011211/21.pdf.

2. TEORIJE PRISILNIH MIGRACIJ

ZAČETKI

Pri preučevanju migracij in poskusih sestavljanja teorij za njihovo razlago je bila kot dediščina 19. in začetka 20. stoletja večina truda usmerjenega v ekonomske oziroma prostovoljne migracije. V zadnjih letih pa se težišče vse bolj nagiba v prid raziskovanja prisilnih migracij, saj so različne problematike beguncev ena od glavnih značilnosti 20. stoletja. Osnovne temelje za razvoj teorij o prisilnih migracijah je v začetku 80. let prejšnjega stoletja podal Aristide Zolberg. Pri svojem delu je namreč ugotovil, da so na novo nastajajoče raziskave migracij iz preteklosti vzele za gotovo še eno izredno pomembno delitev migracij in s tem omejile svojo analitično moč pri raziskovanju migracij. Večina družboslovnih študij, ki se je ukvarjala z mednarodno mobilnostjo, je na eno stran postavila migracije, za katere je bilo značilno, da so posedovale določeno stopnjo stalnosti. Bile so skupni produkt posameznikovih reakcij na ekonomske okoliščine, zato se jih je dalo podvreči teoretskim analizam in razložiti. Na drugi strani pa so se znašli tokovi beguncev, za katere je veljal stereotip, da so kot posledica civilnih spopadov, menjav režimov, vojn, vladnih intervencij ipd. enkratno, povsem nepredvidljivo dogajanje brez pravil. Vsak tok beguncev so zato opazovali kot enkratni dogodek z enkratnimi razlogi.⁷⁹

Takšno razdelitev je bilo treba zavrniti. Begunske tokove mora biti mogoče opazovati v teoretični perspektivi kot posebne dogodke splošnega fenomena, ki je prav tako povezan s svetom politike, kot je navadna migracija povezana s svetom ekonomije. Začela se je rojevati teorija, da imajo, podobno kot ima migracija svoje korenine v ekonomskih silah, begunski tokovi svoje korenine v političnih silah, še posebej v pojavu in razvoju nacionalnih držav po padcu velikih imperijev, kot so Avstro-Ogrska, Rusija in Turčija. Takrat so se namreč deli teh etnično in lingvistično mešanih imperijev začeli načrtno spreminjati v države, kar je vodilni razred prisililo, da je iskal neko skupno identiteto. Ta naj bi temeljila na resničnih in izmišljenih mitih, ki jih je oblast skušala oživiti z doseganjem jezikovne, narodnostne in verske homogenosti.⁸⁰

Tako sta se izoblikovali dve veliki skupini ljudi, ki nenadoma nista sodili nikamor. »Manjšine« so predstavljali ljudje ene identitete, ki so se znašli v državi z drugo identiteto ter zato izgubili svoje pravice in zakonsko zaščito. Druga skupina pa so bili »ljudje brez države« oziroma skupine, katerih identiteta ni ustrezala nobeni na novo ustanovljeni nacionalni državi ali manjšini, bodisi zaradi zgodovine ali zaradi zakonskega izključevanja.

⁷⁹ Aristide R. Zolberg, *The Formation of New States as a Refugee-Generating Process*, *Annals*, št. 467, Philadelphia: American Academy of Political and Social Science, 1983, str. 24–38.

⁸⁰ Aristide R. Zolberg, Foreword, v: *The Unwanted. European Refugees from the First World War Through the Cold War*, Michael R. Marrus, Philadelphia: Temple University Press, 2002.

Pripadniki obeh skupin so sčasoma postali begunci, ljudje brez države so bili izključeni iz družbe in države, manjšino pa so pregnjali toliko časa, dokler se njeni pripadniki niso odločili za odhod. Te neprilagojene skupine lahko definiramo na različne načine, najpogosteje pa z narodnostjo, vero ali socialnim statusom.⁸¹ Kasneje so tem skupinam priključili še ljudi, ki so zapustili državo izvora zaradi čisto političnih razlogov, kot so npr. konflikti med ideološkimi tabori. Takšne selitve oziroma prebegi so bili po navadi razredno orientirani.⁸²

⁸¹ Aristide R. Zolberg, The Formation of New States as a Refugee-Generating Process, *Annals*, št. 467, Philadelphia: American Academy of Political and Social Science, 1983, str. 24–38.

⁸² Aristide R. Zolberg, Foreword, v: *The Unwanted. European Refugees from the First World War Through the Cold War*, Michael R. Marrus, Philadelphia: Temple University Press, 2002.

RAZMISLEK O PRISILI IN PROSTOVOLJNOSTI MIGRACIJ

Anthony H. Richmond, ki se je posvetil preučevanju mednarodnih migrantov, je v svojem članku »Sociološke teorije mednarodne migracije: primer beguncev« poudaril, kako težko je v sodobnem svetu razlikovati migracije, ki so motivirane z ekonomskimi razlogi, od tistih, ki jih povzročijo politični faktorji. Kategoriji »prostovoljnega« in »neprostovoljnega« znata biti namreč zavajajoči. Vse bolj je postajalo jasno, da se le malo migrantov seli povsem prostovoljno oziroma neprostovoljno. Skoraj vse migracije namreč vsebujejo določeno stopnjo prisile oziroma izbire. Menil je, da je motivacija za vsak premik kombinacija obeh, zato je treba biti pri razdeljevanju migracij v prostovoljne in neprostovoljne previden in pozoren. S pomočjo osi je sestavil tudi tipologijo migracij. Na en konec je postavil »izbiro in več možnosti«, na drug konec pa »malo izbire in manj priložnosti«. Na eni strani se nahajajo proaktivni, na drugi strani pa reaktivni posamezniki oziroma skupine. Pod določenimi pogoji sprejmejo odločitev o selitvi po temeljitem premisleku vseh informacij, ki so na voljo, racionalno preračunano, da bi povečali koristi s pomočjo uporabe različnih mrež, pomoči. Na drugi strani pa lahko odločitev o selitvi sprejmejo v paniki in šoku, kar nudi malo drugih možnosti kot beg od neposredne grožnje. Richmond meni, da so »proaktivni« migranti tisti, ki se lahko odločajo o odhodu, izbirajo, kdaj oditi in kako daleč ter ali pri tem prečkati eno ali več mednarodnih meja. Reaktivni migranti pa so tisti, katerih selitev diktirajo dogodki, ki jih le ti zaznavajo kot grozeče. Imajo minimalno možnost izbire ali planiranja.

A meja med obema kategorijama je zabrisana. Med obema koncema osi, kjer se na enem koncu nahajajo proaktivni, na drugem pa reaktivni migranti, je veliko ljudi, ki kombinirajo obe karakteristiki kot odgovor na ekonomske, socialne in politične pritiske, na katere nimajo veliko vpliva, vseeno pa izkazujejo večjo ali manjšo stopnjo odločanja o smeri, času in načinu odhoda.⁸³

⁸³ Anthony H. Richmond, *Sociological Theories of International Migration: The Case of Refugees*, *Current Sociology*, vol. 36, št. 2, Hague, Paris: Unesco, 1988, str. 7–25.

ŠIROKOPOTEZNI NAČRTI ZNOTRAJ TEORIJE MIGRACIJSKIH SISTEMOV

Korak naprej pri iskanju novih teoretskih predpostavk za raziskovanje prisilnih migracij je pomenilo delo Nicolasa Van Heara, ki je svoje ugotovitve s terena želel združiti v knjigi z naslovom *Nove diaspore. Masovni eksodus, razpršitev in ponovno sestavljanje migrantskih skupnosti*. V želji, da bi v življenje ponovno obudil raziskave pod okriljem teorije migracijskih sistemov, ki je ravno tedaj doživljala hude kritike, je predlagal drugačen pristop. Informacij po njegovem mnenju ne bi več črpali le iz mednarodnih delovnih migracij, temveč bi se morali nasloniti na literaturo o prisilnih migracijah. Ta naj bi namreč v nekaterih primerih povedala veliko več o samem dogajanju znotraj migracij, bila naj bi veliko bolj sugestivna kot literatura o ekonomskih migracijah. Seveda bi bilo treba sistem ustrezno prilagoditi in se pri tem izogniti prevelikemu navdušenju in splošni generalizaciji, ki sta pokopala prve poskuse uporabe sistemske teorije pri preučevanju migracij. Van Hear se je zato preučevanja prisilnih migracij lotil s pomočjo precej zapletenega sistema, kamor je skušal vključiti čimveč podatkov, ki jih je dobil iz literature o teorijah migracij ter dejstev, ki so bila o najrazličnejših prisilnih migracijah dostopna preko virov.

Ker tradicija teorije migracijskih sistemov narekuje uporabo štirih glavnih zunanjih dejavnikov, ki vplivajo na delovanje migracijskega sistema, je sledil tej poti. Dodal pa je še dva in tako šest dejavnikov spravil pod skupni imenovalec, ki ga je poimenoval »migration order«, migracijski red. Na ta način je skušal bolj dinamično opisati tisto, kar so drugi pred njim opisovali kot »migracijski sistem« ali pa »migracijski vzorec«. ⁸⁴

Znotraj migracijskega reda so se tako znašli:

1. Odločanje in motivacija posameznika:

Na migracijske zakonitosti naj bi vplivale odločitve in dejavnosti velikega števila posameznikov. Takšne odločitve lahko temeljijo na osebnih presojah o ceni migracije in koristih selitve. Vključujejo različne socialne in kulturne motivacije, kot recimo izboljšanje statusa, še posebej pa skrb za varnost.

2. Odločanje in strategije gospodinjstev:

Čedalje več sodobne literature poudarja, da o tem, kdo se bo izselil in kam bo šel, odločajo gospodinjstva, ne pa posameznik. Na ta način naj bi gospodinjstva zmanjšala tveganja, ki nastajajo zaradi nastopanja izključno na domačem trgu. Vendar pa se gospodinjstva odločajo tudi o svoji varnosti in preživetju v okoliščinah, ki jim niso naklonjene.

3. Razlike med krajem izvora in krajem odhoda (push-pull dejavniki):

Ta dejavnik je dolgo časa veljal za enega izmed temeljnih vzrokov za migracije.

⁸⁴ Nicolas Van Hear, *New Diasporas. The Mass Exodus, Dispersal and Regrouping of Migrant Communities*, London: UCL Press, 1998, str 11.

Ekonomске razlike vključujejo razlike v plačah, možnosti zaposlitve ali prihodka in neenakosti v življenjskem standardu. Neenakosti v politični areni pa lahko ogrozijo občutljivo ravnotežje človeške varnosti, ki jo določajo človekove pravice in neposredne družbene okoliščine. Prav razlike pri tem, kje se človek počuti varnega in kje ne, naj bi bile eden glavnih vzrokov za selitev v okviru prisilnih migracij.

4. Stanje razvitosti migrantskih mrež in institucij:

Teorije o verižnih migracijah, mrežah, kulturnem kapitalu in kumulativni vzročnosti so v zadnjem času močno vplivale na raziskave o migracijah. Mreže preko prostora in časa ohranjajo odnose, ki povezujejo bivše, zdajšnje in bodoče migrante ter tiste, ki se niso izselili. Temeljijo na sorodstvenih, prijateljskih, skupnostnih, narodnostnih in drugih vezeh. Potencialnemu migrantu olajšajo odločanje o odhodu, pocenijo samo potovanje in poskrbijo, da je vključevanje v novo družbo lažje in z manj stresa. Na pomoč mrež lahko računajo tudi begunci, njihova možnost odločanja je zaradi izjemnih razmer sicer omejena, a še vedno obstaja.

5. Migracijski režim:

Ta dejavnik se je izoblikoval skozi raziskovanje političnih ved in literature o mednarodnih odnosih. Vseboval naj bi vse narodne in mednarodne zakone, uredbe, institucije in politike, ki se ukvarjajo s tokovi migrantov. Državni nadzor nad izseljevanjem lastnih državljanov, sprejem izseljencev od drugod, politika integracije in asimilacije, poskusi mednarodnih organizacij, da bi obvladale in spravile migracije v red, vse to spada pod ta dejavnik.

6. Makropolitimska ekonomija:

Migracijski red oblikuje tudi makropolitimska ekonomija. Ime označuje distribucijo moči in zalog v globalnem in regionalnem okviru, kar se kaže v strukturi in distribuciji produkcije in porabe. Prisoten je tudi v vzorcih trgovine in finančnih tokov, razvitosti transporta in komunikacij, delitvi vojaške moči in populacijskih, ozemeljskih in drugih elementih globalne nestabilnosti.⁸⁵

Pri sestavljanju okvira zunanjih vplivov se je izkazalo, da kar nekaj predpostavk stoji na trhljih temeljih. Ena glavnih kritik je bila, da ni jasno, kako ti različni nivoji med seboj komunicirajo, kako vplivajo drug na drugega. Zastavila so se vprašanja, ali se spremembe z makronivoja sploh manifestirajo pri delovanju posameznika ali odločanju družin in kako z mikronivoja vplivajo na makropolitimsko ekonomijo? Kako poteka ta skrita komunikacija med posameznimi deli, kje iskati in kako jo najti?⁸⁶

Poiskati je bilo treba posrednike med sestavnimi deli migracijskih zakonitosti. Da bi njihove najrazličnejše dinamike kar najbolje ujeli, so jih speljali skozi štiri različna področja, ki naj bi služila kot nekakšen komunikacijski kanal za informacije

⁸⁵ Nicolas Van Hear, *New Diasporas. The Mass Exodus, Dispersal and Regrouping of Migrant Communities*, London: UCL Press, 1998.

⁸⁶ Paul Boyle, Keith Halfacree, Vaughan Robinson, *Exploring Contemporary Migration*, Harlow: Addison Wesley Longman Limited, 1998.

z vseh vpletenih strani.

Znotraj prvega področja so zbrali vse faktorje, ki jih različne teorije o migracijah predstavljajo kot temeljne, strukturalne, kot ozadje, ki spodbuja populacijo k selitvam. Izhajali naj bi večinoma iz makropolitичne ekonomije in iz razlik med izvornim in ciljnim ozemljem migrantov. Med dejavniki znotraj področja so tudi situacija ponudbe in povpraševanja po delovni sili in struktura zaposlovanja v državah gostiteljicah, stanje socialne ureditve in varnosti v državah izvora, trendi utrjevanja nacionalne države ter dezintegracije in rekonstrukcije v regiji migrantovega izvora. Razlike, ki bi jih lahko imenovali tudi politične, vključujejo spore, preganjanja in druge dimenzije kršenja človekovih pravic in ogrožanja posameznikove varnosti.

V drugem področju naj bi se nahajali vsi tisti faktorji, ki na migracijo vplivajo bolj neposredno. Izvirajo iz delovanja temeljnih, strukturalnih dejavnikov in se pojavljajo v obliki kriz v gospodarstvu ali trgovini, nagli eroziji človekovih pravic kot posledici represije, boja za oblast ali nasilnega preseljevanja.

Tretje področje zajema faktorje, ki jih lahko imenujemo tudi neposredne povzročitelje, saj pravzaprav sprožijo migracijo. To bi lahko bilo tisto okolje, znotraj katerega zorijo odločitve posameznika ali gospodinjstva o morebitnem odhodu. Neposredni povzročitelj je lahko vsak dogodek, ki prekine normalno delovanje sistema in tako prepreči prebivalstvu, da bi preživelo v takšni situaciji. V ekonomski sferi so povzročiteljni faktorji lahko zlom finančnih trgov, hiperinflacija, povečanje brezposelnosti, zaprtje tovarn, nenaden padec vrednosti poljskih pridelkov, visoki davki ali pa kolaps zdravstvenega, izobraževalnega in drugih delov sistema javne blaginje. V politični sferi lahko migracije sprožijo preganjanja, napačno državljanstvo, zaostritev konfliktov, poboji, vojna ali invazija.

Četrto področje pa zajema vse tiste dejavnike, ki omogočajo, lajšajo, ovirajo, pospešujejo ali krepijo migracijo. Vsa do sedaj omenjena področja namreč niso dovolj, da bi povzročila migracijo, potrebno je še nekaj več. Faktorji, ki lajšajo migracijo, so recimo kvaliteten transport, komunikacije, informacije in pa zadostna sredstva, ki zadostujejo za premik in potovanje. Faktorji, ki ovirajo migracijo, so odsotnost transportne infrastrukture, pomanjkanje informacij in skromna sredstva. Zraven sodi tudi navezanost na domači kraj. V to področje spadajo tudi prizadevanja nacionalnih in mednarodnih organizacij, da bi vplivale na migracije. Tudi migracijske mreže, ki zajemajo kraj odhoda, tranzitne države, končno destinacijo ter čedalje bolj cvetoče tihotapljenje ljudi, so se znašli v okviru posredujočih dejavnikov. Znotraj področja, ki po eni strani omogoča, po drugi pa preprečuje migracije, se oblikujejo količina, oblika in smer migracije. Če na odločitve o odhodu vplivajo odločitveni faktorji, pa odločitve, kako in kdaj oditi, kateri član gospodinjstva naj gre in kam, sprejemajo znotraj tega posredujočega področja.⁸⁷

Vsa štiri okolja naj bi oblikovala razmere, okoliščine ali okolje, znotraj katerih naj bi se migrant odločal, ali naj odide in kam naj gre, lahko pa mu je odločitev

⁸⁷ Nicolas Van Hear, *New Diasporas. The Mass Exodus, Dispersal and Regrouping of Migrant Communities*, London: UCL Press, 1998.

tudi vsiljena. V svoji naborni funkciji so posredniki sporočil med »migracijskimi zakonitostmi« in posameznikom, dinamika, ki lahko zajema več držav izvora, prehoda in končne destinacije.

Spremembe v značilnostih, ki sestavljajo ta štiri področja, posamično ali v kombinacijah, lahko sprožijo spremembe v »migracijskem redu«. Tako lahko vplivajo na obseg in tip migracije, njeno sestavo, izvor in smer. Nekatere spremembe so vplivnejše in pomembnejše kot druge in migracijske sisteme spreminjajo temeljiteje. To so tako imenovani »migracijski prehodi«. Povzročijo jih povratne informacije, ki preko migrantskih mrež sčasoma pripotujejo iz tujih držav in počasi, toda vztrajno spreminjajo migracijski red v družbi, ki so jo migranti zapustili. Spremembe skozi »feedback«, povratno informacijo, se dogajajo postopoma, a tako globoko vplivajo na vse družbe migracijskega sistema.

Hitre in ostre spremembe znotraj posameznih področij, ki povzročijo nepričakovano preoblikovanje »migracijskega reda« in nenadne, množične, neurejene premike prebivalstva, imenujemo »migracijske krize«. Zaznamujejo jih lahko spremembe v temeljnem in neposrednem področju, označujejo jih določeni katastrofalni dogodki, kot so ekonomska kriza, vojna, invazija, kolaps državnih institucij, razpad nacionalne države, preganjanje manjšine ali pa kombinacija vseh teh dejavnikov.

Takšne krize lahko »migracijski red« določenega migracijskega sistema pripeljejo do konca. Vzpostavi se na novo in je lahko popolnoma drugačen od prejšnjega, ki – upoštevajoč spremembe in njihove posledice skozi področja – migrante na novo informira. Ti se pod vplivom spremenjenih razmer začno seliti drugače, drugam, ali pa ostanejo doma.⁸⁸ Takšen sistem je nadomestil prilagoditvene mehanizme znotraj sistema, ki jih je v svojo shemo vključil že Akin L. Mabogunje, prevzeli pa sta jih tudi Hania Zlotnik in Mary Kritz pri svoji shemi migracijskega sistema mednarodne migracije.

Osrednji del migracijskega sistema, ki ga je sestavil Nicolas van Hear, so družbe ali njihovi deli, ki živijo v dveh ali več različnih, med seboj povezanih državah. »Migracijski red«, njegove spremembe, preobrate in prehode oblikuje človeška podjetnost. Migracijski sistem, ki naj bi vključeval tako delovne kot prisilne migracije, ima torej zunanje makronivojske dejavnike, ki se imenujejo migracijski red, in jedro, sestavljeno iz družb, sestavljenih iz podjetnih posameznikov dveh ali več držav. Med seboj komunicirajo s pomočjo področij, ki migracijski red po eni strani spreminjajo hitro ali postopoma, po drugi strani pa na mikronivo pošiljajo informacije, na osnovi katerih se ljudje odločajo, ali bodo migrirali ali ne, kam bodo odšli, kaj in koga bodo vzeli s seboj itd. Zaradi takšne komunikacije prihaja do migracijskih prehodov in migracijskih kriz, ki bodisi spremenijo migracijski red bodisi pahnejo ljudi v pobege, eksoduse in izgone. Seveda se migracijski red lahko spreminja tudi brez nasilja.

⁸⁸ Nicolas Van Hear, *New Diasporas. The Mass Exodus, Dispersal and Regrouping of Migrant Communities*, London: UCL Press, 1998.

NEKAJ O IZRAZOSLOVJU IN POIMENOVANJIH

Kot sem v tem poglavju že večkrat omenil, je ena od mnogih delitev pri raziskovanju tipov migracij tudi tista, določena z motivacijo, ki ločuje med prisilno in prostovoljno migracijo. Kot smo videli, je Richmond opozoril, da je te pojme treba uporabljati previdno, saj se le malo ljudi seli izključno zaradi svojih želja, pa tudi v marsikateri prisilni migraciji je prisotna določena stopnja izbire. Meje med ekonomsko in prisilno migracijo so včasih zabrisane, saj obstaja veliko premikov ljudi preko državnih meja in prav vsak se skozi niz različnih procesov lahko spremeni v nekaj drugega.⁸⁹

Prav zaradi teh razmislekov so se znotraj prisilnih migracij oblikovale kategorije, ki so skušale poudariti stopnjo prisile in določene karakteristike pri določenih premikih. S temi poimenovanji so skušali po eni strani poudariti različne specifikke določenih prisilnih migracij, po drugi strani pa najti neke skupne izraze za premike, ki so si bili v določenih točkah podobni.

Prisilna migracija predstavlja situacijo bega, pri katerem ima posameznik malo ali pa nobene izbire, da bi se izognil pregonu, zaporu ali maltretiranju. Prisilni oziroma neprostovoljni migranti, tako begunci kot prebežniki, so prisiljeni oditi zaradi okoliščin, ki jih ogrožajo in so posledice človeških katastrof, ali pa zaradi preganjanja.⁹⁰ Diskusija o tem, kako definirati begunca, traja že kar nekaj časa. Termin se nanaša na ljudi, ki so morali zapustiti svojo državo ali zbežati iz nje zaradi resne grožnje njihovemu življenju ali pa svobodi. Ta grožnja je lahko vojna ali vojaška okupacija ter strah pred verskim, rasnim ali političnim preganjanjem. Svoj dom so prisiljeni zapustiti zaradi strahu, ne pa zato, ker bi si radi izboljšali življenje.⁹¹ V praksi sta pomembni dve definiciji. Prvo so sestavili leta 1951 v Združenih narodih in je zajeta v »Konvenciji in protokolu, ki se nanašata na status begunca«. Za begunce proglašajo vse tiste osebe, ki se zaradi »utemeljenega strahu pred preganjanjem zaradi rase, vere, narodnosti ali političnega mnenja nahajajo zunaj dežele svoje narodnosti in si zaradi strahu ali drugih razlogov, ki niso osebne narave, ne morejo privoščiti zaščite te države.«⁹² S takšnimi formulacijami so želeli zaščititi vsakega izkoreninjenega, neprostovoljnega migranta brez doma, ki je prestopil mejo in ga njegova bivša vlada ni več štela. Leta 1969 pa je Organizacija afriške enotnosti predlagala drugačno, širšo definicijo begunca; izučili so jo namreč primeri državljanov

⁸⁹ Janet Dobson, International migrations, v: *The Politics of Migrations and Immigrations in Europe*, ur. Andrew Geddes, London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications, 2001.

⁹⁰ Dariusz Stola, Forced Migrations in Central European History, *International Migration Review*, vol. 26, št. 2(98), New York: Center for Migration Studies, 1987, str. 324–341.

⁹¹ Guido Bolaffi, Raffaele Braccalenti, Peter Braham, Sandro Gindro, Migrations, v: *Dictionary of Race, Ethnicity & Culture*, London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications, 2003, str. 177.

⁹² Convention and Protocol relating to the status of refugees, UNHCR, <http://www.unhcr.ch/cgi-bin/texis/vtx/home>

jih zarisali kolonizatorji. Begunec naj bi bila »vsaka oseba, ki je zaradi zunanje agresije, okupacije, tuje nadvlade ali drugih dogodkov, ki resno zmotijo javni red in mir bodisi v delu ali pa v celotni državi njenega izvora, zapustila svoje prebivališče, da bi našla zavetje drugod, zunaj države svojega izvora ali narodnosti.«⁹³

Prisilni migranti se lahko gibljejo skozi najrazličnejše tokove prisilnih migracij. Te so lahko notranje, govori se o »premesitvi«, lahko so mednarodne. Prisilne migracije v ožjem pomenu naj bi bile vse tiste vrste migracij, kot recimo izključitev ali deportacija, pri katerih je migrant podvržen dejanjem oblasti in nima nobene možnosti izbire.⁹⁴ Če pa se govori o prisilnih migracijah v širšem pomenu, potem so to vsi tisti premiki, pri katerih ima posameznik malenkostno izbiro o tem, ali naj ostane ali odide, vendar lahko pri realizaciji svoje odločitve zaide v okoliščine, ki ogrozijo njegovo življenje.⁹⁵

Množični eksodus (mass exodus) naj bi označeval obsežen premik ljudi z določenega ozemlja, skoraj vedno pod pritiskom.

Množična izključitev (mass expulsion) se večinoma nanaša na obliko masovnega eksodusa ali prisilne migracije, ki jo spodbuja država ali njeni nadomestki, lahko pa k njej ščuvajo tudi druge strani, kot recimo opozicija ali lokalni »gospodarji vojne«. Izvira iz uporabe prisile, vključujoč celo paleto političnih, ekonomskih in socialnih ukrepov, ki neposredno, še večkrat pa posredno prisilijo ljudi, da v strahu za svoje življenje, svobodo in varnost zapustijo svoje domove ali pobegnejo. Izključitev je lahko definirana tudi kot dejavnost ali nedejavnost države, ki osebe proti njihovi volji prisili k odhodu z določenega ozemlja zaradi razlogov, kot so rasa, narodnost, pripadnost določeni socialni skupini ali pa politično mnenje.⁹⁶

Etnično čiščenje (ethnic cleansing) je problematičen izraz, ki se je »prepotentno uveljavil konec maja 1992, med prvo fazo vojne v Bosni in se je v tistem času uporabljal za označevanje srbskih napadov, ki naj bi muslimane pregnali z njihovega ozemlja.«⁹⁷ Je torej oblika prisilne migracije, kjer se preganja prebivalstvo določenega ozemlja, cilj pa je sprememba etnične strukture okupiranih področij. Izvajajo ga lahko ne le države in njeni nadomestki, temveč tudi opozicija, uporniške skupine, lokalni »gospodarji vojne« ali druge sile, ki si prizadevajo za kontrolo nad ljudmi ali ozemljem. Etnično čiščenje lahko eskalira v genocid, poboje ipd.

Tako pri raziskovanju prostovoljne kot tudi prisilne migracije se zastavlja dolga vrsta vprašanj. Vpletenost najrazličnejših ved, osredotočenost definicij pri teorijah o migracijah ter možnost sodobnih načinov obdelave podatkov omogočajo najrazličnejše, včasih izredno izvirne načine iskanja odgovorov.

⁹³ Paul Boyle, Keith Halfacree, Vaughan Robinson, *Exploring Contemporary Migration*, Harlow: Addison Wesley Longman Limited, 1998, str. 182.

⁹⁴ Dariusz Stola, *Forced Migrations in Central European History*, *International Migration Review*, vol. 26, št. 2(98), New York: Center for Migration Studies, 1987, str. 324–341.

⁹⁵ Paul Boyle, Keith Halfacree, Vaughan Robinson, *Exploring Contemporary Migration*, Harlow: Addison Wesley Longman Limited, 1998, str. 180.

⁹⁶ Nicolas Van Hear, *New Diasporas. The Mass Exodus, Dispersal and Regrouping of Migrant Communities*, London: UCL Press, 1998.

⁹⁷ Norman M. Naimark, *La pulizia etnica nell'Europa contemporanea*, Roma: Editori Laterza, 2002, str. 4.

II. MIGRACIJA: IZ TEORIJE V PRAKSO

MEŠANJE ZNOTRAJ MIGRACIJSKEGA TOKA

Čeprav so teorije prisilnih migracij začele razvijati svoj potencial šele konec 20. stoletja, so izredno hitro napredovale, saj so se na eni strani naslonile na odkritja teorij prostovoljnih mednarodnih migracij, na drugi strani je število begunskih kriz po vsem svetu skokovito naraslo, prav tako pa se je povečalo tudi število beguncev. Nastali so številni poskusi združevanja teorije in prakse, ki so prišli do izraza predvsem znotraj teorije svetovnih sistemov in pa teorije migracijskih sistemov.¹ Prva se je posvečala situaciji, ko politične in vojaške intervencije s strani kapitalističnih vlad, da bi zaščitile svoje investicije v tujini in da bi podprle »razumevajoče nacionalne vlade, ki podpirajo ekspanzijo globalnega trga«, včasih ne uspejo in povzročijo nastanek begunskih tokov. Za drugo pa je značilen model »migracijskega reda« Nicolasa Van Heara. V svoji natančnosti gre njegov sistem nekoliko predaleč, poleg tega pa dogajanje znotraj sistema zapira v okviru in s tem omejuje, vseeno pa je ideja zanimiva in uporabna, saj vključuje nekatere najizvirnejše prijeme teorij o mednarodnih migracijah. Pri tem skuša dati večjo težo prisilnim migracijam, vendar zaradi same narave združevanja, zlivanja in nejasne meje med obema, o čemer je govoril že Anthony Richmond, omogoča tudi vpogled v tokove, kjer se oba tipa migracije med seboj prepletata. Moramo pa se zavedati, da preširok okvir lahko hitro pripelje do posploševanja, in to na škodo razumljivosti in razpoznavnosti. Zato mi je previdnost narekovala, da pristop omejim na regionalni nivo.²

Skozi šest nivojev »migracijskega reda«, v katere so zajeta tudi štiri področja delovanja, bomo torej skušali čimbolje razjasniti povojno dogajanje in izseljevanje iz dela Istre, ki danes pripada Sloveniji. Na ta način bi pripravili teren za opis samega izseljevanja v želji, da bi to dogajanje skozi empirične podatke, ki so bili pridobljeni na osnovi poglobljenega arhivskega dela, kar najboljše razumeli.

¹ Douglas S. Massey et al., *Theories of International Migration. Review and Appraisal*, *Popular and Development Review*, vol. 19, št. 3, New York: The Population Council, 1993, str. 431–460.

² Stalker's guide to international migration, Theory – networks and systems, http://pstalker.com/migration/mg_theories_3htm.

1. MAKROPOLITIČNA EKONOMIJA

ONKRAJ DRŽAVNIH MEJA

Najširša dimenzija migracijskega reda je makropolitichna ekonomija. Njene korenine naj bi izvirale iz teorije svetovnih sistemov, ki preučuje učinke globalnega na regionalne ter lokalne skupnosti in obratno.³ Zajema distribucijo moči in zalog v globalnem in regionalnem okviru, ki se kaže v strukturi in distribuciji produkcije in porabe. Upoštevala naj bi tudi vzorce trgovine in finančnih tokov, razvitosti transporta in komunikacij, delitev vojaške moči in populacijske, ozemeljske in druge elemente globalne nestabilnosti. Če zajamemo vse navedene sestavine, vidimo, da tudi ta dejavniki oblikujejo zgodovinske vezi, recimo kolonialne, imperialne in trgovske med prostorom izvora in prostorom destinacije.⁴

Migracija, pa naj bo notranja ali mednarodna, je važen del celotne politične ekonomije in jo pomaga oblikovati, istočasno pa se pri tem tudi sama spreminja in oblikuje. Migranti in begunci aktivno sodelujejo pri preoblikovanju in občutijo posledice sprememb.

³ Douglas S. Massey et al., *Worlds in Motion. Understanding International Migration at the End of the Millennium*, Oxford: Clarendon Press, 1998.

⁴ Nicolas Van Hear, *New Diasporas. The Mass Exodus, Dispersal and Regrouping of Migrant Communities*, London: UCL Press, 1998.

OBLIKOVANJE MEDNARODNEGA REŠEVANJA PROBLEMOV MANJŠIN IN BEGUNCEV MED OBEMA VOJNAMA

Begunci so se po Evropi premikali že od pamtiveka, vendar so šele v 20. stoletju postali velik problem mednarodne politike in začeli resno vplivati na odnose med državami.⁵ Vse to se je dogajalo predvsem zaradi čedalje večje povezanosti med državami, kar je pripeljalo do tega, da so dogodki v eni državi, kot je recimo masovni eksodus, vplivali na druge in obratno. V obdobju med obema vojnama se je zato iz poskusov mednarodne pomoči razvil mednarodni režim za pomoč beguncem, ki je imel precejšen vpliv na politiko.⁶

Pred ustanovitvijo Društva narodov in njegovega prvega Visokega komisariata za begunce leta 1921 so breme beguncev državam pomagale prenašati privatne agencije. Humanitarna društva iz zahodne Evrope in ZDA so se pogajala s konzularnimi predstavniki, politiki, uradniki, birokrati in reševala zaplete, v katere si države niso upale vmešati. Ko pa so se zaradi pokolov Armencev v Otomanskem imperiju med prvo svetovno vojno tokovi beguncev začeli zlivati v Rusijo, Sirijo in Egipt, so se privatne organizacije začele združevati, da bi lažje premagale to begunsko katastrofo. Zahodne vlade, ki so uvidele učinkovitost skupne akcije, so na ta način sklenile pomagati beguncem iz revolucionarne Rusije. Ko se je leta 1921 situacija začasno umirila, je postalo jasno, da problem beguncev ne bo izginil. Treba je bilo organizirati mednarodno pomoč. Novoustanovljeno Društvo narodov je iskalo karizmatičnega humanitarnega delavca, ki bi v labirintih povojne evropske politike zmožal najti pot za mednarodno pomoč beguncem, in ga našlo v polarnem raziskovalcu in politiku po imenu Fridtjof Nansen. Imenovali so ga za »Visokega komisarja Društva narodov v zvezi s problemom ruskih beguncev v Evropi«. Delo mu je šlo dobro od rok in kljub različnim interesom zmagovalcev v prvi svetovni vojni se je zdelo, da bo problem ruskih in ostalih beguncev v Evropi rešen do leta 1925. A žal ni bilo tako.

⁵ Michael R. Marrus, *The Unwanted. European Refugees from the First World War Through the Cold War*, Philadelphia: Temple University Press, 2002.

⁶ Claudena Skran, *Refugees in Inter-war Europe. The Emergence of a Regime*, Oxford: Clarendon Press, 1995, str. 66.

PROBLEMI Z MANJŠINAMI IN BEGUNSKE KRIZE V GRČIJI, TURČIJI IN BOLGARIJI

Pogodba v Neuillyju leta 1919 je Grkom in Bolgarom na papirju dovoljevala izmenjavo manjšin, s čimer naj bi se izognili konfliktom velikih razsežnosti. Vse to naj bi nadzorovala avtonomna grško-bolgarska mešana komisija. Čas je pokazal, da to ni bila niti prostovoljna niti urejena izmenjava, saj so Grki v iskanju prostora za begunce iz Turčije pritisnili na pripadnike bolgarske manjšine, ki so bili prisiljeni oditi in so s tem postali begunci. V Bolgariji so bivališča zanje našli tako, da so izgnali Grke.⁷ Ker do večje humanitarne katastrofe ni prišlo, je imela mednarodna javnost tak bilateralni dogovor za velik uspeh.⁸

Usodno pa se je zapletlo pri poskusu realizacije grških »Velikih idej«, katerih cilj je bila odstranitev Turkov iz Evrope in Anatolije. Iz egejskega pristanišča Smirne so marca 1921 grške vojaške enote krenile proti Ankari, istočasno je potekala tudi zasedba Vzhodne Trakije. Pred seboj so gnale veliko množico muslimanskih beguncev, ki so dom zapuščali zaradi govoric o grozodejstvih grške vojske.⁹ Avgusta se je bojna sreča obrnila na stran Turkov, ki so pod vodstvom Mustafe Kemala paše oz. Atatürka začeli z izgonom Grkov iz Male Azije. Začel se je vsesplošen beg ljudi krščanske vere, ki so ga še pospešile govorice o pokolih in povračilnih ukrepih turških vojaških ter paravojaških enot. Septembra leta 1922 so se s pokolom nemuslimanskega prebivalstva v Smirni sanje o »Velikih idejah« spremenile v nočno moro. Grki so bežali iz celotne Anatolije in s področja Vzhodne Trakije. Demoralizirani ostanki grške vojske, ki jih je spremljalo morje beguncev, so preplavili Egejske otoke in okolico Aten. Ogromno Grkov, ki jim ni uspelo uiti, je še vedno blodilo po Mali Aziji, muslimanom v Grčiji pa so začeli groziti.

Po oktobrskem podpisu premirja v Mudaniji so se novembra 1923 v Lausanni srečali predstavniki Grkov in Turkov.¹⁰ Iz Grčije, kjer je nadzoroval razdeljevanje mednarodne pomoči beguncem, se jim je pridružil tudi Nansen, ki mu je postalo jasno, da mora poražene Grke in zmagoslavne Turke prepričati, da v imenu miru na

⁷ Michael R. Marrus, *The Unwanted. European Refugees from the First World War Through the Cold War*, Philadelphia: Temple University Press, 2002, str. 50.

⁸ Roland Huntford, *Fridtjof Nansen and the Unmixing of Greeks and Turks in 1924*, Oslo: Det Norske Videnskaps-akademi, 1999.

⁹ Ramadan Sonyel Salahi, *The Turco-Greek Conflict*, Ankara: Cyprus Turkish Cultural Association, 1985.

¹⁰ Zafer Toprak, *La Convenzione di Losanna: antecedenti storici e attuazione*, v: *Esodi. Trasferimenti forzati di popolazione nel Novecento europeo*, ur. Marina Cattaruzza, Marco Dogo, Raoul Pupo, Collana, Quaderni di Clío, št. 3, Napoli: IRCI, Edizioni Scientifiche, 2000, str. 55–64.

¹¹ Roland Huntford, *Fridtjof Nansen and the Unmixing of Greeks and Turks in 1924*, Oslo: Det Norske Videnskaps-akademi, 1999, str. 8.

Bližnjem vzhodu »razpletejo svoje prebivalstvo«. ¹¹ Obe vpleteni strani je prepričal, da je najrealnejša možnost za dosego sporazuma prisilna izmenjava prebivalstva. ¹² Prvi člen pogodbe, ki je bila podpisana 30. januarja 1923, je opisoval princip prisilne zamenjave prebivalstva turških državljanov grške pravoslavne vere z grškimi državljani muslimanske vere. Pogodba je prvič govorila tudi o »optiranju« v smislu izbire veroizpovedi, na katerem je nato temeljila ta izmenjava. Grčija, njeno prebivalstvo je štelo nekaj več kot pet milijonov prebivalcev, je morala absorbirati okoli milijon tristo tisoč beguncev. Turki so sprejeli okoli 350.000 muslimanov iz Grčije, okoli 50.000 pa jih je ostalo v Zahodni Trakiji. Pogodba je tako ratificirala grški eksodus iz Turčije in regulirala bližajoči se izgon muslimanov iz Grčije. ¹³

Mednarodna skupnost se je na osnovi tega primera seznanila z eno od možnosti reševanja vprašanja manjšin, ki pa ga je obsodila in prisilna izmenjava prebivalstva se ni več ponovila. ¹⁴

¹² Giorgios Kritikos, Sulla genesi dell'idea di uno scambio forzato di popolazioni alle fine della guerra greco-turca (1922–1923), v: *Esodi. Transferimenti forzati di popolazione nel Novecento europeo*, ur. Marina Cattaruzza, Marco Dogo, Raoul Pupo, Collana, Quaderni di Clío, št. 3, Napoli: IRCI, Edizioni Scientifiche, 2000, str. 45–55.

¹³ Fikret Adanir, Lo scambio greco-turco di popolazioni nella storiografia turca, v: *Esodi. Transferimenti forzati di popolazione nel Novecento europeo*, ur. Marina Cattaruzza, Marco Dogo, Raoul Pupo, Collana, Quaderni di Clío, št. 3, Napoli: IRCI, Edizioni Scientifiche 2000, str. 89–101.

¹⁴ Roland Huntford, *Fridtjof Nansen and the Unmixing of Greeks and Turks in 1924*, Oslo: Det Noeske Videnskaps-akademi 1999, str. 16.

PORAZ MEDNARODNIH ORGANIZACIJ IN NOVE IDEJE O REŠEVANJU VPRAŠANJA MANJŠIN

Kljub temu odmevnemu reševanju begunskega vprašanja pa je moral biti »Visoki komisar« pri svojem delu zelo previden. Pomagal je lahko le tistim beguncem, ki mu jih je dovolil priznati Sekretariat Društva narodov.¹⁵ V primeru Sovjetske zveze je bilo to lahko, saj je v diplomatskem svetu vse do leta 1934 ni nihče resno jemal. Tudi Grki, Armenci, Bolgari »asirski ter asiro-kaldejski« in turški begunci na zahodno politiko niso imeli velikega vpliva. Popolnoma drugačna situacija pa se je vzpostavila, ko so začeli pritekati tokovi beguncev iz Nemčije in Italije. Ljudje so iz teh dveh držav bežali predvsem zaradi fašizma, ideologije, »ki je imela za cilj, prevzeti oblast nad nacionalno državo in svojo avtoriteto vsiliti vsepodsod.«¹⁶

Medtem ko se je Italija s pomočjo nasilja skušala znebiti predvsem nasprotnikov fašizma in je strogo nastopila proti posameznikom, političnim skupinam in novim manjšinam,¹⁷ so si v Nemčiji po prihodu nacistov na oblast začeli prizadevati za združitev vseh Nemcev v čim večjem in čimbolj homogenem rajhu.¹⁸ Hitlerjeva Nemčija je realizacijo vzpostavitve homogene nacionalne države pripeljala do radikalnega ekstrema.¹⁹

Nemški Židje so začeli zapuščati Nemčijo, pri tem pa so se pojavili prvi problemi. Čeprav je novi »Visoki komisar za begunce iz Nemčije« James G. McDonald javno kritiziral Nemce zaradi nehumanega ravnanja z Židi in nearijci in skušal sprožiti mednarodno posredovanje, so njegove besede znotraj Društva narodov naletela na gluha ušesa. Nobena od članic se zaradi židovskih beguncev ni hotela spuščati v spor s tretjim rajhom, po drugi strani pa se tudi nobeni ni mudilo, da bi te begunce sprejela. Zaradi desetletij nezaposlenosti se je vzpostavila zaščita domače delovne sile in bežeče židovske begunce so zavrnile skoraj vse države sveta, svoje pa je prispeval tudi antisemitizem.²⁰

¹⁵ Claudena Skran, *Refugees in Inter-war Europe. The Emergence of a Regime*, Oxford: Clarendon Press, 1995.

¹⁶ Michael R. Marrus, *The Unwanted. European Refugees from the First World War Through the Cold War*, Philadelphia: Temple University Press, 2002, str. 122.

¹⁷ Norman M. Naimark, *La politica dell'odio. La pulizia etnica nell'Europa contemporanea*, Bari: Editori Laterza, 2002.

¹⁸ Hans Lemberg, *Processi decisionali relativi all'espulsione dei Tedeschi dalla Cecoslovacchia, v: Esodi. Transferimenti forzati di popolazione nel Novecento europeo*, ur. Marina Cattaruzza, Marco Dogo, Raoul Pupo, Collana, *Quaderni di Clio*, št. 3, Napoli: IRCI, Edizioni Scientifiche, 2000, str. 105–125.

¹⁹ Norman M. Naimark, *La politica dell'odio. La pulizia etnica nell'Europa contemporanea*, Bari: Editori Laterza, 2002.

²⁰ Göran Rystad, *Immigration History and the Future of International Migration*, *International Migration Review*, vol. 26, št. 1(97), New York: Center for Migration Studies, 1992, str. 1169–1185.

Leto 1938 je bilo prelomno za nadaljnjo usodo milijonov ljudi. Tega leta je Kristalna noč številne Žide prepričala, da v Nemčiji za njih ni prihodnosti in da je skrajni čas za izselitev.²¹ Dodatno se je utrdila tudi ideja o izključevanju, znanstvenem konstrukt, ki ga je med prvo svetovno vojno utemeljil švicarski etnolog in antropolog Georges Montandon. Po njegovem mnenju bi morali probleme, povezane z manjšinami znotraj nacionalnih držav, reševati z evakuacijo v matično državo ali organizacijo izmenjave manjšin med več državami. V nacionalno mešanem okolju je videl sod smodnika, s pomočjo epuracije pa bi dobil etnično homogeno prebivalstvo lokalnih skupnosti, regij, pokrajin in celo držav.²²

Nemci so ta ideal poskusili doseči že s spremembami meja, ko so ponovno zavzeli pokrajino Saar, in pa s priključitvijo Avstrije. Vendar s tem ni bila dosežena homogenost nemškega naroda in počasi je vsem vpletenim postalo jasno, da bo moralo priti do izmenjave prebivalstva. V naslednjih letih so Nemci sklenili vrsto sporazumov, s katerimi naj bi se njihovi sonarodnjaki, ki so živeli »na tujem«, na primer Južni Tirolci, spet vrnili »domov«. O nujnih izmenjavah prebivalstva so govorili tudi vsi udeleženci Münchenske konference. Ko je 6. oktobra 1939 Hitler v Reichstagu govoril o premikih prebivalstva, je imel v mislih eliminacijo lis »nemškosti« po vsej vzhodni Evropi, s čimer bi preprečili nadaljnje konflikte. To bi lahko dosegli s pravičneje postavljenimi mejami.²³ V tem duhu se je začelo izseljevanje, preseljevanje in naseljevanje populacij, cilj je bil naselitev Nemcev iz drugih držav na ozemlju Nemčije. Izseljevanje avtohtonega prebivalstva zasedenih ozemelj je bilo čedalje brutalnejše in je svoj višek doseglo med samo vojno.

²¹ Norman M. Naimark, *La politica dell'odio. La pulizia etnica nell'Europa contemporanea*, Bari: Editori Laterza, 2002.

²² Museo virtuale delle intolleranze e degli stermini, I primi teorici degli spostamenti forzati, <http://www.romacivica.net/amis/schede.asp?id=10&idisch=245>.

²³ Michael R. Marrus, *The Unwanted. European Refugees from the First World War Through the Cold War*, Philadelphia: Temple University Press, 2002.

VPLIVI TAKŠNEGA REŠEVANJA MANJŠINSKIH IN BEGUNSKIH PROBLEMOV NA MIGRACIJE PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

V takšnem ozračju so zorele ideje o povojni izselitvi nemških in italijanskih manjšin iz srednje in vzhodne Evrope.

V Londonu se je s predstavniki angleške vlade sestajal izgnani predsednik Češkoslovaške Edvard Beneš. Računal je, da bo okoli 300.000 sudetskih Nemcev ob porazu nemške vojske zbežalo v rajh, okoli 400.000 nemških socialdemokratov pa bo optiralo za češkoslovaško državljanstvo. Preostalih 1.100.000 Nemcev pa bi bilo treba v Nemčijo izgnati. Odititi bi morali nacisti, pangermansko orientirana inteligenca in vsi tisti, ki so sodelovali z NSDAP. Nato bi Praga prepustila ozemlja, naseljena s 510.000 Madžari, Budimpešti, preostalih 200.000 Madžarov pa bi zamenjali za Slovake, živeče na Madžarskem. Vprašanje manjšin bi bilo s tem na Češkoslovaškem rešeno.²⁴

Za povojno ureditev Češkoslovaške je obstajalo pet različnih programov, sprejeli pa so tistega, ki je govoril o nepreklicnem brezpogojnem izgonu Nemcev; istočasno bi služil homogenizaciji Češkoslovaške in kolektivnemu kaznovanju vseh Nemcev za nacistične zločine. Ko so se julija 1945 zmagovalci druge svetovne vojne zbrali v Potsdamu, so se poleg ostalega pomembnega dela posvetili tudi reševanju problema sudetskih Nemcev. V členu Potsdamskega protokola številka XIII. so se zavezniki odločili, da je preselitev nemške populacije, ki je ostala na Poljskem, Češkoslovaškem in na Madžarskem, v Nemčijo nujna, da pa mora biti vsak premik dobro organiziran in izpeljan tako, da spoštuje človekovo dostojanstvo.²⁵

Izseljevanje Nemcev iz Češkoslovaške pa se je začelo že prej, saj je trajalo že od maja 1945. Lokalni češki vojaški poveljniki in revolucionarni komiteji, ki so jim bile podrejene najrazličnejše vojaške in paravojaške enote, kot so recimo oddelki »Svobode«, Revolucionarne straže, Nacionalni komiteji in prostovoljci, so iz vasi in mest ob avstrijski in nemški meji začeli izganjati nemško prebivalstvo. Metode za prepričevanje teh ljudi naj bi temeljile na pretepih, linču, posilstvih in splošnem sovraštvu, tako da je v sumljivih okoliščinah v tem času odšlo okoli 800.000 Nemcev.²⁶ Okoli mnogih nemških zaselkov in mest je čez noč zrasla bodeča žica in jih spremenila v začasna taborišča, od tam so ljudi izseljevali čez mejo ali pa so jih odpeljali v notranjost na prisilno delo.

Spontanemu izlivu besa in nelegalnemu izgonu je svoje dodala tudi oblast, ki na vse to ni reagirala, začela pa je tudi z uradno politiko proti nemškemu prebivalstvu.

²⁴ Detlef Brandes, Sudeti 1945: prove tecniche di pulizia etnica, *Limes*, št. 1: *I nuovi muri*, Roma: Editrice periodici culturali, 1996 str. 193–198.

²⁵ Charles L. Mee, *Kupčija v Potsdamu*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1976.

²⁶ Ronald M. Smelser, The Expulsion of the Sudeten Germans, *Nationalities Papers*, vol. 24, št. 1, Abingdon: Carfax Publishing Company, 1996, str. 79–92.

Od 17. maja naprej so Nemcem manjšali obroke hrane na karte. Okoli roke so si morali oviti bel trak in niso se smeli voziti z javnimi transportnimi sredstvi. Lahko so kupovali le v določenih trgovinah ob določenih urah in niso smeli zamenjati bivališča. Julija so zaprli vse nemške šole. Zaplenjeno je bilo vse nemško premoženje in vsi tisti, ki so med vojno dobili državljanstvo tretjega rajha, so izgubili pravico do češkoslovaškega. V avgustu je vlada v ministrstvu za notranje zadeve ustanovila poseben oddelek, ki naj bi se ukvarjal z naslednjo fazo »odsuna«. S pomočjo ministrstev za zdravje, obrambo in transport je formiral 107 zbirnih taborišč za tiste, ki jih je bilo treba izseliti. Vojska je nato ljudi z vlaki odpeljala do meje, kjer so jih sprejeli zavezniki. Ti so 20. novembra 1945 dovolili preselitev dveh in pol milijonov Nemcev iz Češkoslovaške v ameriško cono in cono Sovjetske zveze. »Odsun« naj bi trajal od januarja do avgusta 1946, a se je zavlekel vse do leta 1947. Ta faza je potekala precej bolj urejeno. Izseljenci so potovali v ogrevanih vlakih in imeli dovolj hrane za vse potovanje. V letu 1946 je 1.334.856 Nemcev iz Češkoslovaške vstopilo v ameriško cono bivšega rajha. S seboj so lahko odnesli med 50 in 70 kg osebnih predmetov in 1500 mark. V cono, ki jo je nadzirala Sovjetska zveza, je vstopilo 636.482 Nemcev, ki so s seboj lahko prinesli 50 kilogramov osebnih predmetov in 500 mark. V najbolj delavnih dneh so dnevno uspeli prepeljati z vlaki na mejo tudi do 14.400 ljudi. Družin niso ločevali.²⁷ Do leta 1951 je odšlo še okoli 16.000 Nemcev.²⁸

Imetje politično nezanesljivih oseb, med nje sodijo Nemci in Madžari, ki je obstajalo na področju Češkoslovaške republike, je prešlo pod nacionalno upravo. Za to so poskrbeli dekreti predsednika republike Beneša.²⁹

Ko so septembra 1939 Nemci napadli in porazili Poljsko, so jim pri tem pomagale tudi manjšine, ki niso bile naklonjene Poljakom. Multinacionalni značaj te države se je izkazal kot šibka točka, predvsem v Pomeraniji in gornji Šleziji, kjer je živela nemška manjšina, in v vzhodni Galiciji, kjer je živela ukrajinska manjšina. Poraz in ponovna razdelitev sta predstavljala travmatično izkušnjo, ki je bila eno od glavnih gonil poljske vlade v izgnanstvu. Ta je o svojih manjšinah razmišljala pod vplivom šoka zaradi naglega poraza in na osnovi nacističnega modela preseljevanja manjšin.

Poleg strateških razlogov so se trudili dokazati, da so v vzhodni Prusiji in Pomeraniji, še več, na vseh ozemljih do Odre in Šlezije populacije, ki govorijo poljsko ali pa so »poljske rase«. Po intenzivnih pogajanjih z zavezniki se je meja nekako ustalila na Odri in Nisi. Stalin Poljakom ni želel vrniti Vilne, Lemberga in drugih ozemelj, ki jih je Sovjetska zveza zasedla leta 1939, in je v zameno z veseljem ponudil nemško ozemlje. To mejo so zagovarjali tudi angleški strokovnjaki, ki so

²⁷ Erik K. Franzen, *Die Vertriebenen. Hitlers letzte Opfer*, Munchen: Ullstein, 2002.

²⁸ Ronald M. Smelser, *The Expulsion of the Sudeten Germans, Nationalities Papers*, vol. 24, št. 1, Abingdon: Carfax Publishing Company, 1996, str. 79–92.

²⁹ Pietro Merku, Primerjava med eksodusom iz Istre in Sudetov po drugi svetovni vojni, *Annales, Anali za istrske in mediteranske študije*, vol. 20, št. 1, Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko – Znanstveno raziskovalno središče RS v Kopru, 2000, str. 241–250.

skušali predvideti posledice evakuacije Nemcev iz Češkoslovaške in Poljske. Bali so se, da preveč razkosana Nemčija ne bo zmogla preživeti in zaposliti vseh beguncev, kar je tudi pomenilo, da ne bo zmogla plačati reparacij. Zorela je tudi odločitev, da je manjšinska vprašanja na teh področjih treba rešiti enkrat za vselej, in to ne z asimilacijo, temveč z izselitvijo vseh, ki so leta 1939 imeli nemško ali dvojno državljanstvo. S sprejemom nemških manjšin bi Nemčija poplačala vojno škodo Češkoslovaški in Poljski.³⁰

Pri izseljevanju Nemcev iz Poljske naj bi bili potsdamski sklepi po »urejeni in humani preselitvi« le pobožna želja.³¹ Že pred samo konferenco so Rdeča armada, različne poljske milice in posamezniki širili paniko. Propaganda je že začela svoje delo ter Nemcem pripisala kolektivno krivdo. Maščevanje za krivice, ki so se pod nemško okupacijo zgodile Poljakom, je postalo osrednja tema v poljskem časopisju. Sovrašтво, nakopičeno med vojno, je izbruhnilo na plano. Nemce so poniževali, pretepali, pobijali, plenili njihova premoženja in jih izganjali z domov. Veliko ljudi je bilo odpeljanih na prisilno delo. Poljske oblasti so se trudile ustvariti pogoje, s katerimi bi Nemce prisilili k odhodu, a ga zaradi uničenega železniškega križa niso zmogle realizirati. V zbirnih taboriščih in na železniških postajah je prihajalo do lakote, širile so se bolezni. Šele po letu 1946 se je stanje toliko normaliziralo, da so v Nemčijo začeli prihajati redni transporti Nemcev s Poljske.³² Večina izgnanih je izgon takrat občutila kot osvoboditev izpod režima groze.

Medtem pa se je na vzhodu države dogajala druga drama. Ko sta septembra 1945 Poljski komite nacionalne osvoboditve in vlada Socialistične sovjetske republike Ukrajine podpisala sporazum o izmenjavi prebivalstva, so imeli v mislih urejen, prostovoljen odhod Belorusov in Ukrajincev iz Poljske in Židov ter Poljakov iz sovjetske okupacijske cone. Dogovor je določal, da mora biti evakuacija prostovoljna, zato naj bi bila uporaba neposredne ali posredne prisile izključena. Poljaki iz Volinije in vzhodne Galicije so v večini primerov odšli prostovoljno, saj jim politični sistem v Sovjetski zvezi ni ustrežal, prizadel pa jih je tudi ukrajinski nacionalizem, ki je med vojno na obeh straneh terjal številna življenja.

Preseljevanje v Ukrajino se je zapletlo. Ukrajinci se namreč niso imeli namena izseliti iz Poljske, temveč so se sklenili boriti za svojo zemljo. Pogum jim je dajala Ukrajinska uporniška armada, UPA. Z operacijo »Wisła« je poljska vojska izselila večino »poljskih državljanov ukrajinske narodnosti« in s tem preprečila, da bi se

³⁰ Detlef Brandes, Lo sviluppo dei progetti di annessione ed espulsione del Governo in esilio e della Resistenza polacca: 1939–45, v: *Esodi. Trasferimenti forzati di popolazione nel Novecento europeo*, ur. Marina Cattaruzza, Marco Dogo, Raoul Pupo, Collana, Quaderni di Clio, št. 3, Napoli: IRCI, Edizioni Scientifiche, 2000, str. 125–140.

³¹ Erik K. Franzen, *Die Vertriebenen. Hitlers letzte Opfer*, Munchen: Ullstein, 2002.

³² Norman M. Naimark, *La politica del odio. La pulizia etnica nell'Europa contemporanea*, Bari: Editori Laterza, 2002.

³³ Marek Valdenberg, Scambi di popolazione tra Polonia ed Unione Sovietica nel secondo dopoguerra, v: *Esodi. Trasferimenti forzati di popolazione nel Novecento europeo*, ur. Marina Cattaruzza, Marco Dogo, Raoul Pupo, Collana, Quaderni di Clio, št. 3, Napoli: IRCI, Edizioni Scientifiche, 2000, str. 141–150.

situacija še dodatno zapletla.³³

Tudi Madžarska je bila med državami, ki so v Potsdamu od zaveznikov zahtevale, da se njena nemška manjšina izseli. Vendar pa je bila nova vlada previdna, saj se je zavedala, da veliko število Madžarov živi na tujem in da bi izgon Nemcev poslabšal njihov položaj. Najprej se je govorilo le o izgonu znanih pronacistov, vendar pa so lokalni komunisti s podporo Sovjetske zveze dosegli, da so izselili vso nemško govorečo manjšino.³⁴

Romunsko prebivalstvo je krivdo za trpljenje med drugo svetovno vojno prav tako naprtilo svoji nemški manjšini, ki je živela predvsem v Transilvaniji. Številne so po koncu vojne odpeljali na prisilno delo v Sovjetsko zvezo, natančneje v Sibirijo. Tisti, ki so preživeli težke delovne razmere v taboriščih in so dobili dovoljenje za vrnitev v Romunijo, so si želeli nemudoma oditi. Skupaj s tistimi, ki so se uspeli izogniti prisilnemu delu v Sibiriji, so se zlili v tok, ki je bil usmerjen na zahod kljub temu, da je komunistični režim le stežka izdajal vize in dovoljenja za izselitev. Tako je med leti 1950–1987 Romunijo zapustilo preko 100.000 ljudi z nemškimi koreninami, ki so večinoma odšli v Zahodno Nemčijo.³⁵

Jugoslavija je vprašanja svojih novih manjšin reševala sama, brez pomoči zaveznikov. Podobno kot pri češkoslovaškem in poljskem primeru so teren za izključitev pripravili že med samo vojno. Iz sklepov, ki jih je AVNOJ sprejel 21. novembra 1944, je razvidno, da bo podržavljeno »vse imetje Nemškega Reicha in njegovih državljanov, kot tudi imetje oseb nemške narodnosti, z izjemo Nemcev, ki so se borili v enotah Narodnoosvobodilne vojske ali partizanskih odredov Jugoslavije ali pa so bili državljani nevtralnih držav in se v času okupacije niso sovražno obnašali.«³⁶ Z odhodom nemške manjšine, ki naj bi štela od 360.000 do pol milijona ljudi, so se najprej ukvarjale nemške oblasti, ko so jih skušale spraviti na varno. Po koncu vojne so njihov izgon organizirale lokalne oblasti ali pa je šlo za rezultat kolektivnih ukrepov proti etnični manjšini, za katero je veljalo, da je sodelovala z nacisti.³⁷ Brez premoženja in zaradi najrazličnejših pritiskov naj bi na zahod odšlo nekaj več kot 300.000 ljudi, v Sovjetsko zvezo pa naj bi jih poslali okoli 50.000.³⁸

³⁴ Michael R. Marrus, *The Unwanted. European Refugees from the First World War Through the Cold War*, Philadelphia: Temple University Press, 2002.

³⁵ Virginia Gherasim, I fenomeni migratori della popolazione di etnia tedesca di Transilvania, v: *Oltre L'Italia e L'Europa, Ricerche sui movimenti migratori e sullo spazio multiculturale*, ur. Carlo Donato, Pio Nodari, Aleksander Panjek, Trieste: Edizioni Università di Trieste, 2004, str. 449–460.

³⁶ Ante Laušić, Iz povjesti folksdojčera i njihova egzodusa na tlu Jugoslavije, *Migracijske teme*, vol. 7, št. 2, Zagreb: Institut za migracije i narodnosti Sveučilišta u Zagrebu, 1991, str. 182–192.

³⁷ Heinz Fassmann, Rainer Münz, European East-West Migration 1945–1992, *International Migration Review*, vol. 28, št. 30(107), New York: Center for Migration Studies, 1994, str. 521–538.

³⁸ Ante Laušić, Iz povjesti folksdojčera i njihova egzodusa na tlu Jugoslavije, *Migracijske teme*, vol. 7, št. 2, Zagreb: Institut za migracije i narodnosti Sveučilišta u Zagrebu, 1991, str. 182–192.

Odhod Nemcev iz Slovenije po drugi svetovni vojni naj bi imel tri posebnosti. Za prvo fazo naj bi bile značilne likvidacije, v drugi fazi naj bi prišlo do izгона preko jugoslovanske meje, zadnja faza pa naj bi bil izgon v druge kraje Jugoslavije in na prisilno delo v Sovjetsko zvezo.³⁹ Številke se glede na najrazličnejše vire seveda razlikujejo, vendar pa naj bi po nekaterih podatkih 15.000 do 16.000 Nemcev pobegnilo pred koncem vojne, 9000 pa naj bi jih nato izgnali.⁴⁰

»Okoli 200.000 etničnih Italijanov je bilo po letu 1943 prisiljenih zapustiti Istro in Dalmacijo.«⁴¹

³⁹ Dušan Nećak, »Nemci« na Slovenskem 1945–1955 v luči nemških in avstrijskih dokumentov, v: »Nemci« na Slovenskem 1941–1955, ur. Dušan Nećak, Ljubljana: Razprave Filozofske fakultete, 2002, str. 219–290.

⁴⁰ Božo Repe, »Nemci« na Slovenskem po drugi svetovni vojni, v: »Nemci« na Slovenskem 1941–1955, ur. Dušan Nećak, Ljubljana: Razprave Filozofske fakultete, 2002, str.191–218.

⁴¹ Heinz Fassmann, Rainer Münz, European East-West Migration 1945–1992, *International Migration Review*, vol. 28, št. 30(107), New York: Center for Migration Studies, 1994, str. 521–538.

POMOČ BEGUNCEM IN PRESELJENIM OSEBAM S STRANI MEDNARODNE SKUPNOSTI PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

Dejstvo, da bo po koncu vojne treba pomagati velikemu številu beguncev in razseljenih oseb v osvobojeni Evropi, je zaveznike začelo skrbeti že v severni Afriki. Tam so se prvič srečali z velikim številom beguncev in se seznanili s problemi, ki nastajajo pri takšnem delu. Po pogovorih med vladami ZDA, Velike Britanije, Sovjetske zveze in 49 drugih držav je bila jeseni 1943 ustanovljena United Nations Relief and Rehabilitation Administration (UNRRA).⁴² Njena naloga je bila planirati, koordinirati in voditi ukrepe za pomoč žrtvam vojne na ozemljih, ki so prišla pod nadzor Združenih narodov. Priskrbela naj bi hrano, gorivo, obleke, zavetišča in druge osnovne potrebščine ter medicinsko in drugo pomoč. Nato pa naj bi poskrbela za vrnitev ujetnikov in izgnancev domov.⁴³ Zaradi zahtev Sovjetske zveze, ki je želela sama poskrbeti za repatriacijo vseh svojih državljanov, je beguncem in preseljenim osebam lahko nudila pomoč le na ozemljih, ki so jih zasedli Anglo-Američani, se pravi v Zahodni in Srednji Evropi. Sredi leta 1945 so njene ekipe prevzele nadzor nad zbirnimi centri v Nemčiji. Pri delu ji je pomagala zavezniška vojska, saj je bila UNRRA pri samem izvrševanju svojih nalog precej omejena. Sodelovanje je bilo precej uspešno, saj naj bi do začetka leta 1946 repatriirali že okoli tri četrtine vseh preseljenih oseb, ki so si želele vrnitve domov.

Problemi so se pojavili, ko se je začelo v zbirnih centrih zbirati čedalje več ljudi, ki si niso želeli vrnitve domov. Ko je tako UNRRA junija 1947 prenehala z delom, je bilo v njenih taboriščih še vedno več kot pol milijona takšnih primerov. Sestavljali so »zadnji milijon beguncev« v Evropi, s katerimi se je začela ukvarjati nova begunska organizacija International Refugee Organisation (Mednarodna begunska organizacija, IRO), ki je prav tako delovala pod okriljem Združenih narodov.⁴⁴ Ta naj bi poskrbela za vrnitev tega milijona ljudi domov, vendar pa je zaradi političnega dogajanja in napetosti v Evropi to postalo nemogoče. Na eni strani je namreč Sovjetska zveza zahtevala, da se vsi njeni državljani in državljani

⁴² United Nations, United Nation Relief and Rehabilitation Administration, <http://reference.allrefer.com/encyclopedia/U/UNRelReh.html>.

⁴³ United Nations, Agreement for UNRRA, <http://www.ibiblio.org/pha/policy/1943/431109a.html>.

⁴⁴ Michael R. Marrus, *The Unwanted. European Refugees from the First World War Through the Cold War*, Philadelphia: Temple University Press, 2002, str. 340.

njenih novih satelitov takoj vrnejo domov. ZDA, ki so financirale levji delež delovanja UNRRA in IRO, pa so sklenile spoštovati voljo »zadnjega milijona«. Program je bil preprost in je predvideval, da bodo begunci postali emigranti. Začel se je »največji organizirani transatlantski eksodus v zgodovini«. ⁴⁵ Brodovje, ki ga je IRO najela, je vozilo begunce iz Poljske, Baltskih držav, Ukrajine, Jugoslavije, Nemčije, Avstrije in Italije v ZDA, Avstralijo, Kanado in Izrael. V Evropi so določeno število ljudi sprejele Velika Britanija, Francija in Belgija.

Med 1. julijem 1947 in 31. decembrom 1951 so v 18 držav razselili 880.000 ljudi. Na ta način so rešili problem »zadnjega milijona« in svoje delo prepustili »Visokemu komisarju za begunce pri Združenih narodih«.

Decembra 1951 je konglomerat evropskih in izvenevropskih vlad sklenil ustanoviti organizacijo, ki bi skrbela za preselitev delovne sile tja, kjer so jo potrebovali. V Bruslju je nastal »Intergovernmental Committee for Migrations from Europe« (Medvladni komite za migracije iz Evrope, CIME), deloval je v duhu principa svobodnega gibanja ljudi. ⁴⁶ Nudil naj bi pomoč pri preselitvi migrantov iz prenaseljenih evropskih držav v čezmorske dežele, ki so ponujale možnost urejene naselitve. Skrbel je predvsem za nabor, izbiro, zdravstvene preglede, zbirne centre ter za finance. Z njim je leta 1952 sodelovalo kar nekaj držav, kot recimo Avstralija, Avstrija, Belgija, Brazilija, Čile, Kanada, Francija, Nemčija, Italija, Luksemburg, Nizozemska, Švica in ZDA. Kasneje so se jim pridružile še Argentina, Kolumbija, Kostarika, Danska, Rodezija in Nyassaland, Izrael, Norveška, Nova Zelandija, Paragvaj, Španija, Švedska, Južna Afrika ter Venezuela. Begunci in prostovoljni migranti so tako postali združeni v enotne migracijske tokove mednarodne delovne migracije. ⁴⁷

⁴⁵ Francesco Fait, *L'emigrazione giuliana in Australia (1954–1961)*, Udine: ERMI-Ente Regionale per i problemi dei Migranti, 1999.

⁴⁶ Aleksander Panjek, *Le fonti sull'emigrazione giuliana negli archivi di Parigi e Ginevra, v: Spostamenti di popolazione e trasferimenti sociali nella Provincia di Trieste e nel Distretto di Capodistria nel Secondo Dopoguerra*, ur. Carlo Donati, Opicina-Trieste: Regione Autonoma Friuli-Venezia Giulia, Direzione Regionale Affari Europei, 2001, str. 70–85.

⁴⁷ Francesco Fait, *L'emigrazione giuliana in Australia (1954–1961)*, Udine: ERMI-Ente Regionale per i problemi dei Migranti, 1999.

2. MIGRACIJSKI REŽIM

ODNOSI MED DRŽAVAMI

Znotraj migracijskega sistema igrajo pomembno vlogo tudi države, ki so med seboj povezane z migracijskimi tokovi, povratnimi informacijami, prilagoditvenimi mehanizmi in s t. i. »drugimi povezavami«. »Druge povezave« skušajo poudariti zgodovinske, kulturne, kolonialne in tehnološke vezi med državami znotraj sistema skozi čas.⁴⁸

Vzpostavijo se specifični migracijski režimi, ki vsebujejo narodne in mednarodne zakone, uredbe, institucije in politike. Te se ukvarjajo s tokovi migrantov znotraj vpletenih držav.⁴⁹ Državni vpliv in nadzor nad izseljevanjem lastnih državljanov, sprejem izseljencev od drugod, politika integracije in asimilacije, vse to tvori migracijske režime. Ti so specifični za migracijski sistem med dvema ali več državami, ki jim je skupen določen tok migrantov.⁵⁰ Za boljše razumevanje migracijskega sistema, ki se je med Jugoslavijo in Italijo vzpostavljalo po letu 1945, je treba najprej poudariti zgodovinske in kulturne povezave med obema državama ter temeljne zakone, uredbe, institucije in politike, ki so se v tem času v povezavi z migracijo iz Okraja Koper razvile v vsaki državi posebej. Šele nato je mogoče najti skupne točke in bolje osvetliti povezanost migracijskih režimov obeh držav. Prav te povezave naj bi tvorile važen del migracijskega sistema.

⁴⁸ Mary M. Kritz, Hania Zlotnik, *Global Interactions: Migration Systems, Processes and Policies*, v: *International Migration Systems. A Global Approach*, ur. Mary M. Kritz, Lim Lean Lim, Hania Zlotnik, Oxford: Clarendon Press, 1992, str. 1–18.

⁴⁹ James F. Hollifield, *The Politics of International Migration*, v: *Migration Theory: Talking across Disciplines*, ur. Caroline B. Brettell, James F. Hollifield, New York, London: Routledge, 2000, str. 137–187.

⁵⁰ Nicolas Van Hear, *New Diasporas. The Mass Exodus, Dispersal and Regrouping of Migrant Communities*, London: UCL Press, 1998.

SKUPNA ZGODOVINA

Razmišljanja Aristida Zolberga so vodila k oblikovanju teorije, da imajo – podobno kot ima migracija svoje korenine v ekonomskih silah – begunski tokovi svoje korenine v političnih silah, še posebej v pojavu in razvoju nacionalnih držav po padcu velikih imperijev, kot so bili Avstro-Ogrska, Rusija in Turčija.⁵¹ Deli teh etnično in lingvistično mešanih imperijev so se takrat začeli načrtno spreminjati v države, kar je vodilni razred prisililo, da je iskal neko skupno identiteto. Ta naj bi temeljila na resničnih in izmišljenih mitih, ki jih je oblast skušala oživiti z doseganjem jezikovne, narodnostne in verske homogenosti.⁵²

Italija se je celo 19. stoletje skušala uveljaviti kot nacionalna država, leta 1861 pa so se ji sanje uresničile. Združevanje, ki se je začelo okoli Piemonskega kraljestva, se je predvsem na račun Avstrije naglo širilo. Na ozemljih, naseljenih z italijanskim prebivalstvom, ki jih je ta imperij obdržal, pa so se razvila močna iredentistična gibanja. Njihov cilj je bila priključitev k Italiji, kar je močno obremenjevalo politične odnose, čeprav sta obe državi skupaj z Nemčijo podpisali pogodbo o trozevi in sta bili zaveznici celih 33 let. Vendar pa je postajala italijanska zunanja politika čedalje agresivnejša, eden njenih glavnih argumentov je bila prav želja neodrešenih Italijanov po združitvi z matico. V prvi svetovni vojni je Italija, da bi si priključila ta ozemlja, stopila na stran Antante in napadla Avstro-Ogrsko. Z razpadom monarhije ob koncu vojne si je, kot je to predvidevala Londonska pogodba iz 26. 4. 1915, priključila Trentino, Južno Tirolsko, Gorico, Trst s Primorsko, Istro in Zadar, kasneje pa še nekaj kvarnerskih otokov in Reko. Vendar ta ozemlja niso bila naseljena izključno z Italijani, temveč je tam živelo tudi avtohtono prebivalstvo drugih narodnosti. Italija je tako kot nacionalna država dobila svoje manjšine, ki jih je želela čimprej asimilirati. To si je lahko privoščila, saj je namesto Avstro-Ogrske za sosedo na vzhodu dobila šibkejšo večnacionalno tvorbo po imenu Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev. Italijanska politika je ni imela za enakovredno in se je v stikih in zahtevah obnašala agresivno.⁵³

Italijani so na začetku s Slovenci in Hrvati, ki so živeli na zasedenih ozemljih, ravnali zelo previdno. Vrhovno poveljstvo italijanske vojske je v proglasu novembra 1918 Slovincem obljubilo »iste državljske pravice kot vsem svojim državljanom, šole v vašem jeziku.« Leto 1919 pa je že prineslo prve ukrepe proti slovenskemu in hrvaškemu prebivalstvu v Istri. Uradni spisi so bili čedalje pogostejše le v italijanskem jeziku, prav tako tudi občinski pečati. Čedalje manj je bilo slovenskih in hrvaških

⁵¹ Aristide R. Zolberg, *The Formation of New States as a Refugee-Generating Process*, *Annals*, št. 467, Philadelphia: American Academy of Political and Social Science, 1983, str. 24–38.

⁵² Aristide R. Zolberg, Foreword, v: Michael R. Marrus, *The Unwanted. European Refugees from the First World War Through the Cold War*, Philadelphia: Temple University Press, 2002

⁵³ Boris M. Gombač, *Slovenija, Italija od preziranja do priznanja*, Ljubljana: Debora, 1996 (Vrag ali mejak?, 1).

županov. Prišlo je tudi do sporov s karabinjerji in financarji. Povojna Italija se je zaradi hude gospodarske krize znašla na razpotju. Počasi je drsela v fašizem, ki se je poleg boja z delavci čedalje bolj orientiral na spopad z novim, neitalijanskim prebivalstvom kraljevine. Prihajalo je do čedalje hujših provokacij, ki so kulminirale ob parlamentarnih volitvah v rimsko zbornico 15. maja 1921. Skrajni italijanski nacionalisti, ki so prihajali predvsem iz obalnih mest, so z najrazličnejšimi nasilnimi akcijami izzivali slovensko in hrvaško prebivalstvo v istrskem zaledju. Prišlo je do preteпов, streljanja in številnih aretacij.⁵⁴

Po letu 1922 se je to nasilje institucionaliziralo. Odpravljena so bila slovenska in hrvaška krajevna imena, v sodstvu in državnih uradih je edini jezik komunikacije postala italijanščina. Gentilejeva šolska reforma je v štirih letih ukinila slovensko in hrvaško šolstvo. Vsak poskus upora proti novi oblasti in odpora do fašistične ideologije sta bila strogo kaznovana. Ustanovljeno je bilo »Posebno sodišče za zaščito države«, ki je Italijo pred Slovenci in Hrvati branilo s pomočjo deportacij, dolgih zapornih kazni in celo smrtnih obsodb.

Mussolini in njegova fašistična stranka sta Italijo v strahu, da ne bi bila prikrajšana pri stvarjenju novega evropskega reda, pognala v vojno in 6. aprila 1941 sta sodelovala pri razkosanju Jugoslavije. Italijanska vojska je zasedla del Slovenije, jo poimenovala Ljubljanska pokrajina, in predvsem obalni del Hrvaške. Pri »pacifikaciji« prebivalstva je zagrešila vrsto zločinov. Kapitulacija Italije 8. septembra 1943 je zato pomenila veliko olajšanje za večino Slovencev in Hrvatov, ki so živeli pod njeno okupacijo. Prišlo je do kratkotrajne osvoboditve delov ozemlja s strani slovenskega in hrvaškega narodnoosvobodilnega gibanja, ki je v Istri že začelo uveljavljati ukrepe in zakone proti italijanski skupnosti. Ob prihodu nemških enot in ofenzive, ki je v veliki meri porušila istrsko podeželje, kjer je bila koncentracija slovenskega in hrvaškega prebivalstva največja, so te aktivnosti prenehale vse do konca vojne. Nato se je na tem področju začel vzpostavljati specifičen migracijski režim, za katerega so bili značilni ukrepi proti avtohtonemu italijanskemu prebivalstvu.

⁵⁴ Vid Vremec, Razmere po letu 1918 in Marežganski upor proti fašizmu v maju 1921, v: *Slovenska Istra v boju za svobodo (druga izdaja)*, ur. Vid Vremec, Raul Šiškovič, Jože Hočevar, Koper: Združenje borcev in udeležencev NOB Mestne občine Koper, Združenje borcev in udeležencev NOB občine Izola, Združenje borcev in udeležencev NOB občine Piran, Založba lipa, 1998, str. 101–121.

JUGOSLAVIJA, SLOVENIJA, OKRAJ KOPER

Po koncu druge svetovne vojne se je jugoslovanska politika do Italijanov na zasedenih ozemljih oblikovala v treh različnih nivojih oblasti. Ti so bili med seboj sicer povezani, njihovo delovanje pa se je razlikovalo.

Jugoslovanska federacija je formalno sprejemala ukrepe, ki naj bi zaščitili Italijane na njenem ozemlju. Zaradi množičnega odhoda Italijanov bi si namreč lahko v zunanji politiki nakopala sramoto, deležna pa bi bila lahko tudi sankcij mednarodne javnosti. Neformalno pa naj bi nekateri najvišji člani oblasti spodbujali odhod italijanske skupnosti. Milovan Đilas je tako za reško *Panorama* leta 1991 izjavil, kako se spominja, da sta šla s Kardeljem v Istro organizirat protiitalijansko propagando. Šlo je zato, da zaveznike prepričata, da je to ozemlje slovansko, kar ni bilo res. Toda prepričati je bilo treba Italijane, da odidejo, in to s pritiski.⁵⁵

Na republiškem nivoju so pri Slovencih in Hrvatih posledice fašizma in zgodovinskih krivic igrale večjo vlogo. Diktat Ljubljane in Zagreba je od civilnih oblasti velikokrat zahteval ostro nastopanje proti »fašistom in sovražnikom naroda« ter sprejemanje ukrepov in zakonov, ki se niso skladali z razmerami na zasedenem ozemlju. Včasih naj bi k strpnejšemu ravnanju pozivala celo Vojaška oblast Jugoslovanske armade (VUJA), ki je upravljala Okraj Koper.

Za boljše razumevanje dogajanja na terenu je treba predvsem razumeti izkušnjo Slovencev in Hrvatov, ki so živeli pod fašizmom in preživeli vojno, nasilje in številne krivice. Nasilje italijanskih oblasti so v preteklosti najbolj občutili prav člani na novo formiranih »ljudskih odborov«, ki so v vsakdanjo politiko vnesli socialni in politični radikalizem. Na Italijane so še vedno gledali kot na zgodovinskega sovražnika in se temu primerno včasih tudi obnašali.⁵⁶

Pritiski na italijansko prebivalstvo naj bi se vršili postopoma, od vzhoda proti zahodu. Sodobno italijansko zgodovinopisje navaja, da naj bi po navodilih partizanov prišlo do vrste zavezniških bombardiranj Zadra, ki ga je zaradi tega zapustila velika večina prebivalcev italijanske narodnosti.⁵⁷ Odšli so tudi Italijani iz Splita, Šibenika in okolice. Proti koncu poletja 1945 se je začel odhod iz Reke in njene okolice, ki je bil že na samem začetku tako množičen, da je presenetil vse vpletene strani. Presenetil je tudi vrhove jugoslovanske politike, ki so ga sklenili zaježiti, saj bi drugače mesto

⁵⁵ Federica Fabrizzi, *Esodi e storiografia*, v: *Spostamenti di popolazione e trasferimenti sociali nella Provincia di Trieste e nel Distretto di Capodistria nel Secondo Dopoguerra*, ur. Carlo Donati, Opicina-Trieste: Regione Autonoma Friuli-Venezia Giulia, Direzione Regionale Affari Europei, 2001, str. 15–42.

⁵⁶ Isto.

⁵⁷ Sandi Volk, *Naselitev istrskih beguncev (esulov) v tržaški pokrajini 1945–1966*, doktorska disertacija, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, 2001.

⁵⁸ Liliana Ferrari, *Fiume 1945–47*, v: *Storia di un esodo. Istria 1945–1956*, Trieste: Istituto regionale per la storia del movimento di liberazione nel Friuli-Venezia Giulia, 1980, str. 49–84.

ostalo skoraj brez prebivalcev.⁵⁸

Tudi eksodus skoraj 29.000 prebivalcev Pulja po podpisu mirovne pogodbe v Parizu 10. februarja 1947 je zaradi številnih tragičnih incidentov zbudil pozornost mednarodne javnosti.⁵⁹ Prebivalce teh mest so preplašili poboji, ki naj bi jih partizani zagrešili po kapitulaciji Italije septembra 1943, ko naj bi v »fojbah«⁶⁰ izginilo okoli 500 ljudi predvsem italijanske narodnosti. Enak vzorec pa naj bi se začel ponovno pojavljati tudi po koncu vojne.⁶¹ Prav tako naj bi v teh krajih nova ljudska oblast, sestavljena večinoma iz Hrvatov, Slovencev in italijanskih delavcev, začela z načrtnim ustrahovanjem ostalega italijanskega prebivalstva, proti njim pa naj bi bil naperjen tudi vsak odlok, ki ga je sprejela. S postopnim uvajanjem novega družbenega sistema, ki naj bi sčasoma pripeljal do komunizma, se je stanje samo še slabšalo. Epuracija⁶² in sodni procesi, ki so bili naperjeni proti nasprotnikom ljudske oblasti, naj bi bili večplastni. Prizadeli naj bi vidnejše pripadnike italijanske narodnosti, ki so bili zaprti ali pregnani, odvezto jim je bilo premoženje, njihov primer pa je služil kot nemo opozorilo ostalim.⁶³ Nova oblast se je lotila tudi cerkve in vere, ki »je bila močna takrat, in to na poseben način, danes je drugače, bila je ljubezen do boga, bila je vera, vsa ta čudovita vera, iz katere je izhajala enotnost med Istrani.«⁶⁴ Po letu 1950 je bilo na udaru italijansko šolstvo, saj so pritiski na učitelje povzročili njihov odhod, zaprlo se je tudi nekaj šol.⁶⁵

Ker je bila cona B Julijske krajine in kasneje cona B STO tako rekoč čez noč odrezana od svojega naravnega središča Trsta, s Slovenijo pa še niso bile utečene gospodarske vezi, so se pojavili tudi problemi gospodarske narave. V Istri je še nekaj časa po vojni veljala racionirana preskrba, ljudje so živela prejemale le na živilske karte. Zaradi naglega odliva lir v Trst je bila ta valuta ukinjena in zamenjana z jugolirami.

⁵⁹ Liliana Ferrari, *L'esodo di Pola 1945–47*, v: *Storia di un esodo. Istria 1945–1956*, Trieste: Istituto regionale per la storia del movimento di liberazione nel Friuli-Venezia Giulia, 1980, str. 145–211.

⁶⁰ Fojba je v narečni istrski italijanščini ime za kraško jamo. Vendar pa je ta izraz dobil popolnoma drug pomen, ko so oktobra 1943 iz njih začeli vleči trupla usmrčenih Istranov predvsem italijanske narodnosti. Te so z ali pa brez sodnih procesov pobili partizani, ki so se umikali pred nemško ofenzivo. Fojba zdaj v italijanščini pomeni masovno grobnico, v katero so jugoslovanski partizani zmetali pobite italijanske domoljube. V Italiji veljajo za nacionalni spomenik.

⁶¹ Raoul Pupo, *Violenza politica tra guerra e dopoguerra: il caso delle foibe Giulianne 1943–1945*, v: *Foibe. Peso del passato, Venezia Giulia 1943–1945*, ur. Gianpaolo Valdevit, Trieste: Istituto regionale per la storia del movimento di liberazione nel Friuli-Venezia Giulia, 1997, str. 33–58.

⁶² Epuracija se je po koncu druge svetovne vojne imenoval proces odstranitve fašistov z oblasti in javnih služb ter kaznovanje vseh, ki so zagrešili zločine proti prebivalstvu.

⁶³ Jure Gombač, *Izseljevanje iz Okraja Koper po Londonskem sporazumu 5. oktobra 1954: prostovoljno optiranje ali prisilna migracija*, v: *Raziskovalno delo podiplomskih študentov v Sloveniji – Ena znanost*, ur. Martin Klanjšek et al., Ljubljana: DMRS, 2003, str. 88–95.

⁶⁴ Pamela Ballinger, *Remembering the Istrian exodus, MESS-Mediterranean Ethnological Summer School*, vol. II, Ljubljana: Inštitut za multikulturalne raziskave, 1998, str. 51–71.

⁶⁵ Julij Beltram, *Pomlad v Istri*, Koper: Založba Lipa, 1986.

Veliko družin, predvsem trgovskih in obrtniških, je zato obubožalo. To je spodbudilo koprške meščane, da so organizirali demonstracije, ki pa so bile grobo zadušene. Odpeljanih je bilo tudi veliko strojev iz tovarn, predvsem iz Izole, ter njihova ribiška flota.⁶⁶ Čeprav so kasneje nekaj od te mehanizacije vrnili v matične tovarne, je bila škoda storjena. Do februarja 1947 je bila končana tudi agrarna reforma, ki je izhajala iz načela, da mora zemlja pripadati obdelovalcu. Razlaščenih je bilo 626 posestev in 5 veleposestev oziroma 2289 hektarov zemlje, od tega je 1664 hektarov pripadalo posestnikom italijanske narodnosti.⁶⁷ Razdelili naj bi jo 1058 kolonom⁶⁸ in malim kmetom. Prišlo je tudi do prekomernega obdavčevanja obrtnikov. S tem naj bi jih nova oblast prisilila, da prenehajo s pridobitno dejavnostjo in vstopijo v državno gospodarstvo. Prihajalo pa je tudi do odpuščanj italijanskih delavcev.⁶⁹

Problemi so se pojavili tudi v notranji politiki obalnih mest. Novi ljudski odbori naj bi bili sestavljeni iz Slovencev in Italijanov, epuracija pa naj bi zamenjala vladajoči razred, kompromitiran s fašizmom, z drugimi ljudmi, ki so bili zvesti novemu režimu. Do 15. septembra 1947 je bilo enainpetdeset ljudi iz Kopra in štiriindvajset iz Izole obtoženih sodelovanja s fašisti, zato so doživeli različne sankcije, s katerimi so jih nove oblasti želele izključiti iz javnega življenja.⁷⁰ V Piranu so se epuracije lotili še natančneje in dvesto štirinajst svojih someščanov obtožili sodelovanja s fašisti.⁷¹

Vendar je tudi v sveže formiranih ljudskih odborih kmalu prišlo do sporov. Razlogi za razkol so bili predvsem ideološke narave. Jugoslovanska oblika socializma naj bi namreč vsebovala močan nacionalni naboj, kar je nasprotovalo internacionalnemu duhu socializma, ki ga je propagirala njegova zibelka, Sovjetska zveza. Ko je bila konec junija 1948 objavljena resolucija Informbiroja,⁷² so se italijanski komunisti, ki so imeli v obalnih mestih vodilne pozicije, opredelili zanjo. Prišlo je

⁶⁶ Janez Kramar, *Izola 1945–1991*, Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstveno središče Republike Slovenije Koper, 2002, (Knjižnica Annales, 31).

⁶⁷ Maruška Zagradnik, Optiranje in izseljevanje, v: *Zbornik Primorske – 50 let*, ur. Slobodan Valentinčič, Koper: Primorske novice, 1997, str. 60–64.

⁶⁸ Kolon je kmet, ki obdeluje zemljo in njenemu lastniku plačuje najemnino. Ta odnos med obdelovalcem in lastnikom zemlje je izhajal še rimskega imperija in je bil nekakšna posebnost Istre.

⁶⁹ Jure Gombač, *Sociološki vidiki migracij na slovensko italijanski meji po drugi svetovni vojni*, magistrsko delo, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2001.

⁷⁰ Roberto Spazzali, *Epurazione di frontiera. Le ambigue sanzioni contro il fascismo nella Venezia Giulia 1945–1948*, Gorizia: Libreria Editrice Goriziana, 2000.

⁷¹ Ivica Pletikosić, »Čiščenje« v Piranu (1945–1948), *Acta Histrie*, vol. 10, št. 2, Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstveno središče Republike Slovenije Koper, 2002, str. 465–492.

⁷² Informbiro je okrajšava za informacijski biro komunističnih in delavskih strank, ki je nasledil Kominterno. Njegov center je bil do leta 1948 v Beogradu, nato pa v Bukarešti. Z njegovo pomočjo je Sovjetska zveza 28. 6. 1948 začela z ideološkim napadom na samo vodstvo Komunistične partije Jugoslavije (KPJ). Očitala mu je, da se v Jugoslaviji krepijo kapitalistični elementi na vasi, da v KPJ ni demokracije, da se je utopila v ljudski fronti, da brani tezo o mirnem preraščanju kapitalizma v socializem. Ta resolucija je pomenila razkol med obema partijama in KPJ je odšla iskat svojo pot v socializem.

do pravega ideološkega spopada, v katerem je zmagala struja, ki je podprla Tita in Centralni komite Komunistične partije Jugoslavije, v njej so prevladovali Jugoslovani. Številni italijanski komunisti so bili aretirani, drugi so izgubili svoje pozicije, veliko se jih je izselilo.⁷³

Pritiski na lokalno prebivalstvo so se še stopnjevali, ko sta se obe strani odločili, da bosta prebivalce skušali neposredno vključiti v proces reševanja krize. Ker referendum zaradi negotovega izida ni prišel v poštev, je Zavezniška vojaška uprava v Coni A STO razpisala občinske volitve. Čas je bil ugoden, saj je bila zaradi razkola po Informbiroju zmaga projugoslovanskih sil pod vprašajem. V senci tripartitne izjave, s katero so marca 1948 ZDA, Velika Britanija in Francija predlagale vrnitev ozemlja STO Italiji, je bil izdan ukaz o sestavi volilnih imenikov. Na njih se je poleg tam živečega prebivalstva znašlo tudi okoli 20.000 priseljenih istrskih Italijanov, ki so bili v okviru begunskih organizacij najzvestejši proitalijanski volilci. Volitve so junija 1949 prinesle zmago italijanskim strankam, saj so dobile okoli 60% glasov. Jugoslovanske oblasti so razumele, da je cona A STO za njih izgubljena, zato so začele s še aktivnejšimi ukrepi za vključevanje cone B STO v jugoslovanski sistem. Med njimi so bile kot odgovor na volitve v coni A napovedane tudi volitve v coni B. Tudi tu so se najprej začeli sestavljati volilni sezname, na katere so poleg prebivalcev tega prostora prišli tudi Slovenci iz notranjosti Slovenije. Šlo je za ljudi, ki so jih fašistične oblasti v času svoje vladavine izgnale, poleg njih pa je prišlo še veliko drugih, ki so ob morju iskali srečnejšo prihodnost. Z njimi so Jugoslovani skušali zapolniti praznino, ki je nastala zaradi odhoda Italijanov.⁷⁴

V Okraju Koper so kandidirale tri liste, in sicer projugoslovanska Slovensko-italijanska ljudska fronta (SILF), Socialistična stranka STO in Krščansko-socialna skupina. V Okraju Buje je nastopila le lista Slovensko-italijanske antifašistične unije. Avtohtonim Italijanom je bila sestava liste onemogočena.⁷⁵ Med volilno kampanjo so aktivisti SILF sprva skušali dobiti stik s celotnim prebivalstvom. Na eni strani je večina slovenskega in hrvaškega prebivalstva podpirala povezovanje cone B STO k Jugoslaviji. Na drugi strani so med Italijani naleteli na hud pasivni odpor, zato so konec marca spremenili svoje ravnanje. Začela so se zasliševanja italijanskih delavcev in učiteljev na policiji, na radiu so neudeležbo na volitvah označili kot »reakcionarno propagando«. Patrulje Narodne zaščite so začele krožiti po vaseh in osebno pozivale

⁷³ Vida Darovec Rožac, Posledice spora med KPJ in partijami Informacijskega urada na Svobodnem tržaškem ozemlju leta 1948, *Annales, Seria Historia et Sociologia*, vol. 9, št. 2(18), Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstveno raziskovalno središče Republike Slovenije Koper, 1999, str. 371–390.

⁷⁴ Jure Gombač, Izseljavanje iz Kopra in okolice v letih 1954–1956, *Annales, Seria Historia et Sociologia*, vol. 10, št. 2(22), Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstveno raziskovalno središče Republike Slovenije Koper, 2000, str. 411–418.

⁷⁵ Nevenka Troha, Volitve v Okraju Koper cone B Svobodnega tržaškega ozemlja, *Prispevki za novejšo zgodovino*, let. 42, št. 3, Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2002, str. 61–74.

⁷⁶ Cristiana Colummi, Le elezioni del 1950 nella zona B, v: *Storia di un esodo. Istria 1945–1956*, Trieste: Istituto regionale per la storia del movimento di liberazione nel Friuli-Venezia Giulia, 1980, str. 355–380.

ljudi, naj volijo.⁷⁶ Pritisnili so tudi na italijansko duhovščino, na katero so oblasti gledale kot na zakrknjeno leglo italijanskega nacionalizma.⁷⁷

Volitve 16. aprila 1950 je zaznamovalo ustrahovanje in nasilje. Po obalnih mestih in vaseh v notranjosti Istre je tega dne na voliščih že zjutraj vladalo mrtvilo. V pomanjkanju ljudi in ustanov, ki bi jih lahko zastopali v političnem življenju, se je italijansko prebivalstvo odločilo za pasivni odpor in je bojkotiralo volitve. Situacija je bila zelo napeta in oblasti so takoj reagirale. Začel se je pravi lov na volivce. Projugoslovanski aktivisti so s pomočjo enot Narodne zaščite in policije vdirali v hiše ter nasilno prepričevali ljudi, naj gredo na volišča. Na ta način je ljudski oblasti do 23. ure zvečer uspelo spraviti na volišča okoli 86 % volivcev, ki so z veliko večino volili za SILF. V želji, da bi svetu z volitvami dokazale, kako je cona B njihova, in na ta način legalizirale proces njenega priključevanja k Jugoslaviji, so si dokončno pripravile zaupanje pripadnikov italijanske manjšine. Masovno izseljevanje sta preprečevala le še priprta meja in šibko upanje na pravičnejšo rešitev, ki so jo v obliki tajnih časopisov, radijskih oddaj, finančne podpore in široke mreže simpatizerjev po Istri vedno bolj aktivno razširjale italijanske begunske organizacije.

Če so dogodki okoli volitev leta 1950 še uspeli zbuditi takšno mednarodno pozornost, pa so volitve decembra 1952 govorile o dejstvu, da je bilo odpora italijanskega prebivalstva, ki je še vztrajalo v coni B STO, nepreklicno konec. O tem sta govorili disciplinirana 96-odstotna volilna udeležba in izvolitev skromnega števila Jugoslaviji zvestih italijanskih odposlancev. Pri ljudeh, ki so nasprotovali priključitvi k Jugoslaviji, je vse bolj zorela odločitev, ki jo je najbolje ponazarjalo geslo: »čas je, da odidemo!«⁷⁸

Po državnih volitvah 7. junija 1953 se je Italija namenila rešiti problem, ki jo je na Jugoslavijo vezal vse od podpisa Pariške mirovne pogodbe 10. februarja 1947. Na svoji meji s cono A STO je začela koncentrirati vojaške sile. Jugoslovanska vlada je odgovorila z vojaškimi okrepitevami v coni B STO, ZDA in Velika Britanija pa sta objavili dvostransko izjavo, ki je prepuščala cono A STO Italiji, o coni B STO pa je molčala.⁷⁹

Ta molk so si vsi vpleteni razlagali na različne načine. Jugoslovani so bili mnenja, da so zahodne velesile sklenile dogovor brez njih, in so ostro protestirali. Italijani naj bi to razumeli kot signal za zasedbo obeh con. Prebivalci cone B STO italijanske narodnosti so se počutili osamljene, saj naj bi molk zahoda govoril o dejstvu, da bo ta cona pripadla Jugoslaviji. Poleg tega je ponovno prišlo do nasilja nad ljudmi, za katere je ljudska oblast menila, da so naklonjeni Italiji. Zapora meje je številne prebivalce cone B STO, ki so bili zaposleni v Trstu, postavila pred izbiro, ali brezposelni ostanejo doma ali pa zapustijo dom in gredo živeti tja, kjer so zaposleni. Začel se je uvod v zadnji veliki val izseljevanja. Nekatera štetja, ki jih je

⁷⁷ Julij Beltram, *Pomlad v Istri*, Koper: Založba Lipa, 1986.

⁷⁸ Nevenka Troha, Volitve v Okraju Koper cone B Svobodnega tržaškega ozemlja, *Prispevki za novejšo zgodovino*, vol. 42, št. 3, Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2002, str. 61–74.

⁷⁹ Janko Jeri, *Tržaško vprašanje*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1961.

naročila vlada iz Beograda in naj bi zbrala podatke o izseljenih osebah v času med 8. oktobrom 1953 in 1. majem 1954, so govorila o odhodu 3340 oseb iz Okraja Koper v Italijo. Val se še ni dobro polegel, ko so se v Londonu zbrale delegacije ZDA, Velike Britanije, Italije in Jugoslavije, da bi parafirale Memorandum o soglasju med vladami Italije, Velike Britanije, ZDA in Jugoslavije o Svobodnem tržaškem ozemlju. Ta je ob hkratnem umiku zavezniške vojske iz cone A STO ukinjal vojaško upravo v coni A in v coni B STO. Italija in Jugoslavija sta z manjšimi popravki Morganove linije v Miljskih hribih v jugoslovansko korist sprejeli obstoječo razdelitev; Jugoslovanska civilna uprava je nadomestila vojaško v vsej coni B, italijanska pa zavezniško v coni A STO. Integralni del londonskega sporazuma je postal tudi Posebni statut, ki naj bi vzajemno varoval pravice obeh manjšin. Obe državi sta dobili na svojem območju vse pravice državne suverenosti, obenem je začelo veljati, da je STO prenehalo obstajati in je bilo razdeljeno med Italijo in Jugoslavijo.⁸⁰

Tako v besedilu Pariške mirovne pogodbe kot tudi v Londonskem memorandumu se je nahajal tudi člen, ki je določal, da »bodo vsi polnoletni državljani, imetniki italijanskega državljanstva in z domicilom na ozemlju, katerega je Italija odstopala drugim državam, postali državljani te nove države ter s tem izgubili italijansko državljanstvo. To pa se ne zgodi vsem tistim osebam, ki so ustrezale tem pogojem, katerih jezik je bil italijanski, a so si želeli živeti v Italiji. Ti ljudje so lahko vložili prošnjo, s katero so dajali oblastem svoje domovine jasno vedeti, da so izbrali Italijo.«⁸¹ Imeli so torej možnost izbire, opcije, ki pa naj bi nepreklicno nehala veljati oktobra 1955, čeprav so jo kasneje podaljšali še za eno leto.

⁸⁰ Raoul Pupo, *L'esodo degli Italiani da Zara, da Fiume e dall'Istria, L'emigrazione giuliana del mondo, Quaderni del Centro studi economico-politici »E. Vanoni«*, št. 3–4, Trieste: Centro Studi »Enzo Vanoni«, 1995, str. 125–163.

ITALIJA

Italija po drugi svetovni vojni ni bila pripravljena na reševanje takšnih problemov, kot so bile posledice množičnega izseljevanja prebivalstva iz Dalmacije, Reke in Istre. Na nacionalni, državni ravni za tak projekt preprosto ni bilo časa. Želja novih protifašističnih sil, ki so prišle na oblast po koncu fašizma, je bila prekiniti s črno preteklostjo in z vsemi z njo povezanimi problemi. Država je po vojni vse svoje sile usmerila v materialno rekonstrukcijo in v prekinitev s fašizmom in nacionalizmom, zato se je distancirala od vsega, kar jo je vsaj približno spominjalo nanju. Eksodus iz Dalmacije, Reke in Istre je bil eden takšnih spominov.⁸²

Vseeno pa je bilo beguncem treba pomagati in Italija je to na razne načine počela že od kapitulacije septembra 1943. Za pomoč pri vsakodnevnem preživetju in nastanitvi je skrbel »Visoki komisariat za moralno in materialno pomoč vojnim beguncem«, ki ga je julija leta 1945 nadomestilo Ministrstvo za povojno pomoč. S političnimi vidiki begunskega vprašanja se je po januarju 1946 ukvarjal Urad za Julijsko Benečijo pri Ministrstvu za zunanje zadeve. Ko so ga konec leta ukinili, ga je nadomestil Urad za mejna vprašanja. Ta je prevzel nadzor nad zasebno organizacijo po imenu Ustanova za pomoč beguncem iz Julijske krajine in Dalmacije, ki je nastala poleti 1948 in naj bi skrbel za vse možne oblike pomoči in podpore beguncem, predvsem tistim, ki so bili mladoletni, moralno ali pa materialno ogroženi. »Skupaj sta ti dve ustanovi ustvarili temelje za izoblikovanje posebne begunske identitete in ji pomagala najti vsebino.«⁸³

S tem se je zaostрила politizacija tega problema, saj so bila državna sredstva namenjena tako podporni dejavnosti kot tudi financiranju delovanja proitalijanskih begunskih organizacij. Te organizacije so se trudile pridobiti izgubljena italijanska ozemlja pod jugoslovansko upravo nazaj, Italijanom, ki so tam živeli, pa so preko radia,

⁸¹ Sandi Volk, *Naselitev istrskih beguncev (esulov) v tržaški pokrajini, 1945–1966*, doktorska disertacija, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, 2001, str. 46.

⁸² Federica Fabrizzi, *Esodi e storiografia*, v: *Spostamenti di popolazione e trasferimenti sociali nella Provincia di Trieste e nel Distretto di Capodistria nel Secondo Dopoguerra*, ur. Carlo Donati, Opicina, Trieste: Regione Autonoma Friuli-Venezia Giulia, Direzione Regionale Affari Europei, 2001, str. 15–42.

⁸³ Sandi Volk, *Istra v Trstu: naselitev istrskih in dalmatinskih ezulov in nacionalna bonifikacija na Tržaškem*, Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstveno središče Republike Slovenije Koper, 2003, (Knjižnica Annales, 33), str. 83.

časopisov in osebnih stikov nudile informacije o trenutni situaciji, finančna sredstva za premostitev težav, če ni šlo drugače, pa tudi pomoč pri migraciji, nastanitvi in zaposlitvi v Italiji. Popisovale so izseljence in jim razdeljevale pomoč, zbirale podatke o nasilju nad njimi s strani jugoslovanskih oblasti in o tem obveščale mednarodno javnost. Pri državi so lobirale za agresivnejšo zunanjo politiko v zvezi s »Tržaškim vprašanjem«, za višje denarne podpore ter različne politike naseljevanja.⁸⁴ Iz njihovih dejavnosti je razvidno, da so včasih na nek način pomagale pri vzpostavitvi migrantskih mrež in tako olajšale in pocenile odhod ter zmanjšale stres pri selitvi. Spet drugič pa so si prizadevale za ohranitev čimveč Italijanov na zasedenih ozemljih, da bi s tem okrepile svoje pogajalske pozicije. Vmešavale so se tudi v italijansko notranjo politiko in se večkrat podale na skrajno politično desnico, kar je pogajanja z Jugoslavijo močno oteževalo. Tržaško vprašanje je zaradi njihovega vpliva na zunanje ministrstvo postalo paradni konj italijanske zunanje politike, od uspešnosti njegovega reševanja pa je kmalu postal odvisen tudi rezultat lokalnih in državnih volitev.⁸⁵

Tok beguncev se je večal iz dneva v dan. Notranje ministrstvo je tiste, ki niso imeli kam, namestilo v begunska taborišča. Ta so bila kmalu prenatrpana, zato je italijanska vlada v zvezi z begunci sprejela različne zakone, ki so se dotikali najrazličnejših institucij. Zdravstvo je beguncem brezplačno nudilo svoje usluge, pokrajinski uradi za delo so jim postali bolj naklonjeni, Ustanova za pomoč beguncem iz Julijske krajine in Dalmacije je otrokom beguncev plačevala vrtce in letovanja, začela pa je tudi z zbiranjem denarja za gradnjo begunskih naselij. Pri tem so se opirali na načrt Comitato di liberazione nazionale dell'Istria (Odbor narodne osvoboditve Istre, CLNI), vodstvenega organa proitalijanskih sil v Istri, ki je združeval tako politično delovanje kot skrb za begunce. Ta organizacija si je želela čimveč beguncev naseliti v Trstu, ob italijanski vzhodni meji, begunsko skupnost ohraniti čimbolj strnjeno in obvarovati njeno tradicionalno socialno strukturo, da bi iz njih ustvarili »branike italijanstva« in ustaljen socialni red ob tej meji.⁸⁶

Vendar pa problema samo s takšnimi ukrepi ni bilo mogoče rešiti, zato je Italija poleg tega, da je begunce že selila po svojem ozemlju, med leti 1948–1952 sklenila dogovor z International Refugee Organisation (Mednarodna begunska organizacija, IRO), da je tudi istrske in dalmatinske begunce, ki so imeli italijansko državljanstvo, začela voziti preko morja. Kasneje so dogovore o izseljevanju sklenili tudi z Intergovernmental Committee for Migrations from Europe (Medvladni komite za migracije iz Evrope, CIME), ki je izseljence pošiljal v Avstralijo, Kanado, ZDA in

⁸⁴ Sandi Volk, *Naselitev istrskih beguncev (esulov) v tržaški pokrajini, 1945–1966*, doktorska disertacija, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, 2001.

⁸⁵ Sandi Volk, *Ezulski skrbniki*, Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstveno raziskovalno središče Republike Slovenije Koper, 1999, (Knjižnica Annales, 20).

⁸⁶ Sandi Volk, Odbor narodne osvoboditve za Istro (CLNI) in eksodus iz Cone B Svobodnega tržaškega ozemlja – predlogi italijanski vladi za sprejem in namestitev beguncev iz maja 1954, *Annales, Serbia Historia et Sociologia*, vol. 10, št. 1 (20), Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstveno raziskovalno središče Republike Slovenije Koper, 2000, str. 231–240.

Argentino. Pri delu z begunci je pomagala tudi Catholic Relief Services (Katoliška pomoč).⁸⁷

Urejanje begunskega vprašanja v Italiji je, podobno kot samo izseljevanje iz Istre, Reke in Dalmacije, potekalo v več fazah in je bilo še kako odvisno od domačega in svetovnega političnega razvoja. Na poti se je spopadalo s številnimi problemi ter raslo na izkušnjah, ki si jih je pridobilo z njihovim reševanjem. Institucije in ukrepi, ki jih je Italija uveljavila pred zadnjim velikim migracijskim valom prebivalcev bivše Cone B STO, so zaradi vseh naštetih razlogov imeli nanj velik vpliv.⁸⁸

⁸⁷ Francesco Fait, *L'emigrazione giuliana in Australia (1954–1961)*, Udine: ERMI-Ente Regionale per i problemi dei Migranti, 1999.

⁸⁸ Sandi Volk, *Istra v Trstu: naselitev istrskih in dalmatinskih ezulov in nacionalna bonifikacija na Tržaškem*, Koper: Zgodovinsko društvo za Južno Primorsko, Znanstveno središče Republike Slovenije Koper, 2003, (Knjižnica Annales, 33).

3. ODBIJANJE IN PRIVLAČEVANJE (PUSH-PULL)

RAZLIKE MED PROSTORI

Razlike med prostorom izvora in prostorom prihoda so bile dolgo časa eden glavnih ključev za razumevanje migracij. Tako imenovano teorijo odbijanja in privlačevanja oziroma »push-pull« teorijo je leta 1966 utemeljil Everett S. Lee, njegovo delo pa sta nadaljevala Todaro in Harris s pomočjo neoklasične ekonomske teorije.

Neenakosti so najprej temeljile na razlikah v plači, nato pa se je sama definicija prihodka močno razširila. Migracijo lahko namreč poleg plače spodbudi cela vrsta socialnih, ekonomskih in okoljskih faktorjev.⁸⁹ Tako med dejavniki odbijanja najdemo ekonomsko stagnacijo, zmanjševanje nacionalnih virov, padec standarda, nizek dohodek, brezposelnost, politično ali katerokoli drugo vrsto diskriminacije, politično preganjanje, majhno možnost vpliva ali sodelovanja, odtujitev, naravne katastrofe, omejene možnosti za osebni razvoj itd.

Med dejavnike privlačevanja pa uvrščamo ekonomsko prosperiteto, dvig standarda, dvig dohodka, možnost ustrezne zaposlitve in napredovanja, možnost izobraževanja ipd.⁹⁰

Do razlik lahko pride tudi na političnem področju. Neenakosti v politični areni lahko ogrozijo občutljivo ravnotežje človeške varnosti, ki jo določajo človekove pravice in neposredne družbene okoliščine. Vse to naj bi temeljilo na konstantnem diskurzu o človekovih pravicah, na študijah begunske problematike, političnih ved in na literaturi o mednarodnih odnosih. Prav razlike pri tem, kje se človek počuti varnega in kje ne, naj bi bile v okviru prisilnih migracij eden glavnih vzrokov za selitev.⁹¹

⁸⁹ Paul Boyle, Keith Halfacree, Vaughan Robinson, *Exploring Contemporary Migration*, Harlow: Addison Wesley Longman Limited, 1998.

⁹⁰ Peter Klinar, *Mednarodne migracije*, Maribor: Obzorja Maribor, 1976.

⁹¹ Nicolas Van Hear, *New Diasporas. The Mass Exodus, Dispersal and Regrouping of Migrant Communities*, London: UCL Press 1998.

NESKONČNA PRIVLAČNOST OBALNIH MEST

Istra je bila v času med obema vojnama ena najbolj zaostalih dežel v Italiji.⁹² Velik del ljudi je še vedno živel v težkih razmerah na robu preživetja in kljub temu, da je Avstro-Ogrski imperij zamenjala najprej Italija in nato še Jugoslavija, do izboljšanja razmer ni prišlo, še več, ljudje so imeli občutek, da jim gre čedalje slabše. Po nekaterih podatkih naj bi bilo stanje, v katerem se je znašlo istrsko prebivalstvo le nekaj let po priključitvi k Italiji, katastrofalno. V mestih je vladala brezposelnost, na kmetih pa je bilo zaradi izgube tradicionalnih trgov in plačila zaostalih davkov še slabše. Pričevanja prebivalcev govorijo o dejstvu, da »je bla mižerja v tridesetih letih za skočit iz kuože.«⁹³

Problemi prebivalstva tega prostora se niso kazali samo v slabi ekonomski situaciji, ki sta jo zaznamovala marginalna industrija in splošna nerazvitost, temveč tudi v različnih socialnih pokazateljih.⁹⁴ Eden takšnih pokazateljev je bila pogosta smrt zaradi bolezni, kot sta tuberkuloza in malarija. Tudi smrtnost novorojenčkov in otrok do enega leta je bila višja kot v sosednjih pokrajinah. Vzroki za to situacijo so prav gotovo izvirali iz skupnega vzorca revščine in nevednosti.⁹⁵

Tudi izobrazbo je bilo težko pridobiti. Šol je bilo premalo, pa še te so po večini nudile le osnovno izobrazbo. Veliko prebivalstva je bilo nepismenega, ker pa je bila njihova sestava multietnična, se je stanje s tem še dodatno zapletlo. Za istrsko družino je bil značilen strogi patriarhat. Zaradi raznih pritiskov je ob posameznih družinskih strategijah velikokrat prihajalo do napetosti in preprirov med družinskim poglavarjem in drugimi člani, saj se je v korist družine omejevalo posameznikovo svobodo. Hiša staršev je lahko nenadoma postala zapor in njeni prebivalci so občutili pomanjkanje osebne svobode. Odhod od doma je prav gotovo pomenil večjo neodvisnost.

V Istri se je tudi industrija le počasi razvijala, potreb po delovnih mestih, ki jih je izkazoval višek delovne sile iz prenaseljenega podeželskega sektorja, ni mogla zadovoljiti. Takšni in podobni dejavniki odbijanja so spodbudili ljudi k aktivnosti. Izseljevanje je bilo tako že tradicionalno prisotno v agrarnih predelih istrskega polotoka. Usmerjeno je bilo predvsem v obalna mesta, in od tam v večja industrijska

⁹² Sandi Volk, *Naselitev istrskih beguncev (esulov) v tržaški pokrajini, 1945–1966*, doktorska disertacija, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, 2001.

⁹³ Borut Brumen, *Sv. Peter in njegovi časi: socialni spomini, časi in identiteta v istrski vasi Sv. Peter*, Ljubljana: Založba /cf* (Oranžna zbirka), 2000.

⁹⁴ Anna Millo, *L'industria marginale e il governo del sottosviluppo*, v: *L'Istria fra le due guerre: contributi per una storia sociale*, ur. Silvia Bon Gherardi, Collana di studi storici, št. 1, Trieste: Istituto regionale per la storia del movimento di liberazione nel Friuli-Venezia Giulia, 1985, str. 81–166.

⁹⁵ Anna Maria Vinci, *Malattie e società: il caso istriano*, v: *L'Istria fra le due guerre: contributi per una storia sociale*, ur. Silvia Bon Gherardi, Collana di studi storici, št. 1, Trieste: Istituto regionale per la storia del movimento di liberazione nel Friuli-Venezia Giulia, 1985, str. 225–280.

središča, kot so Pulj, Reka in Trst. Ta so predstavljala visoko produktivne urbane industrijske sektorje, ki so poleg pristanišča in ladjedelnice imeli tudi industrijo za predelavo blaga, infrastrukturo za prevoz blaga v zaledje in drugo industrijo. Migracija je tako stekla tudi zaradi notranjih zahtev industrijske družbe po delovni sili, kot stalen pojav modernega kapitalizma. Vladalo je konstantno povpraševanje po ceneni delovni sili, ki je zapolnila delovna mesta za nekvalificirane delavce. Izseljevanje tako ni bilo le rezultat »push« faktorjev na ozemlju, ki je pošiljalo migrante, ampak tudi »pull« faktorjev iz omenjenih visoko produktivnih urbanih industrijskih sektorjev. Tudi tu sta se razvila dva trga delovne sile: v prvem so bili domači delavci, ki so imeli sindikate, pravice in socialno varstvo, v drugem pa je bilo delo težje ali bolj umazano, slabo plačano, možnosti za napredovanje manjše, opravljali pa so ga večinoma priseljenci. Ti so opravljali najnižja dela brez kakršnikoli političnih pravic in bili uporabljani kot stalna grožnja plačam in položaju domače delovne sile.⁹⁶ Proti temu so se v Trstu sindikati stalno borili s pomočjo organiziranih stavk.⁹⁷

Privlačna sila teh mest ni popustila niti takrat, ko se je začel njihov zaton. Premikanje meje po prvi svetovni vojni je nanje katastrofalno vplivalo, saj jih je odrezalo od nekdanjega ogromnega zaledja srednje Evrope, od tokov velike trgovine in investicij, zato so tonila v čedalje večjo krizo. Ko je po drugi svetovni vojni grozilo, da bodo odrezana tudi od svojega neposrednega zaledja, so strokovnjaki začeli resno opozarjati na posledice takšnega početja: »... to naj bi bil zlasti v istrskem sektorju primer monstruozne rešitve in to ne le v etničnem smislu, ampak tudi v gospodarskem, saj skoraj vsa Istra, ki naj bi po teh predlogih pripadla Jugoslaviji, gravitira proti zahodu in jugu, vsa omembe vredna pristanišča in mesta se nahajajo na vzhodni obali, a ti dve liniji mehanično delita mesta od podeželja, pristanišče od zaledja, sekata doline rek in komunikacije, vodovode in električno mrežo in ločita predele, ki se v agrarni produkciji med seboj izpolnjujejo.«⁹⁸ Zdelo se je, da bo Istra tako ostala tudi brez svojih tradicionalnih, obljubljenih dežel.

Prebivalci Istre se zaradi ostre politike vseh vpletenih držav že dolgo niso več počutili varne. Najprej je Avstrija pregnjala italijanske iredentiste, sledili so italijanski fašisti s svojimi grobimi poskusi prisilne asimilacije slovenskega in hrvaškega prebivalstva, po koncu druge svetovne vojne pa se je pojavil strah pred »titini«,⁹⁹ katerih cilj naj bil, pregnati Italijane in njihovo kulturo z osvo(bo)jenih prostorov.¹⁰⁰ Vmešavanje velesil v hud ideološki boj, s spremljavo trušč železne zavese, je situacijo še bolj zaostri. Trst je s svojo zavezniško vojaško upravo, italijanskim birokratskim aparatom pomenil nekakšno zavetišče pred vsemi problemi. K varnemu počutju ljudi sta prav gotovo pripomogli tudi dejavnost in propaganda begunskih organizacij.

⁹⁶ Michael Piore, *Birds of Passage*, Cambridge: Cambridge University Press, 1979.

⁹⁷ Marina Cattaruzza, *Socialismo Adriatico*, Bari, Roma: Manduria, 1998.

⁹⁸ AS, fond 1402, Fran Zwitter (osebni fond), t. e. 1.

⁹⁹ S tem izrazom so Italijani v Istri označevali vse predstavnike nove jugoslovanske oblasti, predvsem uniformirane. Za civilno oblast so raje uporabljali izraz »slavocomunisti«.

¹⁰⁰ Pamela Ballinger, *History in Exile: Memory and Identity at the Borders of the Balkans*, Princeton: Princeton University Press, 2003.

4. MIGRACIJSKE MREŽE

PREPLET, RAZPLET, ZAPLET

Sodobne raziskave dinamik mednarodnih migracij poudarjajo pomembnost migrantskih mrež tako pri oblikovanju kot pri samem trajanju migracij.¹⁰¹ Migranti jih razvijajo, da bi se z njihovo pomočjo lažje spoprijeli z migracijo in naselitvijo. Če je izhodišče domneva, da migracijska dinamika vključuje simultano interakcijo družbe izvora in družbe gostiteljice, potem je lahko znanje o oblikah in delovanju migrantskih mrež znotraj različnih kontekstov koristno orodje za boljše razumevanje migracij.¹⁰²

Mreže namreč lahko služijo kot mehanizmi za interpretacijo podatkov, dostavo informacij in drugih resursov v obeh smereh. Omogočajo opazovanje migracij tako, da segajo preko osredotočenosti na posameznika, vseeno pa ostajajo blizu nivoja ljudi, ki se spopada z realnostjo, v tem primeru z migracijo. Relativno preproste strukture imajo potencial, da se skozi nadaljnji razvoj migracijskih sistemov razvijejo v zapletenejše mehanizme. Integrativni pristopi pri raziskovanju mednarodnih migracij so jim pripisali še eno važno vlogo. Pri raziskovanju migracij naj bi igrale vlogo posrednika med makro in mikronivojem. Gre namreč za empirični objekt, ki leži nekje med posameznikom in družbo, v njem pa se zrcalita tako dejavnost posameznika kot vplivi globalne ali nacionalne politične ekonomije.¹⁰³

¹⁰¹ Paul Boyle, Keith Halfacree, Vaughan Robinson, *Exploring Contemporary Migration*, Harlow: Addison Wesley Longman Limited, 1998.

¹⁰² Douglas T. Gurak, Fe Caces, *Migration Networks and the Shaping of Migration Systems*, v: *International Migration Systems. A Global Approach*, ur. Mary M. Kritz, Lim Lean Lim, Hania Zlotnik, Oxford: Clarendon Press, 1992, str. 150–176.

¹⁰³ Jon Goss, Bruce Lindquist, *Conceptualizing International Labor Migration: A Structuration Perspective*, *International Migration Review*, vol. 29, št. 2(110), New York: Center for Migration Studies, 1987, str. 317–351.

VLOGA MIGRACIJSKIH MREŽ

Mreže imajo v samem migracijskem procesu številne funkcije:

- ščitijo migrante pred (pre)visoko ceno in pretresi migracije, branijo jih pred šokom ob prihodu v družbo gostiteljico ter istočasno skrbijo za njihovo povezavo z domom;
- določajo, kdo iz določenega gospodinjstva ali skupnosti se bo selil;
- vplivajo na izbor smeri migracije in cilja naselitve ter vplivajo na integracijo migrantov v družbo države gostiteljice;
- služijo kot kanali za pretok informacij in drugih sredstev, poleg tega pa oblikujejo velikost migracijskih tokov in sprožajo odhod.¹⁰⁴

Glede na našeto se lahko dejavnosti mrež deli na dve širši kategoriji. Prva kategorija govori o izbirni dejavnosti migrantskih mrež. Ko te služijo kot prenosni mehanizem za povezave in sredstva, dobijo močan vpliv nad izbiro, kdo in kdaj lahko odide. V migrantovem procesu odločanja so važni naslednji dejavniki:

1. narava, količina in vir informacij, ki so na voljo potencialnemu migrantu;
2. posameznikovo ozadje, kot recimo spol, starost, izobrazba, spretnost, motivacija, ki služi kot kontekst za oceno informacij in določanje prioritet;
3. vplivi na odločanje skupnosti. Ta potem presoja ceno migracije.

Celoten proces je kot nekakšen mehanizem za obvladovanje stresa v času, ko se posameznik odloča, ali bo ostal, krožil, ali pa se bo odselil za stalno.

Migrantske mreže igrajo pomembno vlogo tudi pri prilagajanju na neprijetne začasne pogoje med selitvijo in pri integraciji v institucije družbe gostiteljice ob stalni naselitvi. V tem težkem času nudijo pomoč pri posojilih, informacijah o potovanju, zaposlitvi, nastanitvi in čustveni podpori. Pri stalni naselitvi pomagajo pri vključevanju v najrazličnejše postopke za pridobitev dovoljenja za bivanje, azil, delo, državljanstvo, ipd.

Nekatere mreže so učinkovitejše, druge so šibkejše, saj je akumulacija sredstev pri migrantih, ki po navadi opravljajo slabše plačana dela, skromna. Važna je tudi oddaljenost med domačo skupnostjo in izseljenci, saj je na velike razdalje težje komunicirati. Procesov, skozi katere gredo migracijske mreže in se zaradi tega spreminjajo, je precej. Njihovo delovanje se spreminja glede na značilnosti vseh družb, ki so vpletene v migracijo, tako družbe izvora kot družbe gostiteljice. Oblikujejo se postopoma, migranti ugotavljajo in razvijajo niše v državah gostiteljicah in tako se oblikuje vzorec krožne migracije. Ko se ta enkrat razvije, se razvije tudi

¹⁰⁴ Douglas T. Gurak, Fe Caces, *Migration Networks and the Shaping of Migration Systems*, v: *International Migration Systems. A Global Approach*, ur. Mary M. Kritz, Lim Lean Lim, Hania Zlotnik, Oxford: Clarendon Press, 1992, str. 150–176.

ustrezni momentum in prav ta mrežam dovoljuje, da delujejo neodvisno od sil in politik, ki želijo nadzorovati migracije. Mreže več kot očitno vplivajo na izbiro migrantov in smeri, na kanaliziranje sredstev, kvaliteto življenja in vztrajnost migracijskih tokov tudi tedaj, ko se strukturalne razmere v družbi izvora in drugi vidiki toka spremenijo.

Nove konceptualizacije migracij poudarjajo zanimanje za vlogo mrež, ki temeljijo na družini, prijateljstvu in skupnosti. Takšne neformalne mreže vključujejo osebne odnose, vzorce družin in gospodinjstev, prijateljske in skupnostne vezi ter medsebojno pomoč pri ekonomskih in socialnih vprašanjih. Svojo pomoč nudijo v obliki informacij, pomoči in podpor. Ko se razvijejo, spodbujajo in opogumljajo dodatne migracije. Kot poudarja Pierre Bourdieu, gre za vrsto socialnega kapitala, vsoto dejanskih ali namišljenih zalog, s katerimi posameznik ali skupina razpolagata zaradi vpetosti v relativno trajne in bolj ali manj institucionalizirane socialne mreže medsebojnega sodelovanja in pomoči.¹⁰⁵

Preučevanje osebnih mrež in migracij, povezanih z družino, gospodinjstvom, prijateljstvom in skupnostjo, ponuja številne nove perspektive. Tako vsota ekonomskih in socialnih pogojev v državi izvora in državi gostiteljici vpliva na nastanek osebnih mrež in mobilizira migracijo tako, da so mreže kar najbolj uporabne. Izseljenke politike in zapuščina bilateralnih sporazumov o delovnih naborih prav tako ustvarjajo situacijo za posameznikovo odločanje o migraciji in preko sorodstvene vezi stimulirajo družinsko migracijo. Osebne mreže in njihovi spodbujevalni učinki s pomočjo podpor, povratnih informacij in znanja vplivajo tudi na stalno naselitev in integracijo migrantov. Študij osebnih migracij razkriva pomembnost socialnih odnosov pri migracijskem obnašanju, nudi namreč vpogled v izvor, sestavo, smer in vztrajnost migracijskih tokov.¹⁰⁶

Poleg informacij in obvladovanja stresa ob priselitvi je ena najvažnejših aktivnosti mrež tudi podpora domačim oziroma družini, gospodinjstvu ali skupnosti.¹⁰⁷ Podpora domačim s strani delavcev na tujem omogoča pomembno vez med državami, ki so med seboj povezane s tokovi ljudi, kapitala, dobrin, uslug in tehnologije. Na tokove podpor direktno vpliva število migrantov, njihove karakteristike, tip in trajanje migracije, pogoji zaposlitve in razvitost infrastruktur za pošiljanje podpor domov.

Na tokove podpor vplivajo predvsem tipi in faze migracije. Begunci ponavadi domov ne pošiljajo velikih vsot denarja, ker se nahajajo v begunskih taboriščih in se težko zaposlijo. Če se že zaposlijo, velikokrat delajo na črno in ne zaslužijo dovolj.

¹⁰⁵ Aleksandar Kešeljević, Sodobna opredelitev in merjenje socialnega kapitala, v: *Raziskovalno delo podiplomskih študentov v Sloveniji – Ena znanost*, ur. Martin Klanjšek et al., Ljubljana: DMRS, 2003, str. 124–131.

¹⁰⁶ Monica Boyd, Family and Personal Networks in International Migration: Recent Developments and New Agendas, *International Migration Review*, vol. 21, št. 2(78), New York: Center for Migration Studies, 1987, str. 638–670.

¹⁰⁷ Fred Arnold, The Contribution of Remittances to Economic and Social Development, v: *International Migration Systems. A Global Approach*, ur. Mary M. Kritz, Lim Lean Lim, Hania Zlotnik, Oxford: Clarendon Press, 1992, str. 205–220.

Težave imajo tudi pri prenosu sredstev, lahko pa doma ni nikogar več, ki bi mu poslali denar.

Pogodbeni delavci pošiljajo domov velik del svojega zaslužka, saj so njihove družine ostale doma. Njihov namen je zaslužiti čimveč, da bi se čimprej lahko vrnili domov. Denar pošiljajo domov tudi za plačilo dolgov, ki so nastali ob selitvi.

Podpore migrantov, ki so se v državi gostiteljici naselili za stalno, so odvisne od tega, kako dolgo so že v tujini in ali so družine že prišle za njimi. Podpore stalnih migrantov se sčasoma večinoma znižujejo, ker se jim pridružijo družine ali pa odnosi z drugimi družinskimi člani sčasoma oslabijo. Zastavlja se vprašanje, kako družine, gospodinjstva in skupnosti uporabijo podporo. Lahko jo porabijo za nakup zemlje ali hiše, krijejo dnevne potrebe ali kupijo trajnejše potrošno blago. Investirajo v kmetijstvo, obrt, trgovino, vračajo dolgove, kupujejo darila... »Vendar pa so ugotovili, da je le 10 % podpor investiranih, vse ostalo gre za stroške prehrane, obleke in za reševanje stanovanjskih problemov.«¹⁰⁸

Podpore imajo različne vplive na vse družbe, vpletene v migracijske tokove.

1. Na prihodnje mednarodne migracije lahko vplivajo na inovativen ali konzervativen način. Uspešnost prejšnjih migrantov lahko spodbudi nove migracije, saj so podpore vidni in konkretni kazalec uspeha, njihova uporaba se kaže npr. pri nakupih in opremljenosti hiš. Po drugi strani pa podpore lahko zavrejo izseljevanje, saj je denarja nenadoma dovolj in selitve niso več potrebne.

Podpore omogočajo družinskim članom izselitev. Lahko pa se odločijo za posojanje sredstev, s katerimi sorodniki, sosede, sovaščani ali someščani plačajo za svojo selitev. Ponekod podpore spodbudijo izobraževanje in nato nove selitve, ker za izobražene ni dela.

2. Vpliv podpor na socialni in politični razvoj je prav tako izredno pomemben. V socialno kategorijo sodijo spremembe statusa žensk, družinske trdnosti in tradicionalnih socialnih vzorcev zakonske stabilnosti. Vključujejo tudi načrte o poroki migrantov ali njihovih družinskih članov, probleme z disciplino in željo po izobrazbi. V večini držav je sistem podpor pomagal družinskim članom, ki so ostali doma, da so uspeli preživeti odsotnost članov, ki so odšli. Medsebojna odvisnost med družinskimi člani se je celo povečala, široka družinska mreža pa se je zaradi podpor sorodnikom okrepila.

Status ženske naj bi se ponekod izboljšal, saj ženske prevzamejo vse odgovornosti, ki jih mož iz tujine ne more več urejati. Njihova moč znotraj družine naraste, ponekod imajo le one dostop do denarja in s tem možnost financiranja, vlaganja, odločanja ipd.

Seveda pa imajo podpore tudi negativno plat, kot je recimo nezvestoba,

¹⁰⁸ Jon Goss, Bruce Lindquist, Conceptualizing International Labor Migration: A Structuration Perspective, *International Migration Review*, vol. 29, št. 2(110), New York: Center for Migration Studies, 1987, str. 317–351.

delinkvenca, prekomerno zapravljanje itd.

Države izvora in njihova politika ponavadi podpirajo izseljevanje, saj se zmanjšuje brezposelnost, iz tujine prihaja stalen vir konvertibilnih sredstev, večja se poraba, krepijo investicije, zraste blagovna menjava.

3. Jasno je, da podpore vplivajo tudi na ekonomski razvoj, saj dvigajo življenjski standard družin, ki jih prejemajo, prav tako pa vplivajo tudi na ekonomijo države izvora kot tudi države gostiteljice. Državi izvora prav pridejo sredstva iz tujine, namenjena za investicije in vsakodnevno porabo. Na ta način se lahko krepí ekonomija, izvajajo se različni programi, skrči se lahko socialne programe in sredstva se prenesejo drugam. Slaba stran takšne politike je morebitno nenadno prenehanje sredstev zaradi izgonov ali prevratov. Država gostiteljica z dodatno delovno silo lahko uresniči svoje gospodarske načrte, poceni ceno izdelkom in storitvam, vendar izgublja del svojih sredstev, pojavi se lahko ksenofobija oz. nestrpnost.¹⁰⁹

¹⁰⁹ Fred Arnold, The Contribution of Remittances to Economic and Social Development, v: *International Migration Systems. A Global Approach*, ur. Mary M. Kritz, Lim Lean Lim, Hania Zlotnik, Oxford: Clarendon Press, 1992, str. 205–220.

MIGRANTSKE MREŽE V ISTRI

Istro so v preteklosti med seboj povezovala številne niti najrazličnejših socialnih mrež, tudi migrantskih. Dokazi so številni opisi in pričevanja, ki slikajo preseljevanja kmečkega prebivalstva iz notranjosti polotoka v obalna mesta, ta pa so nato lahko služila kot odskočna deska za Trst. V malih obmorskih mestih kmetje, »contadini«, niso bili zmerom dobrodošli in so jih gledali postrani, veliko pristanišče pa je predstavljalo obljubljeni deželo, kjer so se lahko prodali vsi presežki agrarne produkcije iz zaledja, vladala pa naj bi tudi stalna potreba po delovni sili.¹¹⁰ Poleg tega razdalje niso bile velike in s pomočjo prometnih povezav po morju in kopnem se je dalo vzdrževati stike z družinskimi člani, sorodstvom in prijatelji, ki so ostali doma.

Kot je bilo že omenjeno, je do migracij istrskega kmečkega prebivalstva poleg revščine največkrat pripeljalo drobljenje posesti, ki je vodilo v prenaseljenost. Sledile so selitve, saj so bili mladi ljudje enostavno postavljeni pred dejstvo, da mnogi izmed njih ne bodo mogli ostati doma.¹¹¹

V Pulj in Trst so v času Avstrije in Italije po večini odhajala služiti dekleta, ki so v tem videle možnost ločitve od družine in začetek samostojnega življenja. Zavedale so se namreč dejstva, da jih družinska strategija uvršča med tiste, ki bodo v primeru krize prvi odšli od doma. Tudi marsikateri moški si v hiši svojih staršev niso mogli privoščiti lastne družine, za selitev na svoje pa niso imeli sredstev. Odšli so v mesta, kjer so si lahko osnovali svojo družino, še vedno pa so obdržali zvezo z domom.¹¹²

Ko so se naslednje generacije na podoben način odločale o odhodu, so najprej preverile migracijske mreže in kontaktirale sorodnike v velikih mestih. Vse je verjetno temeljilo na ustni komunikaciji, saj je bila večina prebivalstva istrskega polotoka nepismena. Začele so krožiti informacije in sredstva, na enem koncu mreže se je družina pripravljala na odhod svojega člana, na drugi strani je sorodnik zanj iskal namestitvev in zaposlitev. Preračunavali so koristi, razmišljali o tveganju. Preko drugih osebnih mrež so skušali pridobiti dodatne informacije. Več sorodnikov v mestu je pomenilo tudi večjo možnost izbire.

S sorodniki v velikih mestih, predvsem v Trstu, so se prav tako lahko pohvalili prebivalci obalnih istrskih mest. Mrež med njimi je bilo še več in bile so močnejše. K temu je pripomogla boljša izobrazba, stalna zaposlitev, trgovske in poklicne povezave ter boljša infrastruktura. Lahko so se poslužili tudi mrež, ki niso bile osebne, recimo povezav preko političnih strank, nacionalne pripadnosti, državnih institucij in različnih medijev.

¹¹⁰ Borut Brumen, *Sv. Peter in njegovi časi: socialni spomini, časi in identiteta v istrski vasi Sv. Peter*, Ljubljana: Založba /cf* (Oranžna zbirka), 2000.

¹¹¹ Mojca Ravnik, Družine v istrskem zaledju in selitve Istranov, *Annales, Annali Koprškega primorja in bližnjih pokrajin*, vol. 3, št. 3, Koper: Društvo zgodovinarjev za južno Primorsko, 1993, str. 149–160.

V Istri je bila razvita bogata paleta migracijskih mrež, ki so skozi zgodovino že reševale različne družinske krize, ljudje so jih poznali in se jih niso bali uporabiti. K moči teh mrež sta prav gotovo pripomogli tudi majhna oddaljenost med kraji izvora in kraji prihoda ter razmeroma razvita prometna infrastruktura, ki sta skrbeli za redno ohranjanje stikov ljudi z obeh koncev mreže. Zaradi vseh teh dejavnikov se jasno vidi povezanost med vsemi konci migrantske mreže in pretok oseb, denarja, informacij, blaga in znanja v obe smeri. Tokovi pa so doživeli precejšen udarec, ko se je po drugi svetovni vojni v ta enotni prostor vrnila meja. Razmeroma prost pretok so nenadoma omejile dovolilnice, razna dovoljenja, kontrole, različne valute ter sumničavost oblasti. Ko se je napetost stopnjevala in je leta 1953 prišlo celo do popolnega zaprtja meje, se je marsikatera migrantska mreža pretrgala. Učinki so bili takojšnji. Na obeh koncih mreže se je pojavila situacija, na katero ljudje niso bili pripravljeni. Pretok denarja, blaga in informacij v obe smeri se je prekinil, marsikatera družina je ostala brez podpor ali pa ni imela možnosti prodati svojih presežkov v Trstu. Na drugi strani meje so družinski člani in sorodniki ostali brez informacij o ljudeh, ki so jim bili dragi. Situacija je bila dramatična in je vplivala na kasnejše odločitve o uporabi migracijskih mrež.

5. DRUŽINA IN GOSPODINJSTVO

OSNOVNE SOCIALIZACIJSKE ENOTE

Pri raziskovanju mednarodnih migracij so kmalu začeli razmišljati o dejstvu, da migracijskih odločitev ne sprejema posameznik, ampak večja skupina med seboj povezanih ljudi. Takšna tipična skupina je družina ali gospodinjstvo, kjer ljudje reagirajo kolektivno, ne le da bi povečali pričakovane zasluzke, ampak da bi zmanjšali faktor tveganja oz. negotovosti. Tako se uspešneje izognejo najrazličnejšim pritiskom.¹¹³ Družine in gospodinjstva so pri raziskovanju ekonomije in v sociologiji držav v razvoju definirane kot tiste primarne produktivne in reproduktivne skupnosti, ki si preko svojega delovanja in strategij prizadevajo za skupni interes.¹¹⁴

Zato ni čudno, da so integrativni pristopi, podobno kot migracijske mreže, tudi družino in gospodinjstvo proglasili za posrednika med makro in mikronivojem. Kot empirični predmet, ki leži nekje med posameznikom in družbo, sta ti dve mikrostrukturi vsaj na prvi pogled premostili prepad med socialnim in individualnim nivojem analize. Sta tudi najprimernejši enoti za zbiranje podatkov pri različnih vrstah raziskav.¹¹⁵

Gospodinjstva in družine so pomemben člen v migracijah, temelječih na socialnih mrežah, so bolj prilagodljive, lažje prenesejo in nadzorujejo tveganja selitve, nezaposlenost, slabo letino ali cenovna nihanja na trgu. Njihova pomembnost se kaže skozi štiri važne dejavnosti:

1. Družine in gospodinjstva služijo kot enote za vzdrževanje. Kot take imajo svoje lastnosti, ki določajo nagnjenost k migraciji in migracijske vzorce. Številne študije dokazujejo, da na motivacijo in zmožnost za migracijo kot tudi na migracijske vzorce vplivajo zaloge sredstev družine oziroma gospodinjstva in njihova starostna

¹¹² Gloria Nemeč, *Un paese perfetto, Storia e memoria di una comunità in esilio: Grisignana d'Istria 1930–1960*, Gorizia: Istituto Regionale per la Cultura Istriana, 1998.

¹¹³ Oded Stark, David Levhari, *On Migration and Risk in LDCs, Economic Development and Cultural Change*, vol. 31, št. 1, Chicago: The University of Chicago Press, 1982, str. 191–196.

¹¹⁴ Paul Boyle, Keith Halfacree, Vaughan Robinson, *Exploring Contemporary Migration*, Harlow: Addison Wesley Longman Limited, 1998.

¹¹⁵ Jon Goss, Bruce Lindquist, *Conceptualizing International Labor Migration: A Structuration Perspective, International Migration Review*, vol. 29, št. 2(110), New York: Center for Migration Studies, 1987, str. 317–351.

- in spolna struktura. Tako naj bi ti dve mikrostrukturi z več sredstvi lažje financirali migracije svojih članov, tiste s starejšimi člani ali majhnimi otroci pa naj bi na tuje poslale manj migrantov.
2. Družine in gospodinjstva so povzročitelji socializacije in temelji družinskih, gospodinjstkih in skupnostnih mrež. Ti povzročitelji prenašajo kulturne vrednote in norme o pomenu migracije, vzdrževanju povezav in izpolnjevanju dolžnosti do družine skozi prostor ter čas.
 3. Pomembno je tudi, da družine in gospodinjstva predstavljajo socialno skupino, ki je zaradi migracije razpršena. Vzpostavijo se družinske ali gospodinjstke mreže, ki obstajajo skozi prostor in čas, so prevodnik za informacije in pomoč ter vplivajo na odločitve o selitvi. Važna je tudi vloga novih družin in gospodinjstev v državi gostiteljici, ki so sestavljena iz ljudi, katerih obveze in dolžnosti so podrejene primarnim družinam in gospodinjstvom v državi izvora. Za te osebe je še posebej značilno, da pomagajo pri selitvi drugih družinskih članov iste skupnosti ali pa da domov pošiljajo denar in druga sredstva.
 4. Družine in gospodinjstva so tudi migracijske enote. Lahko se selijo skupaj, lahko pa pošljejo posameznike, od njih drugi člani nato pričakujejo, da bodo poslali ponje, ko bo enkrat urejen zadosten dotok denarja, stanovanje ter poklic.¹¹⁶

Selitev posameznih članov ali celotne družine in gospodinjstva predstavlja strategijo, kako na tem nivoju doseči dogovor med zalogo, kot je zemlja, pridelek, denar, potrebo po porabi njihovih članov in možnostjo za ustvarjanje dohodka. Migracija tako postane pomembna strategija za ustvarjanje prihodkov v obliki podpor.¹¹⁷

»Družina je torej povzročala odseljavanje in po drugi strani čutila tudi njegove posledice, sorodstvene vezi pa so bile pri naseljevanju v novih krajih celo vlečna moč. Z odselitvijo ni bilo konec medsebojne povezanosti in v novih krajih se je vzdrževala kulturna kontinuiteta, čeprav v okviru drugače strukturiranih oblik družine in sorodstvene skupine.«¹¹⁸

¹¹⁶ Monica Boyd, Family and Personal Networks in International Migration: Recent Developments and New Agendas, *International Migration Review*, vol. 21, št. 2(78), New York: Center for Migration Studies, 1987, str. 638–670.

¹¹⁷ Douglas T. Gurak, Fe Caces, Migration Networks and the Shaping of Migration Systems, v: *International Migration Systems. A Global Approach*, ur. Mary M. Kritz, Lim Lean Lim, Hania Zlotnik, Oxford: Clarendon Press, 1992, str. 150–176.

¹¹⁸ Mojca Ravnik, Družine v istrskem zaledju in selitve Istranov, *Annales, Annali Koprškega primorja in bližnjih pokrajin*, vol. 3, št. 3, Koper: Društvo zgodovinarjev za južno Primorsko, 1993, str. 149–160.

DRUŽINE IN GOSPODINJSTVA V ISTRI

V dvajseto stoletje je Izola vstopila kot ozemlje, kjer je prevladovala agrarna produkcija. Kmetje so živeli predvsem na podeželju, vendar pa so se med meščane pomešali tako v urbanih središčih, ki so obvladovala notranjost polotoka, kot tudi v obalnih mestih.¹¹⁹ Kmečka družina je v Istri predstavljala specifično obliko gospodarske skupnosti, ki je temeljila na prepletenosti zakonske zveze, družine in dela.¹²⁰ Nanjo je pomembno vplival običaj dedovanja, po njem so vsi otroci dobili enake deleže. Sinovi so si posest razdelili, hčere pa so izplačali. Drobljenje posesti med dediče je pripeljalo do prenaseljenosti in tako so v eni hiši velikokrat živeli starši, stari starši, pogosto pa tudi poročeni in neporočeni bratje in neporočene sestre. Neveste so v večini primerov prišle na možev dom in se tam uveljavljale skozi delo in rojstvo otrok.

Za istrsko družino je bil značilen strogi patriarhat. Vodil jo je oče oziroma nono, ostali moški so lahko prevzeli kmetijo, šele ko je le-ta odstopil ali umrl. Na čelu družine ga je nasledil prvorojenec ali najsposobnejši otrok, ki je odločal o vseh važnih vprašanjih družine. Vsi člani družine so trdo delali za njen obstoj. Dela so bila razdeljena po spolu, na moška in ženska.

Možnosti, ki jih je istrska vas ali mestece nudilo ženskam, so bile precej skromne. V primerjavi z dekleti iz krajev, ki niso bili tako oddaljeni in kjer so se mladi vključevali v industrijsko proizvodnjo, so imele precej manj osebne svobode, skromnejšo izobrazbo, težje so se socializirale in imele več zdravstvenih problemov. Dekleta so svojo priložnost za ločitev od družine videle v selitvi v Trst, Pulj in druga obmorska mesta, kjer so skušale zaslužiti dovolj za svojo doto.¹²¹ Trgovale so tudi z doma pridelanim ali po vaseh nakupljenim sadjem, zelenjavo, oljem, jajci in žganjem.¹²² Vendar pa ti odhodi skoraj nikoli niso bili trajni in so se odvijali kot strategija družine, ki je računala predvsem na denar. Dekleta z doto so se lažje poročila in tako prispevala k izboljšanju položaja moževe družine. Pri hiši so nato ženske brez prestanka delale v proizvodnji vsega, kar je družina potrebovala za svoj obstoj, poleg tega pa so imele še celo vrsto drugih zadolžitev. Skrbele so za čistočo in vzdrževanje, za obleko, kuho in dostavo obrokov na njivo. Tudi skrb za otroke je bila v njihovi domeni. Po potrebi so pomagale tudi na polju, predvsem pri žetvi in drugih opravilih.¹²³

¹¹⁹ Anna Millo, *L'industria marginale e il governo del sottosviluppo*, v: *L'Istria fra le due guerre: contributi per una storia sociale*, ur. Silvia Bon Gherardi, Collana di studi storici, št. 1, Trieste: Istituto regionale per la storia del movimento di liberazione nel Friuli-Venezia Giulia, 1985, str. 81–166.

¹²⁰ Borut Brumen, *Sv. Peter in njegovi časi: socialni spomini, časi in identiteta v istrski vasi Sv. Peter*, Ljubljana: Založba /cf* (Oranžna zbirka), 2000.

¹²¹ Gloria Nemeč, *Un paese perfetto, Storia e memoria di una comunità in esilio: Grisignana d'Istria 1930–1960*, Gorizia: Istituto Regionale per la Cultura Istriana, 1998.

¹²² Špela Ledinek, Nataša Rogelja, *Po poteh šavrinke Marije*, Ljubljana: Slovensko etnografsko društvo, 2000.

Moški so obdelovali zemljo, kar je bilo v Istri težko in naporno delo, saj je potekalo predvsem ročno. Na njivah so preživeli večino dneva. Vztrajnost, skromnost in trdo delo so bile med Istrani najbolj cenjene vrednote, ki so se skozi številne pregovore ohranjale iz generacije v generacijo. Hišni gospodar je skrbel za porabo hišnega denarja in upravljal s sredstvi celotnega gospodinjstva. Otroci so otroštvo preživljali v pisanem krogu sester in bratov, sestričen in bratrancev ter se že zgodaj navajali na razširjeno obliko družine. Sčasoma so se začeli vključevati v organizacijo kmečkega gospodarstva in se seznanjati s svojo vlogo v skupnosti in družbi.¹²⁴ Drobljenje posesti, napetosti znotraj razširjene družine, ki je živela znotraj ene hiše, in prenaseljenost so sčasoma pripeljali do izseljevanja kmečkega prebivalstva v obalna mesta, predvsem v Trst. Pri tem so jim največkrat pomagali tam živeči sorodniki. Najprej so bile te selitve sezonskega značaja, čedalje pogostejše pa je prihajalo tudi do trajnih migracij.¹²⁵

V obalnih mestih so meščanske družine živele drugačno življenje, saj so bile v stiku z industrijskimi središči, kot so Pulj, Reka in Trst. Tudi zanje je bilo značilno, da so bili družinski člani med seboj močno povezani, čeprav so bili lahko razpršeni po različnih mestih. Tudi tu je o strategiji družine odločal družinski oče, ki je njene člane lahko obdržal doma ali pa jih poslal iskat zaslužek v druga mesta ali na morje. Velikokrat so se izseljevali tudi izobraženi ljudje, ki v domačem kraju niso našli ustrezne zaposlitve in so zato svojo priložnost iskali v Trstu.¹²⁶ To mesto je nato služilo kot odskočna deska za odhod naprej v Italijo ali v svet.

Za družinske strategije tega prostora je bilo torej značilno, da jim uporaba migracije kot mehanizma za izboljšanje položaja ni bila tuja. Med družinskimi člani, ki so ostali doma, in med tistimi, ki so odšli, so se stkale številne mreže. Služile so kot mehanizmi za interpretacijo podatkov, dostavo informacij in drugih resursov v obeh smereh. Ščitile so migrante pred visoko ceno in pretresi migracije, jih branile pred šokom ob prihodu v družbo gostiteljico ter istočasno poskrbele za njihovo povezavo z domom.¹²⁷ Močna povezanost med družinskimi člani v Istri se je pokazala tudi takrat, ko se je začela politika nacionalnih držav aktivneje vmešavati v njihovo življenje. Istrski primer jasno pokaže, kako drobljenje družin odseva moderno dinamiko graditev držav, vojn in selitev.¹²⁸ Politični pritiski na posameznega družinskega člana so velikokrat spodbudili selitve celih družin in celo sorodstva, do česar zaradi ekonomskih pritiskov ni prihajalo. Družinski člani, ki so imeli možnost svojo družino združiti na varnem, so to po večini tudi storili.

¹²³ Gloria Nemeč, *Un paese perfetto, Storia e memoria di una comunità in esilio: Grisignana d'Istria 1930–1960*, Gorizia: Istituto Regionale per la Cultura Istriana, 1998.

¹²⁴ Borut Brumen, *Sv. Peter in njegovi časi: socialni spomini, časi in identiteta v istrski vasi Sv. Peter*, Ljubljana: Založba /cF* (Oranžna zbirka), 2000.

¹²⁵ Mojca Ravnik, Družine v istrskem zaledju in selitve Istranov, *Annales, Annali Koprškega primorja in bližnjih pokrajin*, vol. 3, št. 3, Koper: Društvo zgodovinarjev za južno Primorsko, 1993, str. 149–160.

¹²⁶ Lina Derin, *Capodistria addio: lettere di un'esule*, Milano: Mursia, 2002.

¹²⁷ Monica Boyd, Family and Personal Networks in International Migration: Recent Developments and New Agendas, *International Migration Review*, vol. 21, št. 2(78), New York: Center for Migration Studies, 1987, str. 638–670.

¹²⁸ Pamela Ballinger, *History in Exile: Memory and Identity at the Borders of the Balkans*, Princeton: Princeton University Press, 2003.

6. POSAMEZNIK

NESKONČNA IZNAJDLJIVOST

Migracijski red oblikujejo odločitve in akcije velikega števila posameznikov. Ti izbirajo med različnimi smermi in se na osnovi najrazličnejših informacij odločajo za kombinacije, o katerih menijo, da so najboljše. Migrant tako aktivno sprejema odločitve o izselitvi. Ta odločitev se mu lahko zdi popolnoma racionalna, lahko pa ga spodbudijo globoke čustvene reakcije, kot so strah, jeza, žalost, ljubezen ipd.

Motivi, na katerih posameznik gradi svoje odločitve, se razlikujejo od človeka do človeka in vključujejo najrazličnejša prepričanja, želje in dolžnosti. Lahko ga motivirajo razlike med družbo izvora in bodočo družbo gostiteljico ter s tem povezani ekonomski razlogi oziroma presoja o ceni migracije in njenih koristih.¹²⁹ Migranti se včasih podredijo strategiji družine, gospodinjstva ali širše skupnosti.¹³⁰ Na njihove odločitve prav tako lahko vplivajo informacije iz različnih mrež, ki temeljijo na prijateljstvu, sorodstvu in skupnostih.¹³¹ Včasih imajo takšne informacije značaj »kumulativne vzročnosti«,¹³² drugič pa jih posameznik pridobi preko »izseljenskega trga«, znotraj katerega med seboj tekmujoče države gostiteljice postavljajo »migracijske ponudbe«, na njihovi osnovi se potencialni izseljenci odločajo in izbirajo.¹³³

K selitvi jih lahko prepričajo notranje zahteve moderne industrijske družbe po delovni sili¹³⁴ ali pa celo prodor kapitalističnih ekonomskih odnosov v periferne nekapitalistične družbe.¹³⁵ Migracija zna biti tudi izredno kulturno doživetje za vse vpletene, zato lahko posameznik občuti tesnobo zaradi možnosti spremembe svoje etnične in kulturne identitete ali vere. Tudi starost je pomembna, saj naj bi si starejši migranti želeli čimveč čimprej, mlajši pa naj bi imeli več časa za investicije, njihov prihodek pa je lahko bistveno višji.

Posameznik se za migracijo lahko odloči tudi zaradi ogroženosti in skrbi za svojo varnost. Tako se formirajo begunski tokovi, ki imajo svoje korenine v političnih silah.¹³⁶

¹²⁹ Michael Todaro, *Economic Development*, 7th Edition, Harlow: Pearson Education Limited, 2000.

¹³⁰ Oded Stark, David Levhari, On Migration and Risk in LDCs, *Economic Development and Cultural Change*, vol. 31, št. 1, Chicago: The University of Chicago Press, 1982, str. 191–196.

¹³¹ Monica Boyd, Family and Personal Networks in International Migration: Recent Developments and New Agendas, *International Migration Review*, vol. 21, št. 2(78), New York: Center for Migration Studies, 1987, str. 638–670.

¹³² Douglas S. Massey, Social Structure, Household Strategies and the Cumulative Causation of Migration, *Population Index*, vol. 56, št. 1, Princeton: Office of Population Research, 1990, str. 3–26.

¹³³ George J. Borjas, Economic Theory and International Migration, *International Migration Review*, vol. 23, št. 3(78), New York: Center for Migration Studies, str. 457–485.

¹³⁴ Michael Piore, *Birds of passage*, Cambridge: Cambridge University Press, 1979.

¹³⁵ Douglas S. Massey et al., *Worlds in Motion. Understanding International Migration at the End of the Millennium*, Oxford: Clarendon Press, 1998.

¹³⁶ Aristide R. Zolberg, The Formation of New States as a Refugee-Generating Process, *Annals*, št. 467, Philadelphia: American Academy of Political and Social Science, 1983, str. 24–38.

POSAMEZNIK V MIGRACIJAH IZ OKRAJA KOPER PO LONDONSKEM MEMORANDUMU 6. OKTOBRA 1954

Ljudje, ki so po sprejemu Londonskega memoranduma 5. oktobra 1954 odšli iz Okraja Koper, so bili pripadniki treh večjih in več manjših etničnih skupnosti, lahko pa so izhajali tudi iz mešanih zakonov. Takšna multietnična družba je bila rezultat zgodovinskega razvoja prostora, katerega glavna značilnost je, da se je zmeraj znašel na meji važnih političnih tvorb. Nekaj časa je predstavljal skrajno mejo Rimskega cesarstva, nato ločnico med Rimom in Bizancem. Dolgo je bil v bližini stičišča med romanskim, germanskim in slovanskim svetom. Postal je del Beneške republike, a ostal na meji s Habsburškim imperijem. S pojavom nacionalnih držav in razpadom velikih imperijev je ponovno postal predmet sporov, to pot med Italijo in novo nastajajočo zvezo južnih Slovanov. In če je Italija po letu 1918 uspela potisniti svojo mejo daleč na vzhod, se je ta po letu 1943 vrnila in se ponovno ustalila na tem prostoru.

Po koncu prve svetovne vojne razvoj dogodkov v Evropi ni šel v prid multietničnim skupnostim znotraj nacionalnih držav. Nacionalne države so se konsolidirale, zapirale svoje meje in tesale svoje prebivalstvo, da bi dosegle jezikovno, narodnostno ter versko homogenost. Narodnost je postala važen dejavnik, saj so iz nje izhajale državljanske pravice.¹³⁷ Obrazci za preštevanje prebivalstva so nenadoma dobili novo rubriko, ki je spraševala po materinem jeziku ali pa kar direktno po etničnosti. Na multietničnih področjih v bližini meje so se pojavili številni problemi, kazali so na rastoč pomen etnične pripadnosti. Šteje prebivalstva s področja, ki so ga kasneje zaokrožili v Okraj Koper, je skušalo izpostaviti etnično sestavo prebivalstva preko leče, ki so jo brusile nacionalne države. Številke o posameznih pripadnikih različnih narodnosti skozi najrazličnejša odstopanja govorijo svojo zgodbo (glej tabele 1–5).

Ob vseh teh številkah se je težko objektivno približati stanju v nacionalni strukturi prostora, ki se je po letu 1945 oblikoval okoli Kopra. Po Pariški mirovni konferenci 10. 2. 1947 in z ustanovitvijo STO so se zadeve še bolj zapletle. Vse to pa zato, ker po mednarodnem sporazumučasne vojaške oblasti v obeh conah STO niso smele izvesti popisa prebivalstva niti spraševati po etnični pripadnosti.

Viri o tem času, na katere najpogosteje naletimo pri ugotavljanju števila in drugih podatkov o prebivalcih Okraja Koper, so najrazličnejši sezname, ki so nastajali za potrebe upravnih organov, društev ter komisij, in pa ocene različnih služb, ki so sodelovale pri organizaciji migracijskih tokov iz Jugoslavije v Italijo.

¹³⁷ Michael R. Marrus, *The Unwanted. European Refugees from the First World War Through the Cold War*, Philadelphia: Temple University Press, 2002.

¹³⁸ Tatjana Ploj, *Izseljevanje iz Istre med leti 1945–1954*, magistrsko delo, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2002.

¹³⁹ Arhiv Republike Slovenije (AS), 1931, RSNZ, MNZ, t.e. 1440, Brojni pregled bivših

Tako so v Istrskem okrožju izvedli »obvezno prijavo prebivalstva zaradi preskrbe«, kjer so zaradi izdaje živilskih nakaznic za prebivalstvo spraševali po številu gospodinjstev ter prisotnega in odsotnega prebivalstva. Rezultati popisa za Okraj Koper: popisanih je bilo 11.200 gospodinjstev, prisotnih je bilo 42.692, odsotnih pa 1210 oseb.¹³⁸

Leta 1951 je Vojaška uprava Jugoslovanske armade poslala na slovenski Republiški sekretariat za notranje zadeve interni številčni pregled bivših stalnih prebivalcev Istrskega okrožja, ki so se od leta 1945 do konca leta 1950 izselili brez dovoljenja oblasti, ilegalno pobegnili ali pa legalno odpotovali in se niso več vrnili (glej tabelo 6).¹³⁹ Leta 1951 naj bi se legalno izselilo še 42 ljudi, 82 pa naj bi jih ušlo.¹⁴⁰

Ohranjeni so tudi podatki VUJE, ki govorijo o dejstvu, da naj bi se od leta 1945 do 5. oktobra 1953 iz Okraja Koper odselilo 9008 ljudi.¹⁴¹

Statistični urad Okrajnega ljudskega odbora Koper je leta 1954 poročal, da naj bi se od 1. decembra 1947 do 30. junija 1954 število prebivalstva zmanjšalo za 8496 oseb. Vključeni naj bi bili tako tisti, ki so odšli, kot umrli.

»Seznam izseljenih med 8. oktobrom 1953 in 1. majem 1954«, ki je nastal za potrebe Jugoslovanske vlade v Beogradu, je obljubljal več. Zbrani so namreč podatki o izseljenih osebah, njihovem premoženju, ki so ga zapustili za seboj, in o upraviteljih tega premoženja. Na voljo so podatki o spolu in starosti izseljencev, številčnosti njihovih družin in kraju bivanja. Seznam ni ravno zanesljiv, saj je sestavljen pomanjkljivo in brez omembe primarnega vira. Govori o dejstvu, da je v enem letu Koper zapustilo 910, njegovo okolico pa 123 ljudi. Piran je izgubil 831, Izola 1201, Portorož 110, Sečovlje pa 29 prebivalcev. Iz zalednih občin Dekani in Marezige naj bi odšlo 136 ljudi, od tega 131 iz Dekanov in 5 iz Marezig.¹⁴²

Dokument »Stanje prebivalstva na območju bivšega okraja Koper (cona B STO) od leta 1945 pa do 5. oktobra 1954« ne govori o izseljenih, temveč pa daje slutiti obseg zadnjega velikega vala izseljevanja. V njem je poudarjeno, da se tam nahaja še 10.935 Italijanov, 20.894 Slovencev in 3153 drugih.¹⁴³

Vse to jasno kaže, da gre za multietnično področje, ki se je znašlo pod hudimi pritiski. Poleg tega, da je postalo »ost na kopju jugoslovanske zunanje politike«¹⁴⁴ in »paradni konj italijanske zunanje politike«, ¹⁴⁵ so se pritiski prenesli tudi na druga področja. Poleg nacionalnega se je na tem prostoru nenadoma pojavil tudi hud ideološki boj, ki se je včasih hote, včasih pa nehote navezal na

stanovnika Istarskog okruga.

¹⁴⁰ AS, 1931, RSNZ, MNZ, t.e. 1440, Godišnji brojni pregled izseljenih i pobeglih lica sa ovdašnjeg teritorija i pregled povratnika u toku 1951 godine.

¹⁴¹ Nevenka Troha, Preselitve v Julijski krajini po drugi svetovni vojni, *Prispevki za novejšo zgodovino*, vol. 40, št. 1, Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2000, str. 255–268.

¹⁴² Tatjana Ploj, *Izseljevanje iz Istre med leti 1945–1954*, magistrsko delo, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2002.

¹⁴³ Isto.

¹⁴⁴ Janko Jeri, *Tržaško vprašanje*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1961.

etničnost in postal važen dejavnik pri odločanju o migraciji. Za posameznika je njegovo politično prepričanje, če ga je imel, po letu 1922 postalo izredno važno. V Italiji je fašistična stranka poleg manjšin preganjala tudi socialiste in komuniste. Po septembru 1943 so se stvari obrnile. Osvobodilno gibanje je začelo preganjati fašiste, zato so ti prvi začeli množično odhajati iz Istre. Po koncu vojne so novoustanovljeni ljudski odbori, ki so bili sestavljeni iz Slovencev, Hrvatov in Italijanov, začeli z epuracijo. Ta naj¹⁴⁶ z začetkom uvajanja dvojezičnosti v javno upravo so iz uradov začeli premeščati ali odpuščati uradnike, ki niso znali govoriti slovensko in se niso želeli vpisati v tečaje slovenščine. Na njihova mesta so postavili ljudi, ki so bili sposobni poslovati v obeh jezikih in so bili zvesti novi oblasti.¹⁴⁶

Tudi v ljudskih odborih je kmalu prišlo do sporov, pojavila so se razhajanja. Ko je bila konec junija 1948 objavljena resolucija Informbiroja, so se italijanski komunisti opredelili za resolucijo. Prišlo je do ideološkega spopada, v katerem je zmagala struja, ki je podprla Tita in Centralni komite Komunistične partije Jugoslavije. V njej so prevladovali Jugoslovani, številni italijanski komunisti so bili aretirani, drugi so izgubili svoje pozicije, veliko se jih je izselilo.¹⁴⁷

Tretji boj, ki je vplival na posameznika, živčnega v Okraju Koper, je bil boj za socialno enakost. Ljudska oblast je z agrarno reformo vzela zemljo tistim, ki so jo po njenem mnenju imeli preveč, in jo razdelila med revnejše kmete in kolone. Močno so jih motili tudi obrtniki, ki so »stalno špekulirali in iz razrednega stališča politično nasprotovali socialističnim odnosom«. Z visokim davkom na obrate so obrtnike skušali prepričati, naj vstopijo v državne tovarne in zadruge, vendar pa so ti po večini raje vrnili obrtna dovoljenja in odšli v Trst.¹⁴⁸

Ko se je ljudska oblast lotila še duhovnikov, ki naj bi kot agenti na temelju krščanske vere med preprostim italijanskim in slovenskim ljudstvom vršili propagando za izselitev, je bil to le še eden izmed ukrepov, ki je v posameznikovo življenje vnesel nemir.¹⁴⁹ Čakalo ga je nekaj težkih odločitev, saj je doživel omejitve na nacionalni, ideološki, socialni in verski ravni. Tudi ekonomsko stanje ni bilo najboljše, saj je v Istri vse do leta 1952 veljala racionirana preskrba. Potem je bil tu še zmeraj prisoten strah pred ukrepi Ozne.¹⁵⁰ Prišel je trenutek,

¹⁴⁵ Federica Fabrizzi, *Esodi e storiografia*, v: *Spostamenti di popolazione e trasferimenti sociali nella Provincia di Trieste e nel Distretto di Capodistria nel Secondo Dopoguerra*, ur. Carlo Donati, Opicina, Trieste: Regione Autonoma Friuli-Venezia Giulia, Direzione Regionale Affari Europei, 2001, str. 15–42.

¹⁴⁶ AS, CK ZKS, Zapisnik seje OK ZKS Koper, 1. 4. 1955.

¹⁴⁷ Vida Darovec Rožac, *Posledice spora med KPJ in partijami Informacijskega urada na Svobodnem tržaškem ozemlju leta 1948*, *Annales. Seria Historia et Sociologia*, letn. 9, št. 2(18), 1999, Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstveno raziskovalno središče Republike Slovenije Koper, str. 371–390.

¹⁴⁸ ARS, CK ZKS, Zapisnik konference s sekretarji OK ZKS, 6. 4. 1955.

¹⁴⁹ Il piu qualificato, *La nostra lotta*, 24. 5. 1955, Koper: Organo dell'unione socialista di lavoratori, str. 2.

¹⁵⁰ Gloria Nemeč, *Un paese perfetto, Storia e memoria di una comunità in esilio: Grisignana d'Istria 1930–1960*, Gorizia: Istituto Regionale per la Cultura Istriana, 1998.

ko se je govorilo o trajni meji med Jugoslavijo in Italijo. Osmi člen Londonskega memoranduma je nudil možnost odločitve, posebni statut je govoril o zaščiti manjšin. Veliko ljudi si je v teh trenutkih zastavilo vprašanje, kaj narediti. Čeprav so bili navajeni na kratkotrajnejše selitve, je bilo treba zdaj presoјati o ceni in koristih migracije, za katero nihče ni bil prepričan, koliko časa bo trajala.

III. PROCES IZSELJEVANJA

KAM PA ZDAJ?

Če so začetna poglavja uvajala podlago za teoretske predpostavke in smo se z naslednjim poglavjem znašli nekje med teorijo in prakso, potem je v tem poglavju govora predvsem o samem poteku izselitve glede na kriterije, ki so bili do sedaj postavljeni. Arhivski in drugi viri namreč govorijo svojo zgodbo in ta se marsikdaj ne ujame v okvirje, ki jih rišejo teorije. Vendar pa se na osnovi takšnega gradiva iz toka dogajanja izluščijo podatki, ki jih s pomočjo teorij lahko bolje razumemo in tudi pojasnimo. Migracijske tokove tako preučujemo s pomočjo več zornih kotov, ki se med seboj včasih dopolnjujejo, včasih izključujejo in na ta način spodbujajo razmisleke o teh zapletenih procesih.

Pričujoče poglavje torej predstavlja pogled na sam proces izseljevanja s pomočjo različnih virov. Gre za samo »mehaniko« tega mešanega migracijskega toka, za »tehnični« razplet dogajanja. Pri tem še naprej pomagajo izvorni prijemi migracijskih teorij, ki so do sedaj že pripomogli k boljšemu razumevanju vzrokov za izseljevanje iz Okraja Koper po podpisu Londonske spomenice. Pri predstavitvi odvijanja izseljevanja se bomo tako dotaknili vodilne politične sile v koprskem okraju, njenega odnosa do izseljevanja in posledice njenih ukrepov. Zanimivi so tudi postopki, skozi katere so morali vsi tisti, ki so želeli oditi v Italijo, in državne institucije nove države, s katerimi so se pri tem srečevali. Med materialno kulturo prav gotovo štejejo številna pisma, ki so bila v tem času naslovljena na oblast, in pa opisi premoženja, ki so ga izseljenci želeli odnesti s seboj. Za konec pa pridejo na vrsto številke, razpredelnice in grafi, ki nudijo statistični prikaz te migracije, a še vedno s poudarki, ki izvirajo iz že omenjenih migracijskih teorij.

LJUDSKA OBLAST V KOPRSKEM OKRAJU IN NJEN ODNOS DO »OPTIRANJA«

»Jugoslovanski eksperiment«¹ se je v Okraju Koper uradno začel novembra 1954, ko sta Okrajni komite Zveze komunistov Koper in Okrajni komite Okraja Buje od Izvršnega komiteja Centralnega komiteja Zveze komunistov Jugoslavije zahtevala, naj njune člane vključijo v vrste ZKJ. IK CK ZKJ je te zahteve sprejel in menil, da so upravičene iz naslednjih razlogov:

»Naloge, ob katerih se je med osvobodilno vojno in pri povojni graditvi ustvarjala in gradila organizacija Zveze komunistov v teh okrajih, so bile istovetne z nalogami, ob katerih je rasla in se razvijala Zveza komunistov drugih krajev naše države. S svojim bojem med osvobodilno vojno, s prizadevanjem in bojem za uresničitev programa in smotrov Zveze komunistov v povojnem razdobju, s pripravljenostjo in predanostjo, da aktivno sodelujejo pri graditvi socializma in socialističnih družbenih odnosov v naši državi, so komunisti okraja Buje in Koper že doslej jasno izpričali, da so si osvojili program in statut Zveze komunistov Jugoslavije.

Člani Zveze komunistov teh dveh okrajev so predstavljali v svojem kraju prav od začetka najzavednejše jedro, ki se je skupno z drugimi narodi Jugoslavije borilo, da bi se uresničile pravične zahteve naših narodov glede priključitve teh krajev k svoji domovini, Federativni ljudski republiki Jugoslaviji. Centralni komite ZKJ sodi, da bodo tudi vnaprej stali v prvih vrstah v boju za ohranitev neodvisnosti svoje domovine in njenega mirnega socialističnega razvoja.

Centralni komite ZKJ je sprejel to zahtevo, ker je bil trdno prepričan, da bodo člani ZK okrajev Buje in Koper skupno z ostalimi komunisti in narodi Jugoslavije ostali dosledni graditelji socialistične družbe v naši državi in da bodo v boju za zgraditev socializma naredili vse, kar jim bo mogoče, za dvig socialistične zavesti in vzgoje delovnih množic v teh krajih v duhu socializma.«²

Seveda pa je bil Okrajni komite ZK Koper že pred tem usodnim dogodkom v stiku z ZKS in preko nje z ZKJ, ter je skrbel, da se je v okraju izvrševala politika v njunem duhu, čeprav so bili obalni komunisti neposredno prizadeti zaradi spora okoli Informbiroja, zaradi česar je prišlo do korenitih kadrovskih sprememb. Sekretariat OKZK Koper se je redno sestajal na sestankih in debatiral o problemih, ki so se pojavljali pri realizaciji politike. Eden od problemov, ki ni in ni hotel z dnevnega reda, je bilo tudi vprašanje t. i. »optantov«, ki je postalo še posebej aktualno zaradi povezav s pomembnimi temami, kot so gospodarstvo, socialna politika, manjšinsko vprašanje, zunanja politika ...

¹ Dušan Bilandžič, *Istorija Saveza komunista Jugoslavije*, Beograd: Izdavačko preduzeče »Rad«, 1976, str. 223.

² CK ZKJ, Vključitev komunistov Okrajev Koper in Buje v KPJ, *Komunist*, november-december 1954, št. 11/12, Ljubljana: ZK Jugoslavije in ZK Slovenije, 1954, str. 117–118.

Tako je na junijski seji leta 1954 v sekretariatu OKZK Koper tekla beseda predvsem o gospodarstvu, ki je bilo komunistom še posebej važno področje, saj se je tam akumuliral najpomembnejši sloj nove Jugoslavije - delavstvo. Gospodarska politika v Kopru naj bi bila namreč nedemokratska in naj ne bi spodbujala socialističnih odnosov. Še posebej pereče je bilo razmerje med gospodarsko politiko in kmetijstvom ter obrtništvom. Zadržni sektor naj bi bil »špekulantski«, zato je gospodarski svet samovoljno uvajal nove dajatve, da bi ga spravil nazaj na pravi tir. Pojavil se je tudi problem formiranja zadrug, saj kmetje tako kot drugod po Jugoslaviji vanje niso želeli vključiti svoje zemlje.

Pri vprašanju obrtništva naj bi vladal povsem zgrešen odnos predvsem pri obdavčevanju in pri vlogi privatnega sektorja v obrti. »Dogajale so se nepravilnosti pri dajanju obrtnih dovoljenj, zlasti sedaj, ko se je izselilo gotovo število obrtnikov italijanske narodnosti in se ni vodila zadostna akcija za nadomestitev teh izpadlih obrtnikov.«³

Nasploh se je sekretariatu OKZK Koper zdelo, da vodstvo ZK in njegovo članstvo ne ve – še več, da niti članstvo OKZK Koper ne ve, kakšno politiko naj bi vodili do italijanske nacionalne manjšine. Pri tem vprašanju se je čutil sekretariat popolnoma osamljenega. Vendar pa so takoj poudarili, da spornih vprašanj v gospodarstvu ni mogoče razčistiti, če se najprej ne postavi jasnega odnosa do nacionalne manjšine. Zgodilo se je namreč, da so nekateri Italijani odhajali zaradi obdavčevanja obrtnikov in nove davčne politike. Prav tako je odšlo tudi nekaj italijanskih ribičev, ki so znali loviti, med ljudmi pa se je govorilo, da »naši pa ne znajo«. Ob zadnjih ukrepah naj bi odšlo tudi 10 kmetov, ki so znali gojiti prvovrsten semenski krompir.⁴ Zaradi tega naj bi zdaj ljudje očitati, da ima OKZK Koper napačen odnos do italijanske manjšine.

Vendar pa so bili člani sekretariata enotnega mnenja, da popuščanja pri gospodarski politiki ne sme biti, saj bi to lahko pomenilo popuščanje nacionalističnim tendencam med italijansko manjšino, takšno stališče pa naj bi vodilo do neprincipielne manjšinske politike. Prebivalce Kopa OKZK Koper ne bi smel ločevati po nacionalni pripadnosti, temveč po njihovem odnosu do osnovnih vprašanj, med katerimi je »*najvažnejše prav graditev socializma in pa odnos do priključitve k Jugoslaviji.*«⁵

V Koper sta v tem letu iz Ljubljane prispeli tudi dve komisiji, da bi centru poročali o stanju v tem okraju. Komisija Centralnega komiteja Ljudske mladine Slovenije je ugotovila, da je Svobodni tržaški teritorij, tako imenovana »STT-jevščina«, pokvarila mladino, ki hoče le še hoditi v Trst po obleko, plesati in kvartati. Krožile naj bi govorice, da bo po priključitvi k Jugoslaviji standard močno padel ter da se bo začelo narodnostno zatiranje Italijanov. Tudi služenje vojaškega roka v Bosni in Makedoniji je mladince močno skrbelo, saj je prevladovalo mnenje, da se marsikdo, ki gre tja, ne bo več vrnil. Komisija se je seznanila tudi z »Istrskim šovinizmom«, saj

³ Arhiv Republike Slovenije (AS), fond 1589, CK ZKS, Zapisniki seje OKZK Koper, 3. 7. 1954

⁴ Isto.

⁵ Isto.

so avtohtone prebivalce motili »Slovenci«, ki so se na novo preselili iz notranjosti Slovenije in jim odjedali kruh. Ti Slovenci, šlo je za približno 15.000 ljudi, ki so se na morje preselili iz notranjosti Slovenije, so se naselili v stanovanja, ki so jih zapuščali Italijani, vendar so bili ti prostori v slabem stanju in so bili potrebni obnove.⁶ Med italijansko manjšino naj ne bi naleteli na posebne probleme, vendar pa so poudarili, da na njih močno vpliva CLN iz Trsta, predvsem na nacionalni bazi. V Izoli so Italijani vedeli povedati, da prihaja večkrat do žalitev s strani Slovencev, s čimer pa so mislili tiste Slovence, ki so na novo prišli v okraj.⁷

Druga komisija je želela spoznati življenje in delo osnovnih organizacij ZK v okraju Koper. Ugotovila je, da je ideološki nivo komunistov nizek. Članstvo je bilo sicer pošteno in predano, toda zelo malo je bralo in znalo, zato so bile osnovne organizacije neaktivne in nesamostojne. Kot take niso mnogo pripomogle k širjenju socialistične miselnosti ne v mestih ne na vasih.⁸

V letu 1955 je postalo tudi v Koprskem okraju najpomembnejše vprašanje formiranja komune. ZK se je namreč odločila, da preda določene funkcije organov federacije in republike, ki so zadevale gospodarstvo, organom lokalne oblasti. Postalo je namreč jasno, da je intenzivna gradnja bazične industrije, »industrije, ki gradi industrijo«, pripeljala do padca življenjskega standarda, zato je vodstvo FLR Jugoslavije sklenilo, da je prihodnost v široki mreži malih obratov in v čim večji raznovrstnosti proizvodnje. Komuna naj bi postala lokalna skupnost proizvajalcev, ki se zavedajo potreb potrošnikov v svoji komuni in jih skušajo čimbolj zadovoljiti. Ta osnovna družbena celica naj bi bila kar najtesneje povezana z množicami, tako da bi v njej ljudje lahko prišli do veljave, istočasno pa naj bi še onemogočala birokratizem, samovoljo in centralizem. Komuna naj bi pomenila prvi korak na poti do samoupravljanja. Ker je bila komuna predvsem gospodarska tvorba, so v ospredje spet stopile teme, povezane z gospodarstvom. Sekretar Koprskega okraja je na rednih posvetovanjih sekretarjev Okrožnih komitejev ZKS v Ljubljani predstavil stanje v svojem okraju. Kljub temu, da je Okraj Koper lahko za svoje investicije zadržal ves dobiček, ki ga je ustvaril, in da je dobil za okoli 500 milijonov dotacij, je bilo gospodarstvo še vedno na tleh. Predvsem je manjkalo ljudi, saj so bila delovna mesta v tovarnah in ladjedelnici le 40 % zapolnjena, tudi v rudniku je delalo manj delavcev, ribištvo pa je povsem izgubilo zagon zaradi odhoda številnih večjih in manjših ladij.⁹ »Vse to se je dogajalo zaradi odliva Italijanov v Trst, pa tudi zaradi poskusa odhoda številnih Slovencev. Ta odliv naj bi bil namreč organiziran tako, da bi nam povzročil največje težave v industriji, da bi se v momentu ustavila proizvodnja celih vej industrije, če ne bi izvedli vseh potrebnih ukrepov. V eni tovarni se je na primer prijavilo za odhod 20 strokovnjakov s ključnih pozicij. To nam je dalo

⁶ AS, fond 1589, CK ZKS, šk. 1562, Zapisnik seje OKZK Koper, 5. 1. 1955.

⁷ AS, fond 1589, CK ZKS, Poročilo o politični situaciji v okraju Koper leta 1954, Komisija CK LMS.

⁸ AS, fond 1589, CK ZKS, Poročilo o politični situaciji v okraju Koper leta 1954, Tine Remškar.

⁹ AS, fond 1589, CK ZKS, Zapisnik konference s sekretarji OK ZKS, 10. 1. 1955.

povod, da smo forsirali podpisovanje delovnih pogodb, pred delovne kolektive pa smo postavili odločno zahtevo, naj se takoj razčisti, kdo namerava oditi in kdo ne. Tako smo dobili možnost predhodno zagotoviti nadomestni kader. Ta odliv je bil organiziran od tržaške iredente. Italijanov je odšlo iz našega področja 12–13 000, ostalo jih je okoli 6800. Odselilo se je tudi 600 do 700 Slovencev. Nekateri od teh imajo v Italiji sorodnike in so odšli k njim; nekateri prejemajo tam pokojnino, ker so bili poprej tam zaposleni in nekaj nevest in ženinov, ki so se poročili na italijanski strani. Problem je bil v glavnem samo v vaseh Marezige in Šmarje, ki sta revni in od koder so ljudje že od nekdaj odhajali v Trst in se tam zaposlili kot hlapci, čistilci stranišč, sobarice in služkinje. Tu smo rešili problem tako, da smo del ljudi zaposlili v naših tovarnah (Ampelea in Arigoni) ter v solinah, kjer so bili prej v glavnem zaposleni Italijani.«¹⁰

Da je bilo v okraju čedalje manj italijansko govorečega prebivalstva, dokazuje tudi težka situacija, v katero je zašel časopis Koprškega okraja za Italijane *La nostra lotta*, saj se je od njegovih 2000 izvodov prodalo le še 700. Priključili naj bi ga reškemu *La voce del popolo*.¹¹

¹⁰ AS, fond 1589, CK ZKS, Zapisnik konference s sekretarji OK ZKS, 16. 9. 1955.

¹¹ AS, fond 1589, CK ZKS, Zapisnik seje sekretariata OK ZKS, 14. 6. 1955.

OBČINSKI KOMITEJI ZKS

Izkušnje in informacije, ki so jih pridobili člani Okrožnega komiteja ZKS Koper na sestankih s člani CK ZKS v Ljubljani, so nato s pridom uporabljali tudi na sejah občinskih komitejev ZKS, ki so se dogajale v Kopru. Okrožni komite je vodil približno 5255 komunistov, od tega 700 v Kopru, 500 v Piranu in 400 v Izoli, ostali pa so se nahajali v manjših mestih in po vaseh. Ukvarjal se je predvsem s problemi in težavami v Koprskem okraju. Veliko se je posredno in neposredno govorilo tudi o t. i. »optantih«.

V Kopru je število privatnikov – obrtnikov v enem letu močno padlo, čeprav je bilo v državnem obrtnem sektorju zaposlenih čedalje več uslužbencev (njihovo število se je dvignilo z 211 na 310 v enem letu). Leta 1953 je bilo v tem mestu 282 privatnih obratov, konec leta 1954 pa le še 203, čeprav naj bi bil davek na dohodek približno za polovico manjši kot drugod po Sloveniji. Vendar pa je bil precej višji davek na obrat, še posebej v nekaterih obrtnih strokah, ponekod celo do 100 % več od povprečja, za kar je sekretariat krivil Gospodarski svet Okraja Koper. Obrtniki so davek sicer plačevali, vendar pa so čedalje pogosteje vračali obrtna dovoljenja in odhajali. »Kar je bilo sicer v redu, če je bil obrtnik nam sovražno naklonjen, vseeno pa takih stvari ne bi smeli urejati z davčno politiko«¹². Odnos do obrtnika - špekulanta, ki stalno špekulira, je politično proti socialističnim odnosom iz razrednega stališča in ga je zato potrebno krotiti z ustrežno davčno politiko, pa je v navezi z vprašanjem o odnosu do italijanske manjšine in v luči izseljevanja doživel hudo kritiko iz Ljubljane. Ta je ostro kritizirala tak način in je takoj zahtevala spremembo gospodarske politike. Gospodarstvo naj bi tako ločili od manjšinske politike in odgovorili na važnejše vprašanje, »ali bodo ti Italijani prijatelji Jugoslavije, ali sovražniki.«¹³

Nekateri prebivalci Koprskega okraja, ki so se sklenili odseliti, so skušali svoje stroške pokriti tako, da so prodajali del svojega orodja ali pa stroje. Okrajni komite ZKS ni imel moči, da jim omeji izvoz opreme, ker pa je šlo za precejšnjo vrednost, naj bi se vendarle našla rešitev, da bi se čim večji del te opreme odkupil, saj bi bilo treba v nasprotnem primeru tako opremo tako ali tako kupiti za devize v Trstu. Sekretariat se je odločil, da bo do tega problema zavzel aktivno stališče. Člani naj bi obiskali vse obrtnike, ki so se odločili oditi, in jim povedali, da strojev ne morejo odpeljati, ker s tem motijo tamkajšnje gospodarstvo. Svojo opremo naj najprej ponudijo občini, v kateri živijo. Nadalje naj bi jim tudi razložili, naj ne navijajo cen, saj občina ne bo plačala več, kot je stroj vreden, ker cene sproti kontrolira v Trstu. Poleg tega pa je tako ali tako vse premoženje obrtnikov evidentirano. Občina tudi

¹² AS, fond 1589, CK ZKS, Zapisnik konference s sekretarji OK ZKS, 5. 1. 1955.

¹³ Isto.

¹⁴ AS, fond 1589, CK ZKS, Zapisnik seje sekretarijata Okrajne skupnosti komun ZKS Koper, 8. 6. 1955.

¹⁵ AS, fond 1589, CK ZKS, Zapisnik seje predsednikov SZDL začasnih odborov komun in

še vedno ni obvladovala prodaje hiš. Sekretariat je sklenil preprečiti, da bi hiše t. i. »optantov« prišle v roke privatnikov, saj naj bi prednost pri odkupu imela občina. Sklenili so pritisniti na sodišča, naj zavlečejo registracije in postopke, dokler notranja uprava ne preveri potencialnega kupca.¹⁴

V sekretariatu OK ZKS Koper so se tudi dogovorili, da se bodo komunisti skušali z optanti pred odhodom v Italijo še enkrat pogovoriti in jih prepričati, naj ostanejo, čeprav so jih izkušnje že naučile, da je človeka, ki se odloči oditi, težko prepričati, da ostane. Tako so aktivisti začeli hoditi po domovih tistih, ki so oddali prošnjo za izselitev, vendar pa ta politika ni obrodila zelenih sadov. Nekateri optanti so aktivistom prepovedali vstop v svoj dom, iz Kopra pa so poročali, da se »komunisti bojijo diskutirati z Italijani, kateri gredo proč. Na terenu se pojavljata dve grupi. Ena širi, zakaj bi šli proč, da je tam za nič. To med samimi Italijani. Druga pa, da je boljše dobiti dve klobuti od matere kot pa eno od mačehe. Parole so med enimi in drugimi. Na partijskih organizacijah se o temu zelo malo diskutira ali pa nič in se temu vprašanju izmikajo.«¹⁵ Tudi v Izoli se je godilo podobno. Kmetje, ki so se sestajali pred Taverno, kjer so vložili prošnjo za izselitev, naj bi prepričevali tiste, ki so hodili mimo na delo, naj nehajo delati in naj se jim pridružijo. Bilo naj bi mnogo propagande za izselitev, vendar en teden za to, da se vsi izselijo, en teden pa, da vsi ostanejo, kar kaže na precejšnjo zmedo in negotovost med samimi begunci. V Izoli so računali, da naj bi ostalo približno 50 kmetov in 40-50 delavcev, in to tistih, ki so bili aktivni v pokretu (ZKJ).

»V Piranu se je predvidevalo, da bo večina Italijanov odšla. Okoli 60 delavcev iz Ladjedelnice in 30 iz tovarne Salveti je že dalo odpoved. Situacija naj bi bila taka, da ti ljudje niso imeli več zaupanja v oblast in v ZK saj naj bi se bali, da bodo le ti počeli z njimi tisto, kar so delali fašisti. Čeprav je šlo za sposobne in dobre delavce, ki so se redno udeleževali vseh masovnih sestankov in akcij. Začasni komite ZKS v Piranu se je zavedal, da bo ta akcija množičnega odhoda zbudila mnogo pozornosti v mestu, zato so prosili za navodila. Če bi namreč ostali pasivni, bi se zdelo, kot da forsirajo odhod Italijanov to pa naj bi imelo katastrofalne posledice.«¹⁶

Tudi v tovarni Delanglade so se delavci in delavke odločili, da odidejo, čeprav je šlo za aktiviste, vendar pa so se ti člani ZKS prej cerkveno poročili, ker je bila v Italiji le takšna poroka veljavna. Poleg tega so intenzivno iskali po Trstu strice in tete, da bi se preselili tja. Poročila Udbe so govorila tudi o tem, da ostaja sum o mobilizaciji delavcev, ki delajo v tovarnah »Arrigoni« in »Ampelea«. Ker so v Avstraliji odprli tovarno za ribje konzerve, naj bi celotna grupa optantov iz teh dveh tovarn iz Trsta odplula tja.

Vendar pa se niso vsi v Okrajnem komiteju strinjali s stališčem, da iz Koprskega okraja odhajajo dobri delavci in da jih je treba pregovarjati, naj raje ostanejo. Nekateri so bili mnenja, da nikogar niso poslali stran in da je optantom prepuščeno, da se sami odločijo. »Tisti, ki odide, bo naš zaveznik, ker si bo zapomnil, kako je tukaj živel

sekretarjev ZKS začasnih komitejev komun, 12. 3. 1955.

¹⁶ Isto.

in kako bo živel tam. Tisti, ki ostane, pa je zrel za socializem in to je edino pravilno stališče. V kolikor bomo to zastopali, bo tudi medsebojno razumevanje rešeno.«¹⁷ Bili so tudi prepričani, da je govoriti o tem, kako se iz teh krajev izseljujejo najboljši ljudje, dobri delavci in da prihajajo namesto njih slabi, politično nezavedni ljudje, ki niso člani ZKS in SZDL, popolnoma zgrešeno. Nekdo, ki se seli iz socialistične države v državo, ki je izrazito kapitalistična in reakcionarna, ne more biti dober, ampak je lahko le politično slab. Optanti naj bi odhajali stran zato, »ker so bili vajeni imeti tukaj oblast v svojih rokah in jim ni šlo v račun, da je ta oblast prešla v roke Slovencem, ki so del jugoslovanske revolucije, ki gradijo socializem ne glede na vse težave, v katerih se nahaja,«¹⁸ nekateri pa zato, ker jih vleče v Avstralijo.

Ostali naj bi torej le tisti, ki jim je važnejša politična pripadnost, ne pa nacija, le od tistih bi lahko imeli v Jugoslaviji pri izgradnji socializma neko korist. Vendar naj bi bil problem v tem, da naj bi bila pri Italijanih prisotna močna nacionalna pripadnost svoji veliki naciji in da naj bi na Jugoslovane še vedno gledali kot na zaostali balkanski narod in so zato kljub temu, da so živeli ugodno, raje odhajali.¹⁹ Kar se tiče njihove imovine, se je Izvršni svet FLRJ odločil, da carina nekoliko omili izvozne predpise. »Tako naj bi lahko optanti s seboj odnesli več, lahko bi si pred odhodom celo kupili tisto, kar jim manjka (spalnice, preproge), z njimi pa bi lahko odšla tudi živina, vendar le ena glava, samo v izjemnih okoliščinah pa dve.«²⁰

Tudi Okrajni komite zveze komun Koper se je strinjal z napovedano omilitvijo predpisov o izvozu imovine optantov, saj naj bi se do tedaj nastopalo preostro. Tega naj bi bile krive tudi Komisije za ocenjevanje imovine, ki niso imele pravega kadra. Člani komisij so namreč poznali parcele in lastnike po terenu, niso pa bili dovolj gospodarsko in politično razgledani. Komisijam so takoj dodali dodatnega člana, ki je bil »politično izgrajen«, sklenili pa so tudi spodbuditi sodelovanje med komisijami in carino, ki do tedaj zaradi nezainteresiranosti Beograda ni potekalo tako, kot bi si v Okraju Koper želeli.

Nekateri člani ZK pa so sklenili omeniti tudi tiste probleme, ki jih je producirala italijanska manjšina ali pa so bili ostanki tiste italijanske oblasti, ki je v teh krajih vladala pred in med drugo svetovno vojno. Tako naj bi Italijani »naše ljudi izrinili v hribe, držali v rokah vso prosveto, trgovino, gostinstvo, skratka, bili so gospodarji. Nekateri komunisti, ki so skušali prepričati optante, naj ostanejo, so bili po neuspešnih pogovorih mnenja, da le-ti niso bili pripravljeni popustiti napram ljudstva, da bi bili v enakopravnem položaju.«²¹ Sledilo je kar nekaj predlogov o tem, kaj je treba storiti, da se bo Italijanska manjšina začela zavedati, da je konec Italije v teh krajih, da tudi STT-ja ni več in da imajo zdaj »oblast v rokah Slovenci, da je ta zemlja naseljena s Slovenci in da bo za vedno ostala slovenska.«²²

¹⁷ AS, fond 1589, CK ZKS, Zapisnik seje OK ZKS Koper, 1. 4. 1955.

¹⁸ AS, fond 1589, CK ZKS, Zapisnik seje OK ZKS Koper, 1. 4. 1955.

¹⁹ AS, fond 1589, CK ZKS, Zapisnik seje OK ZKS Koper, 1. 4. 1955.

²⁰ AS, fond 1589, CK ZKS, Zapisnik seje sekretariata OK ZKS Koper, 9. 5. 1955.

²¹ Slovence, op. Avtorja.

²² AS, fond 1589, CK ZKS, Zapisnik seje OK ZKS Koper, 1. 4. 1955.

Tako bi morali vsi oblastni organi začeti poslovati po slovensko, z opcijo poslovati tudi italijansko – in ne obratno. Prevesti bi bilo treba tudi uradne žige in obrazce, ki so bili še vedno v italijanskem jeziku, poleg tega pa bi bilo treba postaviti tudi dvojezične table in napise. Slovenci bi morali dobiti karte za kino, četudi bi jih zahtevali v slovenščini. Preddelavci v tovarnah bi morali s svojimi podrejenimi komunicirati v slovenščini, prav tako uradniki in trgovci. Ko so na italijanski gimnaziji dijaki za maturo pisali spis o mednarodni koeksistenci in so učitelji našli dve nalogi, napisani sovražno do Jugoslavije, ki naj bi bila glavna zavora mednarodne koeksistence in pod katero so Italijani sužnji, so na sekretariatu OK ZKS Koper zahtevali od šole ponovno diskusijo o vzgoji mladine.²³

Komuniste v Sloveniji je motila tudi Rimskokatoliška cerkev, ki so jo po navadi imenovali »kler«. V Koprskem okraju je postala aktualna, ko so jo začeli povezovati s problemi okoli Italijanske manjšine. Tako je organizirala procesije, ki so se jih udeleževali samo Italijani, in jih s tem oddaljevala od socialistične stvarnosti. OK ZKS Koper jo je krivil tudi za izseljevanje. Tako naj bi duhovniki mlade vernike prepričevali, da obstaja država, kjer ni treba skrivati svojega verskega prepričanja, kjer se lahko odkrito hodi k verskim obredom. In ta država je recimo Italija, pa tudi Avstralija.

Na te pojave so takoj reagirali z javno debato in tako so že čez par dni domačini v neki obmejni vasi odpeljali svojega duhovnika do meje in ga poslali v Trst. Pojavil se je tudi predlog, da naj bi tiste duhovnike, ki širijo tako sovražno propagando, obravnavali kot sovražne agente in jih ustrezno kaznovali.

Nove izzive pa je 23. 8. 1955 s seboj prinesel Videmski sporazum o maloobmejnem prometu med Italijo in Jugoslavijo. Sekretariat je domneval, da je ta sporazum za njegov okraj sicer negativen v gospodarskem in političnem oziru, vendar pa je pač sprejet in ga je treba izvajati. Najbolj je odgovorne za prihodnost

²³ AS, fond 1589, CK ZKS, Zapisnik seje sekretariata OK ZKS Koper, 14. 6. 1955.

Koprskega okraja skrbel odhod ljudi v Italijo, saj je zdaj »imel vsak pravico iti ter je bilo težko prošnjo odbiti.«²⁴

Sklenili so, da vsi tisti, ki so prošnje oddali, lahko gredo proč, saj sekretariat ni imel administrativne možnosti, da prošnje zavrne. Tudi zavlačevali naj ne bi več, saj so člani sekretariata sklenili, da pospešijo reševanje in so na občine poslali dopis, naj pospešijo pozitivno reševanje prošenj.²⁵

Druga skrb je bila namenjena Italijanom, ki naj bi prišli v Koprski okraj in tam širili propagando za izselitev. Tako naj bi Udba (Uprava državne bezbednosti) poročala, »da je preko meje prišla že cela vrsta policijskih agentov, zagrizenih kominformistov, dalje ljudi, ki so od nas optirali že pred leti in takih, ki so optirali sedaj. Ti se vračajo in na razne načine skušajo kvarno vplivati na razpoloženje domačega prebivalstva s tega področja napram Jugoslaviji izkoriščajoč pri tem, vse naše težave.«²⁶

Aktivi komunistov temu pritisku pogosto niso bili kos, zato naj bi organizirali po Koprskem okraju več seminarjev in tečajev, ki bi članom ZKS pomagali premagati izzive, ki jih je pred njih postavil čas. K sodelovanju naj bi pritegnili tudi SZDL, ki naj bi s svojimi frontnimi organizacijami, kot so Ljudska mladina Slovenije, Antifašistična fronta žensk, Zveza slovenskih sindikatov itd., pomagala komunistom pri tej nalogi. Vladalo pa je tudi prepričanje, da bodo novi koraki v gospodarstvu kmalu pripeljali do dviga standarda »našega delovnega človeka«,²⁷ ki bo kmalu postal enak standardu ljudi iz Trsta. Takrat naj bi vsi ti problemi utonili v pozabo.

²⁴ AS, fond 1589, CK ZKS, Zapisnik seje sekretariata OK ZKS Koper, 24. 8. 1955.

²⁵ Isto.

²⁶ AS, fond 1589, CK ZKS, Pismo Centralnemu komiteju ZKS Ljubljana, OK ZKS Koper, 6. 12. 1955.

²⁷ Isto.

OBRAZCI

Vsakega prebivalca Kopra in njegove okolice, ki si je po osmi točki Londonskega memoranduma iz najrazličnejših razlogov zaželel zapustiti bivšo cono B STO in oditi v Italijo, je pred odhodom čakala še dolga pot. Nabrati je namreč moral številne dokumente, izpolniti za to predpisane obrazce, plačati kolke in vse to oddati v presojo Tajništvu za notranje zadeve okraja Koper. To je nato na osnovi zbranih dokumentov, mnenj in pričevanj izdalo *Začasno dovolilnico* za prehod preko bloka, ali pa je prošnjo zavrnilo in zahtevalo natančnejše podatke.

Vse do marca 1955 je bil osnovni obrazec za izselitev v Italijo, ki ga je bilo treba izpolniti, dvojezična *Prošnja za izvozno dovoljenje iz jugoslovanske cone STO*, ki jo je za svoje potrebe oblikovala Vojaška uprava jugoslovanske armade (VUJA). Na prvi strani je prošilko oziroma prosilca za dovolilnico spraševala po priimku in imenu, imenu očeta in matere in po datumu, kraju, okraju in okrožju rojstva. Svoj stan in poklic je bilo treba vpisati nad predzadnjo vrstico, ki je spraševala po trenutni zaposlitvi, v zadnjo vrstico pa se je vpisalo stalno bivališče. Drugi del obrazca na prvi strani je spodbujal k naštevanju predmetov, za katere je bilo potrebno izvozno dovoljenje. Prostorčki, kamor je prosilec vpisoval svojo lastnino, so bili oštevilčeni, tako da je imela carina lažji pregled in nadzor.

Na drugi strani prošnje je moral-a prosilec oziroma prosilka v zvezi z izselitvijo in glede lastnine navesti podatke, kot so vzrok izselitve, od kdaj biva v tukajšnji coni, čigavi so predmeti, ki jih želi vzeti s seboj, kje, kdaj in od koga jih je kupil-a in koliko časa jih poseduje. Verodostojnost teh podatkov sta potrjevala podpisa dveh prič in prosilca. Za konec je svoje mnenje podal še Ljudski odbor občine, v kateri je prosilec živel, tajnik in predsednik le tega sta se podpisala in med oba podpisa udarila še žig. Da je Tajništvo za notranje zadeve Okraja Koper začelo z obravnavo te prošnje, je bilo nanjo potrebno nalepiti in uničiti kolke v vrednosti 180 dinarjev.

Ko so člani Tajništva za gospodarstvo in komunalne zadeve pregledali seznam stvari, ki naj bi skupaj z optantom romale v Italijo, in spisek odobrili, so na majhnem, skoraj prozornem lističu s pomočjo svojega žiga izdali *Izvozno dovoljenje*.

Če je imel prosilec v svoji lasti nepremičnine, se je tričlanska Komisija za popis imovine izseljencev v nekaj primerih odpravila k njemu na dom in pregledala premoženje. Ocenili so stanje hiše, ki je bilo lahko dobro, srednje ali slabo. Preverili so, če ima hiša vodo in elektriko, ter pregledali tudi hleve in šupe, če so spadali k hiši. Pri kmetijah so se posvetili zemljišču, še posebej vinogradom in sadovnjakom. Pri vinogradu jih je zanimalo, ali je trta v latnikih ali v vrstah, število teh trt, starost in njihovo stanje, v sadovnjaku pa so pregledovali vrste sadnih dreves, število posameznih sort, njihovo starost in stanje, v kakršnem so se drevesa nahajala. Za konec je komisija podala še svoje mnenje o tem, ali je lastnik namerno poškodoval svoje lastništvo ali ne, in zapisala ime skrbnika, ki naj bi v prihodnje poskrbel za

upravljanje zemljišča. Naslednji dokument, ki ga je bilo treba priložiti k *Prošnji za izvozno dovoljenje*, je bilo potrdilo Sveta za gospodarstvo, da prosilec nima nobenih materialnih obveznosti do ljudske oblasti. Za to je bilo treba plačati kolke v vrednosti 130 dinarjev. Svet za gospodarstvo je izdal tudi potrdilo, ki je stalo 100 dinarjev in je potrjevalo, da je optant poravnal vse davke v njegovo breme pri Ljudskem odboru.

Okrajno javno tožilstvo je izdajalo *Uradno potrdilo*, da proti prosilcu ni uveden kazenski postopek in da ni uveden kazenski postopek zaradi kaznivega dejanja (100 dinarjev). Prav tako je izdalo tudi potrdilo, da prosilec še ni bil kaznovan, kar ga je prav tako stalo 100 dinarjev.

Ljudski odbor mestne občine je za 100 dinarjev izdal tudi *Potrdilo o bivanju*, ki je dokazovalo, v katerem mestu in na katerem naslovu prosilec živi.

Matičar je brezplačno izdal potrdilo o narodnosti in občevalnem jeziku prosilca. Ta je bil lahko Italijan, ki je govoril italijansko, lahko je bil Slovenec, ki je govoril italijansko, dosti je bilo Slovencev, ki so govorili slovensko, nekaj pa je bilo tudi Italijanov, ki so govorili slovensko. Seveda je večina Slovencev govorila oba jezika, tisti, ki jih je matičar spoznal za Hrvate, so v večini govorili italijansko.

Vse te dokumente je bilo treba zbrati za vse tiste člane družine in sorodnike, ki so bili polnoletni, izpisek iz matične knjige pa jih je nadomestil pri vseh tistih članih družine, ki še niso dopolnili 18 let. Vsak izpisek iz matične knjige je stal 100 dinarjev, in če je bilo v družini več otrok, je to lahko predstavljalo precejšnje breme. Tajništvo za notranje zadeve okraja Koper je priznavalo tudi matični list, izdan v Trstu, oziroma *Certificato di nascita di Comune di Trieste*, za katerega je prosilec, če se mu je otrok pač rodil v Trstu, plačal 140 lir.

Od srede marca 1955 naprej pa se je Tajništvo za notranje zadeve okraja Koper zaradi preobremenjenosti svojih uradnikov in tudi ostalih uradov odločilo, da zamenja *Prošnjo za izvozno dovoljenje iz Jugoslovanske cone STO*. Obrazec VUJE, ki sicer ni izgubil na funkcionalnosti, je pa spadal v čas pred zgodovinskim dogovorom v Londonu, so nadomestili s *Prošnjo za izselitev* ter omejili število dokumentov, ki so jih prosilci morali dostaviti.²⁸

Prošnja za izselitev je bila še vedno dvojezična in formata A4, na prvi strani je bilo prav tako treba vstaviti svoj priimek in ime, v drugo vrsto ime očeta in matere, nato pa datum, kraj in okraj rojstva. Pod to se je vstavilo kraj in ulico stalnega bivališča, stan, poklic in narodnost. Tajništvo za notranje zadeve je nato želelo vedeti le še trenutno zaposlitev in vzrok za izselitev. Pod tem vprašalnikom je bilo treba v posebno razpredelnico vpisati priimek in ime družinskih članov in sorodnikov, ki so želeli oditi v Italijo skupaj z nosilcem listine, njihove rojstne podatke, kraj rojstva in odnos do prositelja (žena, sin, hči, oče, mati). Na dnu prve strani je bilo ravno še dovolj prostora, da se je dalo napisati še kraj, kjer je bila prošnja vložena, datum vložitve in podpis prositelja. Za vse navedene stalne prebivalce okraja je bilo treba najti tudi zaporedno številko vpisa v imenik stalnega prebivalstva. Prvo stran je po

²⁸ Maruška Zagradnik, Optiranje in izseljevanje, v: *Zbornik Primorske – 50 let*, ur. Slobodan Valentinčič, Koper: Primorske novice, 1997, str. 60–64.

pooblastilu predsednika Ljudskega odbora podpisal matičar.

Na drugi strani se je v razpredelnico vpisalo seznam predmetov, ki jih je prosilec želel vzeti s seboj. Oštevilčenih prostorov za predmete je bilo 23, če pa jih je bilo več, je komisija po navadi sestavila seznam na posebnem listu, ki ga je pripela zraven. Pod razpredelnico se je še enkrat napisalo kraj in datum oddaje tega dokumenta in podpis prosilca. Spodaj je ljudski odbor občine v treh vrsticah podal pripombe glede lastništva zgoraj navedenih predmetov. Glede na zaposlitev je ljudski odbor preveril izvor predmetov in živil ter na kratko opisal, kako so prišli v prosilčevo last. Sledil je podpis tajnika in šefa odseka, zraven pa je svoj žig udarila še carinarnica, takoj ko je pregledala, preštela in stehtala predmete.

Zraven se je spet pripelo *Izvozno dovoljenje*, ki ga je izdajalo Tajništvo za gospodarske in komunalne zadeve.

Stanovanjska uprava ljudskega odbora mestne občine Koper je za 280 dinarjev izdala potrdilo, da ji prosilec ne dolguje najemnine, ker je bodisi prebival v lastni hiši ali pa je najemnino že plačal. Če najemnina ni bila poravnana, potrdila ni bilo, dokler dolg ni bil poravnat.

Matičar je na majhnem in pol prozornem papirju slabe kvalitete še vedno zastonj ugotavljal narodnost in občevalni jezik in o tem obveščal oblasti.

K temu šopu papirja je po navadi spadal še dodatni list, na katerem je prosilec napisal izjavo, da za seboj ne zapušča:

- nobenih nepremičnin, premičnin in terjatev, če je vse to prodal ali pa jih ni posedoval;
- nobenih premičnin in terjatev, če je nepremičnine prodal ali pa zapustil oskrbniku;
- nobenih terjatev, če je oskrbniku zapustil tudi premičnine.

To so bili vsi dokumenti, ki jih je moral prosilec izpolniti, plačati in oddati Tajništvu za notranje zadeve Koper od sredine marca 1955 naprej. Vse preostale informacije, ki so jih prej dostavili prosilci, so morali uradniki zdaj nabaviti sami pri ustreznih organih. Če je prišlo pri tem nabiranju podatkov do problemov, je moral prosilec dodati papirje, ki so jih od njega zahtevali.

Prošnja je bila torej oddana in prosilci so čakali na odločitev oblasti. Ta jih je pustila čakati od 10 do 60 dni, če so bili italijanske narodnosti, slovenski prosilci pa so včasih čakali tudi do pol leta in več, zaradi raznih preverjanj, prepričevanj in nestrinjanja četrtega oddelka Tajništva za notranje zadeve okraja Koper. Negotovosti je bilo konec, ko je prosilec dobil *Začasno dovolilnico*.

Začasna dovolilnica je bila najvažnejši dokument, ki je v kombinaciji z osebno izkaznico na široko odprl zapornico škofijskega mejnega bloka. Za tako važno funkcijo je bila precej majhna, a dovolj slikovita, da je izgledala pomembno. Imela pa je pomanjkljivost, saj za razliko od vseh ostalih dokumentov in obrazcev ni bila dvojezična.

Pod grbom Ljudske republike Slovenije so se nahajali podatki o prosilcu: ime in priimek, datum in kraj rojstva, kraj stalnega bivališča, številka osebne izkaznice.

Sledili so podatki družinskih članov in sorodnikov, ki so potovali z nosilcem. Pod vse to sta prišla še kraj in datum izdaje te dovolilnice. Datum se je ujemal s prvim dnevom veljavnosti dovolilnice. Odštevanje se je torej začelo takoj po izdaji, ne pa prejemu dovolilnice. Zdaj je prosilec imel okoli 15 dni časa, da je zbral ali prodal svoje premoženje in odšel v Italijo. Če je zamudil rok odhoda, so bile Jugoslovanske oblasti zelo fleksibilne, saj so na samem bloku na roko popravile datum odhoda za nekaj dni.

Pod vse to se je podpisal šef odseka in dodal tudi žig Tajništva za notranje zadeve Okraja Koper. Povsem na dnu pa je komaj viden napis lastnika dovolilnice opozarjal, da dovolilnica velja samo z osebno izkaznico. Na drugo stran dovolilnice je po navadi uslužbenec Državnega sekretariata za notranje zadeve, ki je vršil obmejno službo, odtisnil žig »Pograničnega poverjenišva bloka Škofije« z datumom prehoda meje. Nato je dovolilnico vzel in jo vrnil Tajništvu za notranje zadeve Okraja Koper, izseljenec pa je odšel naprej v Italijo svoji novi usodi naproti. Dovolilnice zdaj hrani Pokrajinski arhiv Koper, kjer jih, umazane od znoja in poti, prepognjene in obledele, lahko vidimo še danes.²⁹

²⁹ Jure Gombač, Izseljevanje iz Kopra in njegove okolice po sprejetju londonskega memoranduma. Analiza podatkov odhajajočih skozi prizmo narodnosti, *Annales, Seria Historia et Sociologia*, 2001, letn. 11, št. 2–26, str. 395–402.

PISMA, NASLOVLJENA NA OBLASTI

Velika večina vseh prošenj ljudi, ki so odhajali iz bivše cone B STO v Italijo, je bila od 5. oktobra 1954 naprej obravnavana in sprejeta brez večjih problemov, še posebej če so bili italijanske narodnosti. Vse, kar so morali narediti, je bilo narekovati ali pa samostojno izpolniti obrazce in zbrati potrebne dokumente, jih odnesti na Tajništvo za notranje zadeve okraja Koper in nato so čez nekaj časa dobili *Začasno dovolilnico* zase, za svojo družino in sorodnike.

Včasih pa se je v birokratskem aparatu koprskega okraja zataknilo. Določeni podatki se niso ujemali, nekatere informacije so manjkale, uslužbenci s prošnjo zaradi najrazličnejših navodil in vzrokov niso bili zadovoljni in postopek se je zataknil. Na dom je prišlo obvestilo, da so nekatere stvari v zvezi s postopkom za pridobivanje dovoljenja za odhod v Italijo nejasne in da jih je potrebno ustreznemu organu razjasniti. Lahko pa tega obvestila sploh ni bilo, temveč so se dnevi vlekli, sosedi in prijatelji odhajali, negotovost se je začela spreminjati v nestrpnost, od oblasti pa še vedno ni bilo nobenega glasu. Zaradi vseh teh razlogov je prosilec moral ali pa sklenil napisati pismo, s katerim se je obrnil direktno na oblast, pojasnil nejasnosti, dopolnil svojo prošnjo ali pa se pozanimal, zakaj kljub vsem dokumentom še vedno ni prejel nobenega odgovora.

Pisma pa so pisali tudi vsi tisti prebivalci cone B STO, ki so svoje prošnje za izselitev že oddali na Vojaško upravo Jugoslovanske narodne armade (VUJA) in bili zavrjeni, saj so začutili priložnost, da še enkrat preizkusijo svojo srečo. Ker so imeli večino dokumentov že zbranih, so ponovno napisali prošnjo in jo oddali.

Ker so vse te pisce tako domači kot tuji mediji podrobno informirali o členih Londonskega memoranduma, so bili seznanjeni tudi z osmim členom, ki jim je dajal pravico, da izberejo, v kateri državi bodo preživeli ostanek svojega življenja. Čeprav se pisma med seboj razlikujejo po pisavi, jeziku, dolžini, slogu in še marsičem, je njihova vsebina precej podobna. Z gotovostjo lahko trdimo, da velika podobnost med različnimi prošnjami ne more biti naključje, kolektivni navdih, temveč je plod informacij, ki so krožile med prebivalstvom bivše cone B STO, vendar pa vsako pismo v sebi nosi drugačno življenjsko izkušnjo in zgodbo, ki jo pozoren bralec lahko izlušči in na ta način bolje razume ljudi, ki so si želeli oditi iz Jugoslavije.

Ta pisma so kasneje v tajništvu dodali šopu dokumentov, ki je spremljal *Prošnjo za izvozno dovoljenje iz jugoslovanske cone STO* oziroma *Prošnjo za izselitev*. So enkrat v pogled v življenje ljudi, ki so tedaj živeli v Koprskem okraju, v njihove želje, upe, strahove, razočaranja, negotovost in sanje o boljši prihodnosti. Skozi njih si lahko ogledamo tudi odnos do oblasti, do nove države, do ljudi, ki so živeli okoli njih. Kažejo pa nam še izobrazbo piscev, njihovo pismenost, obvladovanje jezikov in poznavanje tistih fraz in obrazcev, ki tako prijajo profesionalnim birokratom, da včasih pozabijo na svojo profesionalnost in z usmiljenjem pokažejo tudi svojo drugo, človeško stran.

Na začetku pisma so avtorji ponavadi navedli uradni naslov institucije, na katero

so se obračali. To je bila lahko Vojsna uprava Jugoslovanske narodne armade ali pa Tajništvo za notranje zadeve okraja Koper. Navedli so še datum, nato pa so prešli k bistvu. Uvod v pisma je zmeraj zaznamovalo razočaranje nad negativnim odgovorom. Lahko si ogledamo le nekaj uvodov v pisma v italijanščini in slovenščini:³⁰

- *»Ho rilevato con sorpresa che mi e stata respinta la mia domanda di emigrazione.»³¹*
- *»sono stato meravigliato di ricevere la Vr. Lettera dove mi viene respinta la domanda di emigrazione, non posso comprendere tale decisione.»³²*
- *»essendo la mia domanda emigrazione consegnata dal giorno 20. 4. 1955 fino a oggi non evasione la mia richiesta, per cio non compendo il perche chi si lunga attesa.»³³*
- *»se pritožujem proti odločbi št. 9862 od 25. 10. 1954 v zavrnutvi izseljevanja v Italijo in to v Trst Milje.»*
- *»pritožujem se naslovu z ozirom na mojo prošnjo za izselitev z dne 28. 3. 1955, ki do danes še ni rešena.»*
- *»podpisani prosim zgornji naslov, da mi pojasni zakaj po petih mesecih vložitve prošnja za izselitev v Trst še ni rešena.»*
- *»Vložil sem prošnjo za prenos stalnega bivališča iz izselitev iz Manžana v Trst, ki pa do danes iz meni nepoznanega razloga še vedno ni bila rešena.»*

Nato so oblasti spomnili, da je Jugoslavija podpisala Londonski memorandum in se s tem obvezala, da ga bo brezpogojno izvrševala. Njegov osmi člen še posebej jasno govori o tem, da se ljudje lahko samostojno in svobodno odločijo, kje bodo živeli:

- *»Restando a quanto scrivono tutti i giornali, e la radio, ogni persona ha il pieno diritto di trasferirsi dove meglio crede.»³⁴*
- *»Sono persuaso che trattasi di un equivoco, per il semplice fatto che ogni persona ha il pieno diritto di transferirsi dove meglio gli conviene.»³⁵*
- *»Sulla decisione che e stata firmata il memorandum a Londra, fra gli Stati uniti d' America, gran Bretagna, l'Italia e Jugoslavia, o il pieno dirito di trasferirmi di questa zona.»³⁶*

³⁰ Vsa pisma, ki so omenjena v tekstu, se nahajajo v Pokrajinskem arhivu Koper v fondu Tajništva za notranje zadeve. So integralni del prošenj za pridobitev Dovolilnice za prehod meje, čeprav jih ne najdemo v vsaki prošnji. Zaradi zasebnih podatkov sem po lastni odločitvi izpustil imena njihovih avtorjev in številko tehnične enote, kjer se nahajajo, vendar pa sem se trudil, da sem ohranil slog njihovega pisanja, vključno z vsemi slovničnimi napakami. Izbrana so naključno, brez vrstnega reda, kot glavna kriterija pa sem upošteval zanimivost in aktualnost besedila.

³¹ »Presenečen sem izvedel, da je moja prošnja za izselitev zavrnjena.«

³² »bil sem zelo začuden, ko sem prejel vaše pismo, kjer piše, da ste zavrnilo mojo prošnjo za izselitev, ne morem razumeti take odločitve.«

³³ »glede na to, da je bila moja prošnja za izselitev oddana dne 20. 4. 1955, do danes še nisem prejel odgovora, zato ne razumem, čemu taka zamuda.«

³⁴ »Glede na to, kar pišejo vsi časopisi in radio, ima vsaka oseba polno pravico preseliti se tja, kamor hoče.«

³⁵ »Prepričan sem, da gre za nesporazum, to pa zaradi preprostega dejstva, da ima vsak posameznik pravico preseliti se tja, kjer se mu zdi boljše.«

³⁶ »Glede na odločitev, ki je bila podpisana v Londonskem memorandumu med Združenimi državami Amerike, Veliko Britanijo, Italijo in Jugoslavijo, imam vso pravico, da se izselim iz te cone.«

- »Ker v Memorando je Napravliano da vsak Kier ije Raien v Teritoji Zone Bi lahko gre Kamer mi jio bolše in Kamer čio o niegovi volgli.«³⁷
- »S tem upam, kakor v sporazumu med Jugoslavijo in Italijo, memorandum pravi, da ima pravico kar koli prebivalec tukajšnje cone bivšega STO-ja se preseliti med obema področja.«
- »imam pogoje, ki jih predvideva čl. 8 Sporazuma, ki sta ga sklenili FLRJ in Italija v Londonu dne 5. 10. 1954 ...«

Še posebej je bilo v pisnih večkrat poudarjeno dejstvo, da je njihova vest čista, da nikoli niso sodelovali z okupatorjem, da niso kršili zakonov in da so spoštovali oblast.

- »So di essermi comportato sempre onestamente, e di non aver mai avuto questioni con alcuna autorita.«³⁸
- »che ogni persona ha ili pieno diritto di trasferirsi dove meglio gli conviene, naturalmente quanto non ha nulla sulla coscienza, difatti da questo io sono sicuro di non aver mai avuto questioni con alcuna autorita della mia volonta.«³⁹
- »ker znaste da res imam pravico pravo za Isalitev in ne ubenimi nič dat, nimer dauke nimer neabene stuari da be mi mogli ustavito.«

Za vsak slučaj, če je birokracija pozabila na vsebino njihovih prošenj, so nato pisci še enkrat opisali vzroke za izselitev, ki so jih utemeljevali z najrazličnejšimi podatki o svoji trenutni situaciji.

- »Lascio questa zona per andare a stabilirmia Trieste preso i miei parenti, dal quale mi anno di gia preparato il lavoro.«⁴⁰
- »Ho diversi parenti a Trieste, che mi desiderano procurandomi lavoro, e precisamente di carpentiere.«⁴¹
- »Perche ho propio adesso bisogno di questa operazione che per me poco importante venga fatta in Isola o a Trieste ma prima di essere sottoposto a tale vorrei avere un collochio con i miei 5 figli residenti a Trieste per consigliarmi con loro. Perche l'operazione puo andare bene o puo andare anche male ...«⁴²
- »Vive a carico della madre senza stipendio e per pagare i debiti, ha gia cominciato vendere i propi beni, come ad esempio: la maccina da cucire. Da quel giorno ha espresso il desiderio di recarsi a Trieste con la madre ammalata, per ragioni di salute e in cerca di guadagno.«⁴³

³⁷ »Ker je v Memorando napravljen da vsak ki je rojen v Tertoriju zone B lahko gre kamor mu je boljše in kamor hoče po njegovih volji.«

³⁸ »Vem, da sem se vedno pošteno obnašal in da nikoli nisem dvomil o katerikoli oblasti.«

³⁹ »da ima vsaka oseba pravico, da se preseli, kamor ji bolj ustreza, seveda če nima ničesar na vesti, zares sem prepričan, da še nikoli nisem imel problemov z nobeno oblastjo po moji volji.«

⁴⁰ »Zapuščam to cono, da bi odšel v Trst k svojim sorodnikom, ki so mi že našli delo.«

⁴¹ »V Trstu imam različne sorodnike, ki mi želijo priskrbeti delo, natančneje delo mizarja.«

⁴² »Ker moram ravno sedaj na to operacijo, ki je zame pomembna in se bo izvedla v Izoli ali Trstu, toda preden sem na vrsti, bi se rad pogovoril s svojimi petimi sinovi, ki stanujejo v Trstu, da se z njimi posvetujem. Ker operacija se lahko konča dobro ali pa slabo.«

⁴³ »Živi na račun svoje matere, in da bi plačal svoje dolgove, je že začel prodajati svojo lastnino, kot recimo šivalni stroj. Od tega dne dalje je izrazil željo, da bi se preselil v Trst skupaj z bolno materjo, z razlogom, da bi si našel delo.«

- »Devo notare che a Trieste e precisamente nel cantiere di S. Marco sono occupati due fratelli i quali sono in grado di procurarmi pronto lavoro e abitazione.«⁴⁴
- »Si prenda in considerazione che a Trieste ho una figlia colpita dalla piu grande disgrazia, e cieca, e ha sempre bisogno di aiuto ... «⁴⁵
- »I sottoscritti e parenti pregano questa spettabile Autorita di voler con cortese sollecitudine dare il benessere di emigrare al mio marito, colpito da gravissima malattia (nevrastenia acuta).«⁴⁶
- »Nujnost utemeljujem iz razloga, ker delam v Trstu že sedemnajst let v livarni 'ILVA' in sem se vozil z motorjem vsak dan tja in nazaj, zdaj pa sem si pri nekem Italijanu v Ricmanjih št. 4 dobil stanovanje, za katerega plačuje 6000 lir mesečno brez da bi ga izkoriščal, kar mi povzroča občutno škodo v mojem družinskem gospodarstvu.«
- »Kakor sem navedel v prošnjo vzrok mojega izseljenja je, da grem svojim sorodnikom v Milje št. 4 kje imam vse preskrbljeno za eno boljšo bodočnost. Sem brez staršev, stanujem pri stari materi, kje tudi ona stara, ne more meni ničesar priskrbeti in pomagati za eno mojo bodočnost. Šel bi delat v Ladjedelnici Sv. Roka v Miljah.«
- »Razlog izselitve je nesporazum z starši in ker ima žena svojo hišo v Miljah, se še prav nerad moram izseliti.«
- »Da sem se odločila za izselitev je to vzrok mladosti in s tem v vezi hrepenenje da si ogledam svet, delno lahko rečem, tudi iz ljubezenskih razlogov.«
- »Ker je postal moj položaj z ozirom na mojo odločitev, da se bom izselil, nevzdržen, ker živim v negotovosti že pet mesecev ter ne morem se prejeti nobenega takega dela, od katerega ne bi imel takojšnje koristi, kar pa je skoraj nemogoče z ozirom na to, da delam na domačem posestvu in ker imam od tega svojega položaja znatno škodo ter postaja moj položaj vsaki dan bolj nemogoč ... «
- »Moja družina šteje sedem članov, od teh trije otroci izpod 6 let - bolani - , nisem nikjer zaposlen od 25. 5. 1955, da bi bili socialno zavarovani in imeli pravico do zdravljenja, ne posedujem ničesar, ki je vir plačila stroškov bolnice, dnevne hrane in ostalih dnevnih izdatkov. Z moje strani ne vidim nobenega vzroka, ki bi zadržal izdaji dovoljenja za izselitev, v nasprotnem primeru pa zahtevam jasne dokaze z vaše strani.«

Na koncu pisma je sledila želja, da bi se njihova prošnja kar najhitreje rešila in da bi dovolilnica kar najhitreje našla pot na naslov, ki je bil zapisan na samem začetku sestavka. Iz te želje po navadi kar žari upanje na pozitivno rešitev, ki je dala zeleno luč za izdajo dovolilnice in s tem za odhod v Italijo:

- »Noi rimetto quindi in voi, con la preghiera di farmi avere con corteze sollecitudine il lasciapassare necesario per l'emigrazione.«⁴⁷
- »Con questo vi prego di aconsentirmi a questo mio ricorso.«⁴⁸

⁴⁴ »Moram pripomniti, da v Trstu, natančneje v ladjedelnici svetega Marka, delata moja dva brata, ki mi lahko takoj najdeto delo in stanovanje.«

⁴⁵ Upoštevati je treba, da imam v Trstu hčerko, ki jo je prizadela najhujša nesreča, je slepa in stalno potrebuje pomoč.«

⁴⁶ »Podpisani in sorodniki prosijo to spoštovano oblast, naj iz sočutja privoli v izselitev mojega moža, ki ga je prizadela težka bolezen (akutna nevrastenija).«

⁴⁷ »Ponovno se obračam na vas s prošnjo, da bi mi prijazno dali dovolilnico, ki je potrebna za izselitev.«

⁴⁸ »S tem vas prosim, da uslišite moji prošnji.«

- »per tanto vi prego di rilasarmi prontamente il documento o informarmi l'inpendimento.«⁴⁹
- »In attesa di una sbrigativa e favorevole evasione ringrazio e mi segno ...«⁵⁰
- »Aspettando una Vostra qumunicazione Vi ringrazio anticipatamente.«⁵¹
- »Si scusa per aver scritto in lingua italiana, non essendo a conoscenza della slovena e, sperando d'ottenere il favore espresso, come sopra, distintamente saluta ...«⁵²
- »Per tanto vi prego di prendere in considerazione quanto giustamente esposto e di concedermi con sollecitudine il permesso di emigrazione.«⁵³
- »prosim, da se navedeni moji prošnji takoj ugodi ter mi izda dovoljenje za izselitev in izvoz predmetov, ki sem jih navedel v prošnji.«
- »Zato ponovno prosim, ter se priporočam za čimprejšnjo rešitev zgoraj navedene prošnje.«
- »V upanju, da mi boste prošnjo ugodno rešili ali vsaj pojasnili, zakaj nisem še dobil, se vam v naprej zahvaljujem.«
- »V upanju do vašega razumevanja, vas najlepše pozdravljam!«
- »Tako nasvidagne prosim Hitro Odgovor Zdravo, Vi resite ker jie Nujno potreba.«
- »V nadi takojšnje rešitve naše prošnje se vam najlepše zahvaljujemo.«

Kot sem že omenil, je bilo včasih treba zapletenemu birokratskemu aparatu tudi marsikaj pojasniti, da je lahko nadaljeval svoje delo. Tako so jim prosilci pošiljali najrazličnejša pojasnila. Če je bil vzrok za izselitev bolezenske narave, so dodali zdravniško potrdilo o bolezni. To je bilo po navadi iz tržaške bolnišnice, lahko pa ga je podal tudi zdravnik iz Koprškega okraja. Če prosilec za dovolilnico še ni bil polnoleten, so morali njegovi starši, sorodniki ali skrbniki napisati potrdilo, da je le-ta prošnjo oddal z njihovim soglasjem. Njihov podpis je moral overoviti tudi član Ljudskega odbora občine. Ker so bili nekateri prosilci mnenja, da ima njihova prošnja več možnosti, če ji dodajo tudi pisno izjavo sorodnikov, delodajalcev ali prijateljev o tem, da jih bodo v Trstu vzdrževali in krili njihove stroške v primeru bolezni, nesreče in drugega, so slednje prosili, naj na Uradu Predstavnik FLRJ v Trstu izpolnijo in podpišejo *Garantno pismo*. Za obrazec, preverjanje podpisa s pomočjo osebne izkaznice in izdajo te izjave je bilo treba plačati takso 630 lir. Izjava je bila lahko pisana tudi v celoti kot pismo in ne kot nekakšen pol obrazec, pol pismo. V tem primeru je še natančneje govorila o prosilcu in njegovem garantu, o bodoči zaposlitvi v Trstu, o kraju, kjer bo stanoval, in o razmerah, v katerih bo živel.

Iz Trsta so na Tajništvo za notranje zadeve prihajale tudi prošnje tistih, ki so že pred leti zapustili Koper in okoliške občine ter so si zdaj, ko jim je Londonski memorandum to omogočal, zaželeli v Italijo uvoziti predmete, ki so jih takrat morali pustiti doma. Vse, kar so morali narediti, je bilo, da so dali ustreznemu tržaškemu advokatu izpis iz rojstne knjige, s katerim so izkazovali, od kod prihajajo, seznam

⁴⁹ »tako vas prosim, da mi takoj pošljete dokument ali pa me obvestite, zakaj zamuda.«

⁵⁰ »V pričakovanju skrbne in ugodne rešitve se zahvaljujem in podpisujem.«

⁵¹ »V pričakovanju vašega odgovora se že vnaprej zahvaljujem.«

⁵² »Opravičujem se, ker pišem v italijanskem jeziku, ker pač ne znam slovensko in ker upam, da bom dobil od vas ugoden odgovor, vas zgoraj navedeni spoštljivo pozdravlja.«

⁵³ Tako vas prosim, da upoštevate, kar je bilo povedanega, in mi dobrohotno naklonite dovoljenje za izselitev.«

predmetov, ki so si jih želeli uvoziti, in imeti so morali dovolj sredstev, s katerimi so vse to pokrili. Vendar pa niso le posamezniki prosili za izvozno dovoljenje predmetov, ki so bili nekoč v njihovi lasti. Tudi Bratstvo svetega Andreja, katerega člane je družilo to, da so bili vsi ribiči, rojeni v Kopru, je želelo nazaj pripomočke, ki so jim pomagali pri čaščenju tega svetnika.

Včasih so si prosilci, predvsem slovenske narodnosti, premislili in si zaželeli ostati v Jugoslaviji. Takrat so Tajništvo za notranje zadeve okraja Koper s še enim pismom obvestili o svoji novi odločitvi. K temu je lahko pripomogel pogovor z članom ZKS, obvezen pogovor z uslužbenci Sekretariata za notranje zadeve LRS, izboljšanje življenjskih razmer, sprememba okoliščin doma in po svetu, o katerih so stalno poročali mediji, ali pa iz raznih drugih razlogov. Tajništvo je ta novi prispevek k prošnji pripelo k ostalim dokumentom, zaključilo obravnavo tega primera in arhiviralo celotno prošnjo glede na številko dovolilnice, ki je istočasno bila tudi številka prošnje.

- *»Podpisana dajem na znanje zgoraj navedenemu naslovu, da sem prejela dovoljenje za izselitev v Italijo – Trst skupno s svojim možem hčerko in sinom proti svoji volji. Ker sem hrvatskega porekla, se odpovedujem emigraciji skupno s svojima otrokoma. Zgornji naslov prosim, da prekliče dovoljenje na moje ime.«*
- *»Decembra 1954 sem vložil prošnjo za izselitev v Trst. Prošnje mi je bila odobrena marca 1955. Ta mesec so mi bili ukinjeni pokojninski prejemki in otroške doklade (za dva otroka). Zaradi družinskih razmer, predvsem pa zaradi otrok, ki so mladoletni, moram ostati tukaj. Potrdilo o preklicu potrebujem za ureditev pokojninskih prejemkov in otroških doklad.«*
- *»Nameraval sem se izseliti iz naše cone preko tržaške v Avstralijo, v pričakovanju prošnje sem si premislil, kajti dobil sem službo oziroma delo in se prepričal, da nima smisla da grem z mojo ženo po svetu, ker prav lahko živim v moji rojstni vasi v bližini mojih sorodnikov in prijateljev v mojo domovini. Prosim naslov, da uniči mojo prošnjo z dne 8. 5. 1955.«*

Oblast je takšne prošnje upoštevala in je prekinila postopek za izdajo dovolilnice. Vlagatelji zaradi tega niso imeli nobenih problemov in so normalno nadaljevali s svojim življenjem. Vendar pa se je ta odnos v letu 1956 spremenil in pojavljati se je začela še ena zvrst pisem, ki je sovpadala z datumom 5. oktober 1956. To je bil namreč zadnji dan, ko je bila izselitev iz Jugoslavije v Italijo možna glede na Londonski memorandum. Vsi tisti, ki so prošnje oddali, pa so si vmes zaradi najrazličnejših razlogov premislili, so oblasti pismeno prosili, naj njihovo dokumentacijo uničijo, dovolilnico pa razveljavijo. Če so bile te prošnje na začetku precej skromne s podatki, saj so bili avtorji mnenja, da bo oblast brez problemov uslišala njihovo prošnjo, se je to naglo spremenilo, ko so ugotovili, da ni tako. Tajništvo za notranje zadeve okraja Koper se je namreč odločilo, da ne bo več delalo težav tistim, ki so si želeli oditi, temveč bo pod prste gledalo vsem onim, ki so oddali prošnjo, a so si vseeno zaželeli ostati. Ko se je med prosilci za dovolilnico, ki so se odločili oditi v Italijo, nato pa so si zaželeli ostati v Jugoslaviji, razvedelo, da so bile nekatere prošnje za preklic zavrjene, so njihova pisma postala daljša, podrobnejša, osebnejša in bolj proseča, pri sestavljanju pa jim je pomagal odvetnik.

Ta pisma so se po navadi začela z navedbo dejstva, da je spodaj podpisani oddal prošnjo za izselitev v Italijo. Omenjen je tudi datum, da je bilo uradnikom lažje iskati dokumentacijo in dovolilnico. Čimprej je bilo treba poudariti, da nosilec dovolilnice prosi za preklic prošnje, in navesti vzroke in razloge, zaradi katerih se je prosilec odločil zapustiti Jugoslavijo.

- »Zadnji čas, ko so odhajali moji znanci in prijatelji v inozemstvo, so tudi mene prevarili, da sem oddal prošnjo za odhod v Trst.«
- »Radi propagandnih besed na vasi in v mestu Koper sem predložil prošnjo za izselitev.«
- »Prošnjo sem vložil zato, ker sem bil tistega dne malo vinjen in ker sem videl, koliko ljudi gre, pa je še mene prevzelo da bi šel.«
- »Prošnjo sem vložil z namenom, da bi odšel k sinu v Trst, zdaj pa mi je sin sporočil, da odpotuje v Avstralijo tako, da nimam tam nikogar in mi je prebivališče nezagotovljeno.«
- »Da sem vložila prošnjo za izselitev sta me prevarila moj stric, moja teta Emilija in moja prijateljica.«
- »Prošnjo za selitev sem vložila, ker se mislila, da bom lahko živela pri teti, ki pa je sedaj odšla v Avstralijo.«
- »Prošnjo sem vložila zaradi družinskih razmer, ker se nisimo razumeli doma s starši od moža, s katerimi živimo. Ko sem prošnjo vložila, je bil zadovoljen tudi mož, ki pa si je premislil in me sedaj stalno zajeda, kaj sem storila in naj prekličem. Poudarjam, da sem jaz pripravila moža, da bi se z družino izselili, to sem storila nepremišljeno.«
- »Prošnjo je bila vložena s strani žene in sina, ne da bi jaz kaj vedel o temu. Ko sem zvedel, mi ni bilo všeč, a sem se sprijaznil.«
- »Sem po rodu Slovenec in še mlad človek, pa sem se pustil pregovoriti od nekaterih, ki so se že izselili, ter so me prepričevali, da bomo šli v Avstralijo, ali kot vidim, je bila to samo prevara. Večina od njih je ostala v Trstu in životarila brez cilja.«
- »to prošnjo sem vložil zadnji dan, zapeljan od psihoze, ki so jo ustvarili nekateri moji sosodje, ki so že prej vložili prošnje za izselitev v Italijo. Prikazovali so mi, da bom ostal sam in podobno. Moja žena Marija je bila vedno nasprotna, da bi vložili prošnjo. Kljub temu sem to storil brez njene vednosti, ne da bi zadevo sploh premislil.«
- »Navedeno prošnjo sem vložil zaradi družinskih razmer. V Trstu imam hči Evelino. Njen mož je pijanec, jo pretepa, zato se je hotela ločiti in se vrniti v Jugoslavijo. Tamkajšnje oblasti pa so ji delale zapreke in vse je kazalo, da bo morala ostati v Trstu z možem. V teh razmerah je hči apelirala name in na ženo, naj se še midva izseliva v Trst, da ne bi bila sama v Trstu z možem, ki jo brutalno pretepa.«

Nato pa je prišel del, v katerem je bilo treba priznati svojo zmoto in opisati razmere, ki so pripeljale do tega, da si je prosilec premislil. Tega so se lotili takole:

- »Kmalu po odhodu ostalih sem obžaloval svoje nepremišljeno dejanje.«
- »Moj sin je mutast in nepismen, da je vložil prošnjo so ga pregovorili drugi.«
- »Sedaj sem si premislil, to (moja odločitev) ni bilo pravilno, tudi starši, ki so betožni, so me prosili, naj ostanem in jih vzdržujem, pa še poročil sem se, a žena ne bi mogla zraven, ker nima dovolilnice.«
- »Medtem je hči dobila dovoljenje za ločitev, se ločila in Italijanske oblasti so ji dovolile

- izselitev v Jugoslavijo. Takoj sem šel na Okrajni ljudski odbor. «*
- *»O tem, da sem oddala prošnjo nisem obvestila svojih staršev, ko pa sem jim kasneje povedala, so se zelo jezili in naročili, naj prošnjo takoj ustavim. Želim ostati doma pri starših. «*
 - *»Teta je odšla v Avstralijo, tako da ne bi imela kje živeti. Zato prosim, da se mi prošnja anulira. «*
 - *»Sedaj smo se doma sporazumeli, da bomo skupno delali in živeli in se ne mislimo več izseliti, zato preklicujemo vloženo prošnjo. «*
 - *»Žena in sin, ki sta vložila prošnjo, sta si po pogovoru z mano premislila in zdaj bi vsi radi živeli v Jugoslaviji. Tudi sin Marjan, ki živi in študira v Ljubljani prosi, da ga zbršejo z dovolilnice. «*
 - *»Odločil sem se, da ostanem na svoji kmetiji in se posvetim poljedelstvu in skrbnemu gospodarjenju. Zagotavljam, da bom dober državljan socialistične Jugoslavije. Anulirajte mi prošnjo. «*
 - *»Odkar je moja žena izvedela, da sem vložil prošnjo, stalno joka in pravi, da se v nobenem primeru ne bo selila ter da bo ostala tu ne glede na to, če se bom jaz moral izseliti. Prosim, da bi naslov (OLO Koper) upošteval, da sem napravil prošnjo skrajno nepremišljeno, da ne odraža prave volje, ker sem to napravil pod tujim vplivom in da hočem na vsak način ostati tukaj, ter da zaradi mojega nepremišljenega koraka ne more trpeti moja žena, ki bi ostala tukaj, če bi se jaz moral seliti. «*

Na koncu so vsi zaprosili OLO Koper za razumevanje in za preklic prošnje. Vendar so odgovorni v Tajništvu za notranje zadeve le redkim ugodili. Večina se je morala vseeno izseliti in tem so tudi podaljšali rok za odhod, ki je včasih potekal tudi v spremstvu milice. Zakaj se je oblast odločila za ta korak? V primeru mladega dekleta, ki je želelo oditi brez privoljenja staršev, pa si je nato premislila, je Tajništvo pod njeno prošnjo zapisalo: *»ne ugoditi se njeni prošnji za preklic, ker je politično pasivna, ker propagira zapadno življenje in ker si še vedno želi oditi. Tudi starši so politično pasivni in se radi ukvarjajo s tihotapstvom. Oče stremi za lažjim zaslužkom. «*

PREMOŽENJE

Londonska spomenica o sporazumu je vsem tistim, ki so si z njeno pomočjo želeli oditi v Italijo, dovoljevala izvoz premičnin in denarja brez plačila carin. Po sporazumu med Jugoslavijo in Italijo o prenosu premičnin bi moralo biti dovoljeno odnesti vse premičnine, ki so jih ljudje zakonito pridobili:

1. osebna prtljaga (belo perilo, obleka, krzno, poročna obleka);
2. osebni in družinski dokumenti;
3. pohištvo privatnih hiš (tudi srebrnina, odeje);
4. nakit in zlati predmeti za osebno uporabo, zlati predmeti za družinske potrebe;
5. predmeti osebne in domače uporabe (fotografski aparati, daljnogledi, gramofoni, šivalni stroji, domači električni aparati, peči, gorilniki na plin, oglje, petrolej, drva ali elektriko);
6. razne zbirke (numizmatične, filatelistične, naravne);
7. umetnine in umetniške zbirke, arheološki predmeti;
8. pohištvo privatnih uradov in profesionalnih ordinacij;
9. radio - aparati, radio - gramofoni, klavirji;
10. harmonike in druga glasbila;
11. lovske puške;
12. bicikli in tricikli;
13. privatne knjižnice in arhivi;
14. motorji s prikolicami ali brez njih, avtomobili, kočije;
15. domače živali in perutnina (psi, perutnina, zajci);
16. zaloge, ki ne presegajo normalnih domačih zalog;
17. predmeti, instrumenti in orodje za obrt, poklic ali opravilo, ki jih »optant« redno izvaja, ročni, gnani z nogo ali motorjem (kirurški, radiotehnični, optični instrumenti), glasbila, aparati za merjenje, tehtnice, blagajne, »ekspres mašine za kavo«, mašine za sladoled, stroji za oblanje, vrtnanje, piljenje, naprave za pletenje mrež in ostali ribiški pribor, sodi, ročno kmečko orodje, preša za vino in olje;
18. kamioni, »avtofurgoni«, »avtovozovi«;
19. barke na vesla, jadra ali motor, ribiške barke na jadra ali motor, barke in ladje za zabavo;
20. živina;
21. vozovi, ki jih vleče živina;
22. vrednostni papirji, delnice in obveznice, ki jih je izdala država, provinca, občine ali privatna društva države, iz katere se oseba seli, vključno s hranilnimi knjižnicami, poštnimi boni itd.⁵⁴

⁵⁴ AS, fond 1931, RSNZ, MNZ, t. e. 1445, Popis dokumentov STO 1947–67, str. 5.

Kmetom je bilo dovoljeno izvoziti enoletno normalno hišno zalogo živil, delavcem in uradnikom pa zalogo za nekaj tednov.⁵⁵ Ker se je Jugoslavija tedaj nahajala v hudi gospodarski krizi, je njena vlada naročila carini, da zaradi pomanjkanja določenih živil prepove ali omeji njihov izvoz v tujino. V praksi tako migranti s seboj niso mogli odnesti vsega, kar so si želeli. Predvsem so na carini črtali meso, maščobo, sladkor in alkohol. Tako je lahko nosilec začasne dovolilnice za prehod preko meje s seboj odnesel le 5 kg sladkorja, 1 cel pršut, od 5 do 10 kokoši, 5 litrov olja, 2 litra žganja, okoli 10 litrov vina, 2 kilograma šunke, 10 konzerv rib, 20 jajc, 3 litre likerja, od 20 do 50 kilogramov krompirja in okoli 2 kilograma mesa. Dovoljeno je bilo odnesti le 10 škatlic cigaret.

Kaj pa so smeli odnesti s seboj? To se je razlikovalo od posameznika do posameznika. Bilo je povezano z njihovimi poklici, življenjskimi potmi, srečo in nesrečo, sposobnostmi ter številnimi drugimi dejavniki, ki sestavljajo človekovo življenje. Bilo je tudi odvisno od časa, ki so ga imeli na voljo za izbiro, pripravo in pakiranje svoje lastnine. Nekateri so namreč imeli za vse dovolj časa in so se temeljito pripravili, druge pa je presenetil kratki rok izdaje dovolilnice in še krajši rok odhoda ter so nato hitro naložili svoje prevozno sredstvo, česar pa se ni dalo več naložiti, so prodali. Seveda so vsi brez izjeme skušali s seboj odnesti čimveč, če že ne v premičninah, pa v denarju.

Od premičnin so ljudje s seboj v Italijo odnesli: kompletno opremo spalnic s posteljami, posteljicami, posteljnimi vložki (madraci) in posteljnimi vzmetni vred, posteljne mreže, stole, blazine, omare, odeje, nočne omarice, psihe, slike, ure, budilke, vitrine, pernice, prekrivala, ogledala, preproge, zavese in lestence. Ker so v spalnica imeli tudi odeje in obleke, so spadali zraven tudi kovčki oziroma zaboji z letnimi, zimskimi in delovnimi oblačili ter zaboji z najrazličnejšim belim perilom, od spodnjega od posteljnega. Tudi čevlji so po navadi dobili svoj zaboj.

Iz dnevnih sob so pobrali radioaparate, telefone, ure, klavirje, gramofone s ploščami, vaze, omare, ogledala, divane, mize, komode, stole, fotelje, ležalnike, slike, fotografije, kipe, albume, lestence, električne ventilatorje, punčke za igranje, lesene konjičke, knjige, rože, ptice in njihove kletke, razpela, okrase za novoletno jelko in še kaj.

V kuhinjah so v tistem času poleg električnega ali špiritnega kuhalnika in štedilnika na drva, omar, mize, stolov, posode, pribora in krožnikov uporabljali še cinaste in lesene škafe, bakrene kotle, deske za testo, deske za testenine, vedra, vrče, tehtnice, stroje za mletje mesa in muholovce. Seveda je bilo treba vzeti tudi drva za kuho in gretje. V jedilnicah je bilo ponekod mogoče najti srebrne servise, kristalne kozarce, svečnike, vezene prte in fine porcelanaste krožnike.

Iz kopalnic so vzeli kadi, školjke, umivalnike, škafe za kopanje otrok, električne in mehanske grelce za vodo, omare, ogledala, luči, ker pa so te prostore uporabljali tudi za pranje perila, so s seboj odnesli tudi pralne deske, škafe za namakanje, milo

⁵⁵ Maruška Zagradnik, Optiranje in izseljevanje, v: *Zbornik Primorske – 50 let*, ur. Slobodan Valentinčič, Koper: Primorske novice, 1997, str. 60–64.

ter likalnike na elektriko ali plin, nekateri pa so še vedno prisegli na likalnike na premog. Zraven so šle seveda tudi vrvi za sušenje perila in klinčki za pripenjanje.

Vsi ljudje, ki so odhajali, so s seboj vzeli tudi orodje svojega poklica. To naj bi jim pomagalo pri opravljanju svoje dejavnosti v državi, ki naj bi postala njihova nova domovina. Kmetje so s seboj jemali kompletno opremo za obdelovanje zemlje in zaboje kmečkega orodja, nekateri so se odločili odnesti tudi okvirje in steklo za toplo gredo, seveda pa niso pozabili tudi na semena. Če so se ukvarjali z vinogradništvom, so odnesli tudi brente, škafe, preše, sode, steklenice, damidžane,⁵⁶ cevi, rovnice, lopate, razpršila za žveplo, razpršila za modro galico, navadno in bodečo žico, pletenke, steklenice, svežnje vrbovih vej, tramove, samokolnice in črpalke.

Ribiči so poleg svoje barke vzeli še mreže, jadra, vrvi s trnki, kompase, vesla, rezervni motor, orodje za popravila na barki, zaboje za shranjevanje ulova, zalogo nafte in ribiško obleko. Kovači so s seboj vzeli kladiva, nakovala, kalupe, kose železa, mehove, drva, barve in ostala orodja. Šoferji, mehaniki in električarji so jemali predvsem orodje za popravila, razne žice, merilce in podobno. Tudi zidarji so potrebovali zidarsko orodje in materiale, gospodinje niso pozabile na svoje šivalne stroje.

Duhovniki niso mogli zapustiti svoje fare brez razpel, klečalnikov, obrednih oblačil, kelihov, oltarja, kipcev, mašnega vina, svete vode, hostje, nabožnih slik in literature ter pisalnega pribora. Zasebni zdravniki so naložili svoje kompletne ambulante z operacijskimi mizami, kirurškimi inštrumenti, sanitarnim materialom in znanstveno literaturo. Iz čakalnic so vzeli čakalne klopi in fotelje, obešalnike za plašče in klobuke, mizice in predpražnik. Nekateri so imeli tudi aparate za okulistiko ali pa zobozdravniške stole. Za razne analize so potrebovali še centrifuge, mikroskope, kvarčne luči z akumulatorji, sanitarne inštrumente, posodice z reagenti, epruvete in gorilnike. S seboj so vzeli tudi sanitarno korespondenco ter podatke o bolnikih.

Fotografi, pa tudi ostali ljudje, so dostikrat posedovali fotografske aparate, stojala zanje, preparate za izdelavo slik, albume in cele zaboje fotografij. Lekarnarji so s seboj vzeli farmacevtsko orodje, škatle s sestavinami za pripravo farmacevtskih preparatov, najrazličnejše stekleničke, posode, krožnike, tehtnice za natančno tehtanje ter številna že pripravljena zdravila. Pozabili niso niti na notranjo opremo svojih lekarn, tako da so odnašali vitrine, blagajne, znanstveno literaturo, marmornate mize za pripravo zdravil, prodajne pulte, uokvirjene diplome in druga priznanja ter čakalne stole. Inženirji so poleg pohištva, oblek in hrane s seboj po navadi jemali predvsem svoje knjige. Ker je bilo treba tudi te pregledati, je Tajništvo za notranje zadeve formiralo posebno komisijo iz uslužbencev Okrajnega muzeja v Kopru. Ti so sestavili sezname knjig, ki jih je nato lastnik lahko vzel s seboj. Ker so imeli nekateri inženirji obsežne knjižnice, komisiji včasih ni uspelo pravočasno pregledati vse literature, zato so morale oblasti prosilcu za nekaj časa preložiti odhod v Italijo.

Bogatejši sloji mestnega prebivalstva so s seboj želeli odnesti luksuzne predmete iz svojih stanovanj. Tako so odnesli ogledala, španske stene, omare za kristal, porcelan, klečalnike, razpela, kipe, stenske ure, akvarij za ribice, slike, svečnike,

⁵⁶ Velika steklena posoda za vino.

stenske, talne, priposteljne tepihe, spominske sablje, okrasne miniaturne ladje, star denar, rabljene znamke, razglednice, dežnike, senčnike, palice, klobuke, čipke, čevlje, rokavice, obleke, keramike, božično drevesce, jaslice s svetimi tremi kralji, pastirčki, malim Kristusom in njegovo družino, pribor za pletenje, knjige, rokopise in druge dokumente ter cel kup posteljnine in blaga. Tudi razna zdravila niso pozabili.

Veliko ljudi v Koprskem okraju je igralo na različne inštrumente. Ko je prišel čas odhoda, se niso mogli ločiti od njih. Tako so v Italijo romali klavirji, kitare, mandoline, violine, trobente, klarineti, tromboni, harmonike in bobni. Tudi nekaj športne opreme je mogoče najti v seznamih premoženja, recimo smuči, sani, žoge, boksarske rokavice, drsalke, puško za podvodni ribolov, ribiške palice in dirkalna kolesa. Nekdo je s seboj vzel tudi masažno mizo in masažni stroj.

Kaj pa hrana? Ta je sestavljala največji del seznama, bila je zelo natančno stehtana in dokumentirana. Če si za začetek ogledamo še žive živali, ki so jih lahko odpeljali s seboj in jih uporabili bodisi kot vlečne živali, bodisi kasneje kot prehrano v sili ali pa kot sredstvo za prodajo, vidimo, da so v poštev prišli konji, osli, mule, biki, voli, krave, teleta, prašiči, zajci, purani, kokoši in piščanci. Odpotovali so tudi psi in mačke. Za njih je bilo treba preskrbeti hrano, krmo, seno in semena.

V zalogah živil najdemo šunko, pršut, panceto, mast, slanino, olje, klobase, domačo salamo, ogrsko salamo, svinjino, govedino, maslo, kokošja jajca, ribje konzerve, makarone, sladkor, med, piškote, čokolado, marmelado, pšenično in koruzno moko. Kar se tiče zelenjave, se je dosti ljudi odločilo s seboj odnesti čebulo, česen, olive, krompir, fižol, grah, koruzo, otrobe, paradižnike, od sadja pa so izbrali jabolka, hruške, slive, grozdje, mandeljne, orehe in lešnike.

Med pijačo je prevladovalo vino, žganje in likerji so tešili žejo vseh tistih, ki so si zaželeli kaj močnejšega, kompot in mineralna voda pa sta bila na voljo otrokom in tistim z občutljivim želodcem.

Vse svoje premoženje so naložili na najrazličnejša prevozna sredstva, ki so jih bodisi posedovali ali pa so si jih izposodili od privatnikov ali zadrug. Predvsem so bili to vozovi, kamioni in barke, nekaj je šlo tudi na avtomobile, motorje, vespe in lambrete, nekateri so si pomagali s kolesi.

STATISTIKA⁵⁷

V vrstah pred občinskimi zgradbami istrskih mest in vasi so ljudje udeleženi naslednji korak z izpolnitvijo obrazcev, ki so bili potrebni za pridobitev najpomembnejšega dokumenta, dovolilnice za odhod prek meje. Med njimi so bili prebivalci občin Koper, Izola, Piran, Portorož, Sečovlje, Šmarje, Marezige in Dekani, ki so po osmem členu Londonskega memoranduma zase in za svoje družine vložili prošnje ter dokumente za pridobitev dovolilnic za odhod iz Jugoslavije in jih tudi dobili. Na ta način so postali nosilci dovolilnic, njihovi osebni podatki pa so postali predmet računalniške obdelave in statistične analize.

Podatki o nosilcu dovolilnice, njegovi družini in sorodstvu so zbrani v več med seboj povezanih sklopih. Ker je bilo največ podatkov na voljo prav o nosilcih dovolilnic, so ti sestavljali prve tri sklope:

1. v prvi sklop spadajo osebni podatki nosilca dovolilnice: ime, priimek, datum in kraj rojstva, spol, narodnost, občevalni jezik, kraj in občina bivanja;
2. v drugi sklop sodijo podatki o selitvi: razlog selitve in čas selitve;
3. tretji sklop vsebuje podatke o poklicu, zaposlitvi in premoženju;
4. v četrti sklop sodijo podatki o imenih, priimkih in rojstnih datumih družinskih članov ali sorodstva.

Za dovolilnico je zaprosilo 4247 ljudi iz osmih občin, ki so s tem postali nosilci dovolilnic. S seboj so želeli odpeljati 6017 družinskih članov in sorodnikov. S pomočjo dovolilnic za odhod naj bi skupaj tako odšlo 10.264 ljudi.

Ob natančnejšem ogledu števila nosilcev družinskih članov in sorodnikov glede na kraje bivanja se izkaže, da je za dovolilnico zaprosilo največ ljudi iz obalnih mest, in sicer iz Kopra, sledila je Izola, nato Piran. Tudi Portorož in Sečovlje sta prehitela zaledne občine, med katerimi so prevladovale Šmarje pred Dekani in Marezigami. Glej tabelo 7.

Razdelitev prosilcev za dovolilnice glede na nacionalnost je po pričakovanjih pokazala, da so med njimi prevladovali Italijani. Več kot pol manj je bilo Slovencev, Hrvatov pa je bilo najmanj, kot je to razvidno iz razpredelnice 8.

Ker so nosilci dovolilnic s seboj želeli odpeljati tudi člane svoje družine in sorodstva, se je preko njihovih seznamov videlo, kako velike so bile družine oz. koliko članov so šteje. Tako sta dva nosilca s seboj želela odpeljati 10 družinskih članov, trije 9, eden 8 itd. Kar 1017 nosilcev se je s seboj namenilo odpeljati le po enega družinskega člana oziroma sorodnika, največ ljudi je želelo odpotovati samih, in sicer 1476. Razpredelnica 9.

⁵⁷ Vsi podatki so vzeti iz fonda št. 24, Tajništvo za notranje zadeve Okraja Koper, Pokrajinski arhiv Koper.

ODPADNIKI

Kot je za migracije značilno, si je nekaj nosilcev dovolilnic zaradi najrazličnejših osebnih in družinskih razlogov premislilo, ali pa so jim odhod v Italijo preprečili drugi dejavniki. Trije ljudje so med čakanjem na dovolilnico umrli, ena oseba pa je storila samomor. Nekateri so sklenili ostati doma in so v pismih oblastem opravičevali svojo prenaplajeno odločitev.

Enajstim se je zdelo čakanje predolgo, izid pa nejasen, zato so se odločili pobegniti. S tem so izgubili pravico, da s seboj odnesejo svoje premičnine, zaradi nelegalnega prehoda meje pa so tvegali tudi 8 mesecev zapora. Tretji pa so se že nahajali v Trstu in so želeli izvoziti le svoje premoženje.

Vseh nosilcev, ki so na ta način izstopili iz vrtiljaka migracije, je bilo 87, s seboj pa naj bi odpeljali 21 družinskih članov in sorodnikov.

TRDNO PREPRIČANI

Iz Okraja Koper je tako s pomočjo dovolilnic za izselitev odšlo 10.156 ljudi, od tega 4160 nosilcev dovolilnic in 5996 družinskih članov. Italijanov je odšlo 7026, med njimi jih je 60 govorilo tudi slovensko. Slovencev, ki so se odločili za odhod, je bilo 2992, kar 1056 jih je govorilo tudi italijansko. Italijanski jezik je govorilo tudi 118 od 138 Hrvatov.

Vseh moških je bilo 4816, žensk pa 5340. Med njimi je bilo 3020 nosilcev dovolilnic in 1796 družinskih članov ter 1140 nosilk dovolilnic in 4200 družinskih članic.

Slika 2 prikazuje primerjavo dinamik njihovih odhodov iz občin Okraja Koper.

POSAMEZNIK

V okviru hude migracijske krize je iz Okraja Koper v nekaj več kot dveh letih odšlo 10.156 ljudi, ki so preko svojih odločitev in akcije oblikovali ta izselitveni tok. Migranti so aktivno sprejemali odločitve o tem, zakaj se bodo odselili, kdaj in kako bodo to naredili in kam bodo odšli. Njihovi razlogi so se razlikovali od človeka do človeka, a so vplivali na celo paleto dejavnikov, ki so oblikovali migracijo. Prvi tak vpliv se vidi v dinamiki odhodov glede na mesece odhoda. Niso namreč vsi ljudje odšli takoj, kot bi to predvidevali glede na pritiske, ki naj bi jih doživeli. Kot je razvidno iz slike 3, se je odhajanje vleкло skoraj dve leti, odhodi so potekali v valovih, z vzponi in padci. Za to je bila prav gotovo kriva cela vrsta najrazličnejših dejavnikov, ki so vplivali na posameznikovo odločitev.

Če se podrobneje posvetimo številkam, lahko znotraj na videz enotnega migracijskega toka spremljamo posamezne izselitvene valove, ki prav gotovo podčrtujejo, kako različno so se formirale odločitve o času odhoda. Tako se iz grafa razbere, da se je izseljevanje, ki ga lahko imamo za množično, začelo marca leta 1955 in se nadaljevalo čez celo pomlad in poletje. Jeseni je število izselitev nekoliko padlo, sledil pa je mesec november 1955, ko je odšlo največ ljudi. Takrat so se namreč sprostile omejitve, ki so ljudem slovenske narodnosti oteževale odhod v Italijo. Vsem, ki so jim prošnjo do tedaj zavračali, so jim v tem in naslednjih dveh mesecih ugodili. Zadnji velik val je sledil v prvih treh mesecih leta 1956, nato je število izselitev naglo padlo. Po juliju 1956 je odšlo le 37, v letu 1957 le še 8 izseljencev.

Tudi občevalni jezik je bil eden pomembnih posebnosti, ki so označevale posameznika, živečega na večetničnem področju Okraja Koper. Medtem ko je narodnost na osnovi uradnih dokumentov in pregleda stanja na terenu določil matičar, se je občevalni jezik včasih razlikoval. Ker je bilo to ozemlje več kot 20 let pod Italijo, se je večina Slovencev znala sporazumevati v obeh jezikih, številni pa so govorili le še italijansko. Tudi pri Hrvatih se je dogajalo podobno, zelo redki pa so bili Italijani, ki so govorili oba jezika ali le slovensko. Narodnost in jezik družinskih članov ter sorodstva sta se določala glede nosilca dovolilnice. Ta razmerja se lahko razberejo v sliki 4.

Starostna sestava je prav tako važen podatek, ki govori o povprečni starosti odhajajočih pri odhodu. Število nosilcev dovolilnic, rojenih po letu 1933, z vsakim naslednjim letom rojstva naglo upada, medtem ko je pri družinskih članih ravno obratno. Kot se to lahko vidi iz slike 5, je očiten tudi upad rojstev med prvo svetovno vojno, ni pa opazen upad rojstev med drugo svetovno vojno.

Za posameznika je značilen tudi kraj rojstva. Nekateri so se namreč že selili in jim je izselitev iz Okraja Koper pomenila le še en korak v njihovi migrantski zgodovini. Prav tako so važni tudi podatki, ali je šlo za priseljevanje iz notranjosti Istre, premikanje med mesti, ali pa za priselitev iz Italije. Drugi so se selili prvič, s tem pa je bila povezana tudi večja navezanost na domači kraj in strah pred migracijo. Najpogostejše kraje rojstva najdemo v tabeli 10.

DRUŽINE, GOSPODINJSTVA, BRATOVŠČINE IN ŠIRŠE SKUPNOSTI

Družina in gospodinjstvo sta v Istri prav gotovo predstavljala okvir, znotraj katerega so se sprejemale odločitve o migraciji. To dokazujejo nosilci dovolilnic, ki so med razlogi za izselitev pogosto omenjali probleme znotraj družine in druge družinske povezave. Vendar pa je nanje vplivala tudi širša skupnost, kot recimo verske bratovščine, mestne četrti in mesta sama.

Nosilci dovolilnic so se lahko iz Okraja Koper izselili sami, imeli pa so tudi možnost, da s seboj vzamejo svojo družino ali odidejo v krogu gospodinjstva, ki so mu pripadali. Razlika med družino in gospodinjstvom je sledeča: v družino so spadali nosilec dovolilnice, njegov zakonski partner, če ga je imel, in njuni otroci. V gospodinjstvo se je poleg družine vključilo tudi ožje in širše sorodstvo.

Ljudi, ki so se izselili sami, je bilo 1401. V razpredelnici 11 so razdeljeni glede na narodnost in kraj bivanja.

Največ nosilcev dovolilnic je odšlo s svojimi družinami. Vsega skupaj je Okraj Koper, kot lahko vidimo v tabeli 12, zapustilo 2294 družin. Ta podatek prav gotovo kaže na pomembnost družine na področju in dokazuje, da je družina res eden od najpomembnejših okvirov, znotraj katerega se sprejemajo odločitve o migraciji. Odšlo je tudi 465 gospodinjstev – glej tabelo 13.

Predvsem v obalnih mestih so se ljudje združevali tudi v obliki verskih bratovščin. V času po letu 1945 je v Kopru delovalo šest takšnih skupnosti: Bratovščina svetega zakramenta, Bratovščina svetega Antona Padovanskega, Bratovščina svetega Andreja apostola, Bratovščina brezmadežnega spočetja, Bratovščina Svetega križa in Bratovščina žalostne matere božje.⁵⁸

Na žalost ni veliko podatkov o tem, kako so bratovščine vplivale na svoje člane glede odločitev o selitvi, vendar se je v večini primerov članstvo po prihodu v Trst in njegovo okolico ponovno zbralo ter nadaljevalo s svojimi aktivnostmi. Te so bile še naprej povezane s krajem odhoda. Bratovščina svetega Andreja, v kateri so se zbirali predvsem ribiči, je namreč nove oblasti Okraja Koper oktobra 1955 prosila, da ji dovolijo izvoz njenega premoženja. Le to si lahko najbolje ogledamo na sliki 14. Z zadnjim članom bratovščine, ki je takrat odhajal iz Kopra, naj bi tako v Italijo romali tudi njihovo razpelo, kipi apostolov, številni prapori, molilniki, svečniki, pokrivala, pasovi, zastavice ipd. Številni člani so še vedno živeli raztreseni po begunskih taboriščih, ribiških naseljih in hotelih, vseeno pa so se zbrali, da bi podpisali prošnjo, kar kaže na njihove močne vezi.

Mesta so služila kot širše skupnosti, kjer so se oblikovale številne pomembne odločitve, tudi o tem, kdo bo ostal in kdo bo odšel. Mnenja so se oblikovala na

⁵⁸ Giollo Ricciotti, *San Nazario, Protovescovo e Patrono di Capodistria*, Trieste: Tipografia Gaetano Coana, 1969.

različnih javnih prostorih, kot so trgi, taverne, pomoli, ulice itd. Pri njihovem oblikovanju so sodelovali praktično vsi njihovi prebivalci, če ne aktivno, pa vsaj kot prenašalci novic in govoric. Prebivalci mest so se odločali v podobnem okolju, skupaj čakali v vrstah na občini, se pripravljali na odhod in izkoriščali podobne migracijske mreže. Ko so se naselili, so večkrat skušali ostati skupaj in si med seboj pomagati.

Da bi se zajelo čimveč informacij o mestih, vpletenih v migracijo iz Okraja Koper, se je skušalo sestaviti glavne karakteristike posameznih mest in ljudi, ki so se iz njih selili.

Tako slike od 6 do 13 kažejo dinamiko odhodov iz posameznih mest. Ta se od mesta do mesta razlikuje, in to zaradi najrazličnejših razlogov, ki jih je le težko ugotoviti. Dinamika dokazuje, da so mesta funkcionirala kot širša skupnost pri migraciji, saj so ustvarjala svoj lastni migracijski tok, ki se je nato združil z ostalimi.

Zanimivi so tudi najpogostejši priimki v posameznih mestih, ki jih spremljamo v tabelah 14 in 15. Nekdanji prebivalci teh mest so se namreč v naslednjih letih v Trstu pritoževali, da »se danes ne da več govoriti o tem, da v Istri živi italijanska skupnost, saj se najde le še peščico ljudi, ki imajo tipične koprške (istrske) priimke.«⁵⁹

Primerjave med mesti govorijo o pomembnosti širših skupnosti pri migraciji in njihovem vplivu na odločanje ožjih skupnosti, kot so družine in gospodinjstva.

⁵⁹ Pamela Ballinger, *History in exile. Memory and Identity at the Borders of the Balkans*, Princeton: Princeton University Press, 2003, str. 204.

MIGRANTSKE MREŽE

Največ ljudi je ne glede na narodnost kot razlog za svojo izselitev navedlo prav migrantske mreže, kot je to razvidno iz tabele 16. Obrnili so se na najrazličnejše sorodnike, ki so živeli predvsem v Trstu, pa tudi drugod po Italiji in v svetu. Kot je ugotavljal Okrajni komite Zveze komunistov Slovenije Koper, so v Okraju Koper »vsi po Trstu intenzivno iskali strice in tete, da bi se preselili tja.«⁶⁰ Migrantske mreže so očitno dobro opravljale svoje delo, kar je prav gotovo rezultat njihovega dolgoletnega razvoja in intenzivne uporabe. Ljudje so bili seznanjeni z načinom uporabe in se zavedali njihove vloge pri zmanjševanju tveganja, stresa in cene izselitve.

DEJAVNIKI ODBOJNOSTI IN PRIVLAČNOSTI

Prebivalce, ki so želeli zapustiti bivšo cono B STO, so odbijali mnogi dejavniki, kot so brezposelnost, nizke plače, neperspektivnost ali napetosti v družini zaradi premajhnih posestev. Na drugo stran meje so jih privlačevali najrazličnejši dejavniki. V prvi vrsti jih je tja vabilo delo, takoj nato je bilo na vrsti zdravje, denar od pokojnin in izobrazba. Razlogi v večini primerov niso vezani na nacionalnost in nekatere si lahko ogledamo v tabeli 17.

Podatki, ki so bili na voljo v bazi podatkov, govorijo tudi o tistih prebivalcih Okraja Koper, ki niso imeli zaposlitve. Kar se tiče brezposelnosti glede na narodnost, je bilo brez dela 17 Hrvatice in 6 Hrvatov. Slovenk je bilo brezposelnih 299, med Slovenci pa jih ni našlo zaposlitve 129. Med Italijani je bilo brezposelnih 511 žensk in 288 moških.

Na voljo je tudi nekaj podatkov o premoženju odhajajočih. Hrvatov brez premoženja je bilo 49, dva sta imela hišo, štirje pa zemljo. Zemljo in hišo so imeli štirje. Italijanov brez nepremičnin je bilo 2094. Hišo jih je posedovalo 182, zemljo pa 107. Hišo in zemljo je imelo 399 ljudi. Tudi med Slovenci so prevladovali tisti nosilci dovolilnic, ki niso imeli ničesar. Takšnih je bilo 980. Le 53 jih je imelo hišo, 62 zemljo, 233 pa hišo in zemljo.

Poklici v povezavi z narodnostjo so zadnja točka, ki skuša odkriti specifičnost posameznih dejavnikov odbijanja in privlačevanja. Skoznje se odkriva socialna in nacionalna slika, izpostavljajo se statusi in vloge ljudi. Še bolj važno pa je, da predstavljajo kapital, ki ga izseljenec lahko ponudi trgu delovne sile v državi, kamor odhaja. So neke vrste investicija v prihodnost in garant večjega blagostanja. Tabeli 18 in 19 kažeta najpogostejše poklice po občinah.

⁶⁰ Jure Gombač, Sociološki vidiki migracij na slovensko italijanski meji po drugi svetovni vojni, magistrsko delo, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2001.

MIGRACIJSKI REŽIM

Med razlogi za izseljevanje so bili tudi taki, ki bi jih lahko obravnavali kot rezultat pritiskov držav, vpletenih v migracijski sistem. Pojavljale so se kritike nekaterih ukrepov ljudske oblasti. Ena od teh je tudi gradnja letališča, kjer so zemljišča lastnikom preprosto odvzeli.⁶¹ Vseeno kritik ni bilo veliko, saj so se prosilci za dovolilnice bali, da bo njihova prošnja zavrnjena, če bodo preveč iskreni. Nekatero kritike lahko najdemo v tabeli 20.

MAKROPOLITIČNA EKONOMIJA

Ljudje, ki so se odločili za izselitev iz Okraja Koper, so se v večini primerov želeli ustaviti in naseliti v Trstu z upanjem v srcu, da se bodo čimprej vrnili. Nekateri so se želeli vključiti v velike migracijske sisteme, ki naj bi jih odpeljali daleč v svet. Veliko je bilo tudi pomorščakov, ki jim je vkrcaje v Trstu pravzaprav pomenilo odhod na delo. Pri nekaterih je šlo le za radovednost, drugi so potovali s pomočjo povezav, ki so med državami nastale zaradi zadovoljitve potreb po delovni sili. Odhajajoči so s svojimi odgovori in priporočilnimi pismi izražali tudi željo po vključevanju v velike migracijske sisteme. Vodili so jih na skoraj vse celine, največkrat v obe Ameriki. Večkrat jim je izvedba uspela s pomočjo migracijskih mrež, lahko pa so se poslužili tudi pomoči mednarodnih organizacij za pomoč beguncem, kot so bile recimo IRO, CIME in Catholic Relief Services. Vendar so morali izpolnjevati določene zdravstvene, fizične in psihične kriterije, niso smeli biti člani fašističnih, socialističnih ali komunističnih strank, čakal pa jih je tudi preizkus obvladovanja poklica, ki so ga želeli opravljati v novi državi.⁶² Vključevanje v velike migracijske sisteme je potekalo s pomočjo različnih prevoznih sredstev, največkrat z ladjami in vlaki. Veliko ljudi ni nikoli prispelo na cilj, saj se je marsikje zataknilo pri denarju ali raznih dovoljenjih. Razpredelnici 21 in 22 opozarjata na ta aspekt izseljevanja.

⁶¹ Isto.

⁶² Francesco Fait, *L'emigrazione giuliana in Australia (1954-1961)*, Udine: ERM-Ente Regionale per i problemi dei Migranti, 1999.

ZAKLJUČEK

Raziskava migracij iz severozahodnega dela Istrskega polotoka, večetničnega obmejnega prostora na severu Jadrana, v obdobju neposredno pred Londonskim memorandumom 5. oktobra 1954 in po njem, je imela več ciljev. S pomočjo različnih pristopov, utemeljenih v številnih interdisciplinarnih teorijah o mednarodnih migracijah, sem želel izpostaviti dejavnike, ki bi to dogajanje lahko razložili kot dinamičen proces razvijajočih se odnosov med vsemi vpletenimi državami. Na ta način bi se lahko raziskovalno delo osredotočilo na gibanje prebivalstva, upoštevajoč spreminjajoče se politično, socialno in ekonomsko stanje skozi prostor in čas.

Glavna značilnost tega dela je bilo iskanje povezav med državami, ki so že prej, še bolj pa skozi samo migracijo, spletle številne specifične vezi. Njihovo poznavanje bi prav tako pripomoglo k boljšemu razumevanju migracije kot povezovalnega dejavnika med različnimi prostori ne glede na to, za kakšno vrsto migracije je pravzaprav šlo. Da bi takšen projekt uspel, je moral stati na trdnih temeljih, saj so se na poti k zastavljenim ciljem že na samem začetku poleg že znanih problemov začeli pojavljati novi.

Najprej se je bilo treba seznaniti z literaturo, ki se je pojavila na temo izseljevanja prebivalcev Dalmacije, Reke in Istre iz Jugoslavije po drugi svetovni vojni. Največ je bilo, razumljivo, napisanega v Italiji, kjer so literaturo o tej migraciji kronološko razdelili na »militantne, tradicionalne in levičarske rekonstrukcije« ter na »novo zgodovino pisje«.¹

Slovensko zgodovino pisje je dolgo časa odlašalo s preučevanjem tega dela slovenske zgodovine, saj bi »s temeljito analizo dogodkov ogrozilo številne interpretacije druge svetovne vojne in povojnega obdobja, kjer je bilo dolgo časa zasidrano, zato naj se še ne bi uspelo vključiti v preučevanje tega izseljevanja.«² Vseeno pa je v zadnjih letih nastalo kar nekaj študij, ki so storile korak naprej. S pomočjo dodatne literature iz Hrvaške, Nemčije, ZDA in Avstralije se je tako oblikoval prvi temelj.

Drugi temelj je predstavljala računalniška obdelava arhivskega gradiva iz Pokrajinskega arhiva Koper, ki v svojih depojih hrani dokumente Tajništva za

¹ Federica Fabrizi, *Esodi e storiografia*, v: *Spostamenti di popolazione e trasferimenti sociali nella Provincia di Trieste e nel Distretto di Capodistria nel Secondo Dopoguerra*, ur. Carlo Donati, Opicina-Trieste: Regione Autonoma Friuli-Venezia Giulia, Direzione Regionale Affari Europei, 2001, str. 15–42.

notranje zadeve Okraja Koper. S pomočjo popisa in analize dokumentov za pridobitev dovolilnice za izselitev v Italijo je nastala baza podatkov, ki je skušala zadovoljiti zahteve po informacijah s strani sodobnih teorij o migracijah. V pomoč so bili tudi nekateri drugi arhivski viri iz slovenskih arhivov.

Poznavanje zgodovine, razvoja, metod, zahtev in glavnih značilnosti sodobnih teorij o migracijah je predstavljalo tretji temelj. Ta skrbi za umestitev podatkov o tej migraciji v širši okvir in s tem omogoča primerjave njenih značilnosti z drugimi podobnimi migracijskimi procesi. Združevanje podatkov, pridobljenih skozi raziskave v okviru teh temeljev, se je izkazalo za zahtevno nalogo, saj so se poleg odgovorov na zastavljena vprašanja pojavili tudi številni problemi.

Zataknilo se je že pri določanju tipa migracije. Glede na opisane pristope, probleme, faze in delitve se migracije delijo predvsem glede na prostor, čas in motivacijo. Kar je povsem razumljivo, če je migracija definirana kot »premik osebe z enega prostora na drugega v določenem času.«³

Ko sem torej skušal pristopiti k definiciji tipa migracije glede na prostor, sem ugotovil, da ima izseljevanje iz Okraja Koper sicer vse značilnosti notranje, regionalne migracije, čeprav je šlo zaradi prestopa državne meje v bistvu za mednarodno migracijo. Ljudje so se sicer selili tako kot prej, po istih poteh, s pomočjo istih migracijskih mrež, v kraje, ki so jih dobro poznali, a nekdanji enotni prostor je presekala meja in ga na umeten način razdelila, kar je imelo številne posledice.

Določanje tipa migracije glede na čas prav tako ni bilo preprosto, saj je večina ljudi mislila ali vsaj upala na povratek domov in se je temu primerno tudi obnašala. Kasneje se je začasna migracija izkazala za trajno, posledice so bile npr. begunska taborišča, izseljevanja preko morja ipd.

Najbolj nejasno je bilo prav določanje tipa migracije glede na motivacijo. Šlo naj bi za mešanico motivov, med katerimi so kot odbojni dejavniki prevladovali politični pritiski in slaba ekonomska situacija, kot dejavniki privlačenja pa informacije o boljšem in varnejšem življenju v domovini Italiji. To potrjujejo tudi odgovori na vprašanja o vzroku za odhod, ki sicer v večini primerov poudarjajo povezanost znotraj migrantske mreže, toda marsikje s pomočjo »branja med vrsticami« spoznamo prave razloge. Ker se je dogajanje okoli »tržaškega vprašanja« in zakoličenja meje vleklo skoraj deset let, je bilo o enem samem motivu čedalje težje govoriti. Tok migracije je v sebi zmešal tako prisilne kot prostovoljne migrante. In čeprav glede na njihove definicije vsebuje elemente množičnega eksodusa, množične izključitve, etničnega čiščenja, ji po drugi strani manjkajo glavne značilnosti teh poimenovanj. V takšnih razmerah postane tudi poimenovanje beguncev, optantov, pregnancev, izseljencev, prostovoljnih migrantov vprašljivo, saj so definicije bodisi preveč ohlapne in se

² Marta Verginella, *L'esodo istriano nella storiografia slovena*, v: *Esodi. Transferimenti forzati di popolazione nel Novecento europeo*, ur. Marina Cattaruzza, Marco Dogo, Raoul Pupo, Napoli: Collana, Quaderni di Clio, št. 3, IRCI, Edizioni Scientifiche, 2000, str. 269–278.

³ Paul Boyle, Keith Halfacree, Vaughan Robinson, *Exploring Contemporary Migration*, Harlow: Addison Wesley Longman Limited, 1998, str. 34.

trudijo generalizirati celoten tok migracije ali pa so preveč zavezujoče, usmerjene na točno določene vrste migracij.

Pomoč bi lahko ponudile teorije migracij, te pa spet odgovarjajo le na posamezna specifična vprašanja, ki se dotikajo posameznih delov migracije, ne zmorejo pa zajeti celotnega dogajanja. Poleg tega se le redko posvečajo prisilnim migracijam, saj so po večini naklonjene prostovoljnim migracijam, ekonomskim vidikom pretoka migrantov, ali pa podpirajo določene sociološke teorije.

Vendar teorije migracij na srečo niso rigidne in se razvijajo, upoštevajoč tako izkušnje iz preteklosti kot dogajanja v sedanosti, trudijo pa se tudi predvideti, kaj se lahko zgodi v prihodnosti. Tako so se v začetku 90. let prejšnjega stoletja na osnovi starejših razvile nove migracijske teorije, ki so iskale vzroke za migracijo na obeh koncih migracijskega toka in skušala združiti dejavnike makro in mikronivoja.⁴ Izkazalo se je, da te teorije kot skupek najizvirnejših pristopov, zaradi svoje specifične ohlapne zgradbe lahko znotraj enega migrantskega toka raziskujejo tako prostovoljne kot prisilne migracije. Večina teoretskega dela in empiričnih raziskav na tem področju je bila sicer opravljena na prostovoljnih migracijah, vendar so nekateri avtorji pristopili tudi k preučevanju prisilnih premikov prebivalstva. Pri tem delu se je upoštevalo, da je pri migracijah težko razlikovati med vzroki, ki jih motivirajo ekonomski razlogi, in tistimi, ki jih sprožijo socialno-politični dejavniki. Poudarek je bil torej na dejstvu, »kako je v večini primerov motivacija, ki povzroči premik, kombinacija tako ekonomskih kot socialno-političnih dejavnikov.«

Raziskovanje migracij iz severozahodnega dela Istrskega polotoka v obdobju po Londonskem memorandumu 5. oktobra 1954 na tak način je po mojem mnenju uspelo usmeriti pozornost na oba konca migracijskega toka ter osvetliti različne povezave med kraji, vključujoč tokove podatkov, dobrin, idej in seveda tudi ljudi. Opozorilo je na medsebojno povezanost znotraj migracije, v kateri je vsak del občutljiv na delovanje drugega, in opazovalo to gibanje kot dinamičen proces, zaporedje dogodkov skozi čas.⁵ S pomočjo posrednikov med mikro in makronivojem, kot so migracijske mreže in družine oziroma gospodinjstva, je pri določenih vprašanjih uspelo povezati oba nivoja in ugotoviti, kako vplivata drug na drugega.

S pomočjo takšnega načina opazovanja in osredotočenosti na določene dele sistema se je dalo spremljati spremembe, ki so pripeljale do množičnega izseljevanja 10.156 ljudi, od tega 4160 nosilcev dovolilnic in 5996 družinskih članov. Z njihovim odhodom je nastala praznina, ki jo je bilo treba zapolniti, in oblikovali so se je novi migracijski tokovi, ki so spodbujali notranjo migracijo. To potrjuje primer selitve ljudi iz notranjosti Slovenije v Koprski okraj pred in predvsem po letu 1954.

Do sprožitve migracije teh 10.156 ljudi je prišlo zaradi cele vrste različnih

⁴ Mary M. Kritz, Hania Zlotnik, *Global Interactions: Migration Systems, Processes and Policies*, v: *International Migration Systems. A Global Approach*, ur. Mary M. Kritz, Lim Lean Lim, Hania Zlotnik, Oxford: Clarendon Press, 1992, str. 1–18.

⁵ James T. Fawcett, *Networks, Linkages and Migration Systems*, *International Migration Review*, vol. 21, št. 2(78), New York: Center for Migration Studies, 1987, str. 671–680.

dejavnikov. Razloge za odhod je mogoče razvrstiti pod nekaj glavnih skupnih imenovalcev, kot so nacionalnost, pritiski države, socialne razlike, nezaupanje in revščina. Nacionalna slika govori o dejstvu, da so bili med odhajajočimi najpogosteje Italijani, ki jih je odšlo 7026 oziroma večina. Slovencev je odšlo manj, 2992, od tega jih je 1056 govorilo tudi italijansko. Od 138 izseljenih Hrvatov jih je kar 118 uporabljalo italijanski jezik.

Socialna slika govori o 1250 brezposelnih, med katerimi je bilo največ Italijank. Na žalost je število tistih, ki so se kljub zaposlitvi znašli v situaciji brez perspektive, nemogoče določiti. Le iz določenih odgovorov na vprašanje o razlogih odhoda je mogoče sklepati o težki situaciji nekaterih migrantov. Tudi poklici nosilcev dovolilnic nudijo boljši vpogled v socialno strukturo odhajajočih. Največ je bilo kmetov, ki jih je bilo najtežje odtrgati od zemlje, kar 1197. Sledilo jim je 722 gospodinj, nato pa 549 delavcev, 447 upokojenih oseb in 129 ribičev. Tem je sledila cela paleta obrtnikov. Šlo je očitno za srednje in nižje sloje prebivalstva, ki so verjetno najkasneje občutili politične pritiske, bili pa so bolj občutljivi na pomanjkanje in poslabšanje gospodarskih razmer.

Po prihodu v Italijo in pri vključevanju v novo družbo so se izseljenci srečali z različnimi težavami. Številni so že šli skozi tri faze izkušenj, s katerimi se na svoji poti lahko srečajo begunci. Za njimi je tako že bila faza prepoznavanja ogroženosti, odločitve o odhodu in sam odhod. Pred njimi naj bi bilo še pet podobnih stopenj. Nahajali so se v prostoru, ki so ga definirali kot varnega, pred seboj so mnogi imeli še življenje v begunskih taboriščih, čakala jih je preselitev v naslednjo državo, naselitev in samo življenje tam. Na vsaki od teh stopenj so bili prisotni psihični in fizični napor, ki »so lahko pustili globok pečat.«⁶

Pri vključevanju v velike migracijske sisteme ni prihajalo do opaznih razlik med begunci in prostovoljnimi migranti. Mednarodne organizacije s sedežem v Trstu so bile namenjene predvsem pomoči beguncem, čeprav so jih nato obravnavale kot prostovoljne migrante in z njimi oskrbovale države, ki so potrebovale delovno silo. Razlike so se pojavile kasneje, po sami naselitvi, kot to kaže razvoj novih migrantskih mrež. Begunci so namreč preko svojih društev in preko pomoči begunskim organizacijam še vedno želeli aktivno vplivati na italijansko politiko do Jugoslavije.⁷ Prostovoljni migranti vsega tega niso počeli oziroma niso vzpostavili migrantskih mrež takega tipa.

Ob razmišljanju o migraciji iz Okraja Koper lahko izpostavim, da gre sicer za mednarodno migracijo, ki pa bolj ustreza kriteriju regionalnega izseljevanja. Meje so pravzaprav že določene, število akterjev je znano, povezave med prostori dobro raziskane, veliko podatkov zbranih, posledice pa se kažejo še danes in se jim da slediti v preteklost. Lahko bi se reklo, da prav ti dejavniki opravljajo nalogo nadzornih

⁶ Paul Boyle, Keith Halfacree, Vaughan Robinson, *Exploring Contemporary Migration*, Harlow: Addison Wesley Longman Limited, 1998, str. 192.

⁷ Sandi Volk, *Naselitev istrskih beguncev (esulov) v tržaški pokrajini, 1945-1966*, doktorska disertacija, Ljubljana: Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, 2001.

elementov, ki preprečujejo, da bi prišlo do znanstvene površnosti. Na tem nivoju podatke še vedno lahko soočimo, primerjamo, izberemo ter vključimo v nadaljnje raziskave brez strahu, da bi prišlo do nerazpoznavnosti in pristranske selektivnosti.

Sociološka raziskava migracij iz severozahodnega dela Istrskega polotoka v obdobju neposredno pred Londonskim memorandumom in po njem je po mojem mnenju dosegla večino svojih ciljev. Postregla je z nekaterimi novimi odkritji in številkami, ki prav gotovo spodbujajo dodaten premislek. Raziskava predstavlja tudi poskus uvajanja novosti pri preučevanju migracijskih tokov, znotraj katerih se srečujejo prisilni in prostovoljni migranti. Upam, da bodo le-te pomagale pri nadaljnjih študijah podobnih migracij.

ESULI OR OPTANTS? A HISTORICAL CASE IN VIEW OF MODERN THEORY

SUMMARY

The sociological research into migrations from the northwestern part of the Istrian Peninsula, this multinational cross-border area in the Northern Adriatic, in the period immediately prior to the London Memorandum (signed on October 5th, 1954) and after it had a number of objectives. With the aid of various approaches, substantiated by several interdisciplinary international migration theories, it wished to highlight those particular factors that could explain these events as a dynamic process of the developing relations between all the countries involved. In this way the research work could be focused on the population movements, by considering the changing political, social and economic conditions through space and time.

The main characteristic of this work was the search for the linkages between the countries that had prior to migrations, and even more through the migrations themselves, created numerous specific ties. And their knowledge would also contribute to a better understanding of migrations as an associating factor between different territories irrespective of what kind of migrations were in fact at stake. If such project was to be successful, it had to stand on firm foundations, for on the way to the set up objectives new problems began to arise at the very beginning apart from the already known ones.

First of all it was necessary to get acquainted with the literature that emerged on the subject of the inhabitants of Dalmatia, Rijeka and Istria migrating from Yugoslavia after World War II. Most of it was, quite understandably, written in Italy, where the migration literature was chronologically divided into militant, traditional and left-wing reconstructions and into new historiography.

With a thorough analysis of the events of that time, the Slovene historiography was supposed to endanger the numerous interpretations of World War II and the post-war period, in which it had been anchored for a long time, and should therefore still not be capable of being included in the study of this migration. In spite of it all, some studies have been made in the last few years that could be considered a significant step forward. With the aid of additional literature from Croatia, Germany, USA and Australia, the first foundation has thus been made.

The second foundation was represented by the computer processing of archival materials from the Regional Archives Koper, in which documents of the Secretariat for Internal Affairs of the Koper District were kept. With the help of an inventory and analysis of the documents issued to the people to acquire a permit to migrate to Italy, a database was prepared that attempted to satisfy the requirements for information by contemporary migration theories. The database was to be further aided by some other archive sources from Slovene archives.

Knowledge of history, development, methods, demands and major characteristics of the contemporary migration theories constituted the third foundation. This was to take care of placing the migration data into a wider framework and thus to enable comparisons of the migration's characteristics with other similar migration processes. Integration of the data acquired through various investigations within the framework of these foundations turned out to be a demanding task, for numerous problems came to the fore beside the answers to the raised questions.

The first snag was hit when trying to stipulate the type of migration. In view of the described approaches, problems, phases and divisions, migrations are separated primarily in terms of space, time and motivation. This is totally understandable, if migration is defined as a shift of a person from one space to another in certain time.

Therefore, when trying to define a migration type in view of space it was established that migration from the Koper District indeed had all the characteristics of an inner, regional migration, although it was in fact an international migration, considering that the state boundary had to be crossed. The people were in all truth migrating the same as before, along the same routes and with the aid of the same migration networks to the places well known to them, but the once unified space was cut by the border and divided it in an artificial way, which of course brought numerous consequences.

The stipulation of migration type in view of time was not a simple task either, for the majority of the people meant, or at least hoped, to return home, and so they behaved, i.e. as if opting for temporary migration. Later on this turned out to be permanent migration, with consequences such as refugee camps, migrations across the ocean, etc.

The most unclear was the stipulation of migration type in view of motivation. This was supposed to be a mixture of motives, amongst which prevailed, as push-factors, political pressures and the poor economic situation, and, as pull-factors, information on a better and safer life in the Italian homeland. This was also confirmed by the answers to the questions as to the reasons for their departure, which in most cases indeed emphasised the ties within the migration network, but with the aid of reading between the lines true reasons can be learnt. As the events around the Trieste question and drawing the boundary dragged on for almost a decade, it was of course increasingly difficult to speak of a single motive. Thus the migration process mixed in itself both forced and voluntary migrants. And although it comprises, in view of their definitions, elements of mass exodus, mass

expulsion, ethnic cleansing, it lacks, on the other hand, the main characteristics of these denominations. In such circumstances, the denominations such as refugees, optants, deportees, emigrants and voluntary migrants become questionable, since the definitions can be either too loose and try to generalise the entire migration trend, or are too binding, directed at precisely stipulated types of migrations.

Of some help could be the migration theories which, however, again give answers only to certain very specific questions concerning the migration's separate parts, but cannot embrace the entire process. Apart from it, they are seldom dedicated to forced migrations, for in most cases they are favourably disposed to voluntary migrations, economic aspects of the migration movement, or support certain sociological theories.

Fortunately, the migration theories are not rigid and are still developing, taking into consideration not only experiences gained in the past but the current course of events, and are at the same time trying to foresee what will happen in the future. In the early 1990s, some new approaches were developed, which looked for the migration reasons at both ends of the migration process and attempted to combine the macro- and micro-level factors.

It turned out that with the help of the sum of most original approaches borrowed from other migration theories, one can combine, due to its specific loose structure, both voluntary and forced migrants inside a single migration process. Although the greater part of the theoretical work and empirical research in this sphere was indeed carried out on voluntary migrations, forced migrations were studied this way as well. Here, regard was paid to the simple fact that it is difficult to distinguish between the reasons motivated by economic conditions and those triggered off by social-political factors. An emphasis was therefore on the fact that the motivation, which causes a shift, is in most cases a combination of both economic and socio-political factors.

The research, which was with the aid of the migration system theory carried out into migrations from the northwestern part of the Istrian Peninsula in the period immediately after the London Memorandum (signed on October 5th, 1954), succeeded in directing attention at both ends of migration currents and in throwing light upon various linkages between places, including the currents of data, goods, ideas and, of course, the people. It called attention to the mutual connectivity within the migration flow, in which every part is sensitive to the functioning of the other, and observed the migration as a dynamic process, as a sequence of events that took place through time. With the assistance of mediators between the micro- and macro-levels, such as migration networks and families, it managed to link, in certain questions, both levels and to assess how they influence each other.

Through the changes a stressful situation incurred, in which certain parts of the population felt persecuted, while others wished, due to it, to improve their momentary position. A mass migration of 10,156 people took place, 4,160 of which were permit holders and 5,996 family members. Their departure left a void, which had to be filled up, and a new migration order was created that stimulated internal

migration. This is corroborated by the case of people migrating from the interior of Slovenia to the Koper District before and particularly after 1954.

Migration of these 10,156 people – was triggered off by a series of different elements. The reasons for the people's departure can be classified under some major common denominators, such as nationality, pressures exerted by the state authorities, social differences, distrust and poverty. The national profile speaks of the fact that the most numerous amongst these emigrants were Italians, i.e. 7,026 (or the majority of them). There were only 2,992 Slovenes, 1,056 of which spoke Italian as well. Of the 138 Croatian emigrants, no less than 118 used the Italian language.

The social profile speaks of 1,250 unemployed, mostly women of Italian nationality. The number of those who in spite of being employed found themselves in situation with no perspective at all, unfortunately cannot be assessed. Only certain answers to the question of what were the reasons for departure indicated a very trying situation of some emigrants. A better insight into the social structure of the emigrants is also enabled by the professions of the permit holders. Most of them, no less than 1,197, were farmers, who found it most difficult to leave their land. These were followed by 722 housewives, 549 labourers, 447 pensioners, 129 fishermen and a wide range of tradesmen. It was clearly a case of middle- and low-class people, who were probably the last to feel the political pressures but were more sensitive to poverty and worsening of the economic conditions.

On arrival to Italy and during the process of integrating into the new society, the migrants met with numerous problems. Many had already gone through three phases of experience, which are usually met, on their way, by refugees. Behind them had already been the phase of recognising the fact that they were endangered, the decision to leave the country and the actual departure. In front of them, however, were still five similar phases. They found themselves in the place that they defined as safe, but still waiting for them was life in refugee camps, migration to the next country, settling there, and life in it itself. At each of these levels they were accompanied by psychological and physical exertions that could leave some dire consequences on them.

During the integration into the great migration systems, no visible differences between the refugees and voluntary migrants incurred. The international organisations with their seat in Trieste were to give aid particularly to refugees, but later on treated them as voluntary migrants, sending them to the countries where extra labour force was needed. Differences occurred later on, after their actual settling, as indicated by the development of new migration networks. Namely, the refugees still wished, through their societies and through aid to the refugee organisations, to actively influence the Italian policy towards Yugoslavia. The voluntary migrants did not do anything like it, which means that they did not set up migration networks of this type.

Still, it has been frequently underlined that such manner of migration research is not suitable for great migration processes. Such approach would hardly help us

in the attempts to illuminate the complex nature of migration, composed of most diverse parts, for it is possible that intelligibility or recognisability would be sacrificed in this process. Everything in this world is indeed interconnected, but it is difficult to tackle all subjects at the same time. It would therefore be right if this approach were first of all limited to the regional level.

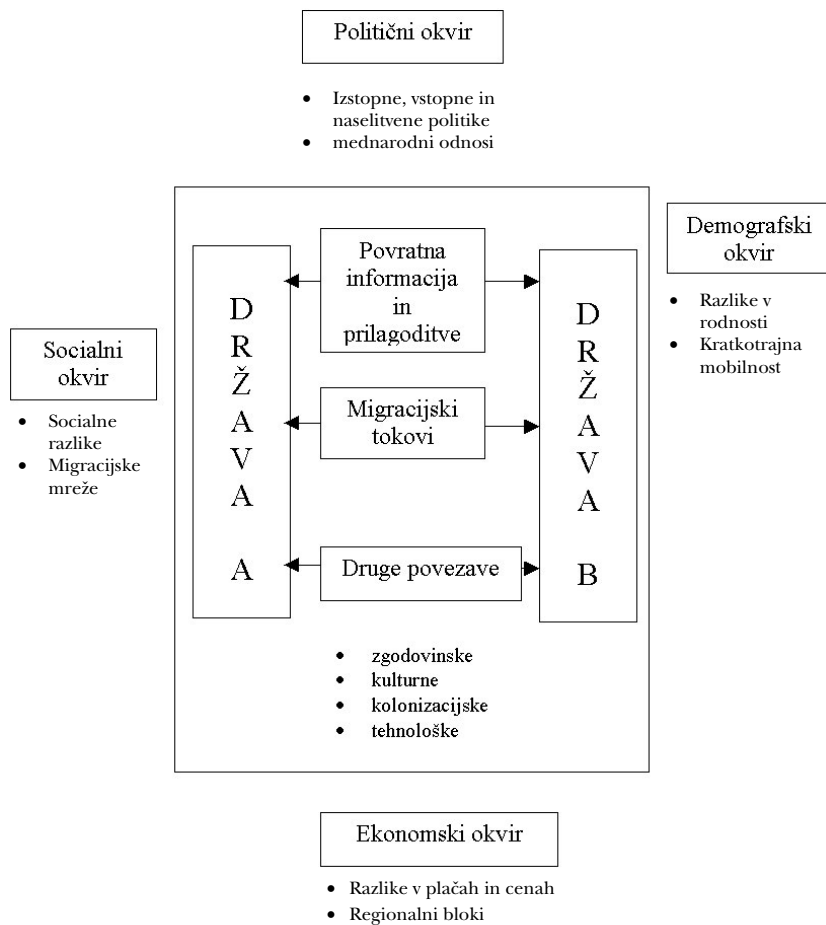
While talking about migration from the Koper District, we could emphasise that although we are in this case dealing with international migration, it is more in line with the criterion of regional migrations. The boundaries are already defined, the numbers of protagonist known, linkages between spaces well researched and numerous data gathered, while the consequences can still be seen today and can be also followed back to the past. We could say that these very factors are carrying out the task of supervising elements that prevent any scientific superficiality. At this level, we can still compare, select and include the data in the migration flow and at the same time speak of integration of micro- and macro-levels in the migration research with no fear of possible occurrence of unintelligibility and partial selectivity.

The sociological research into migrations from the northeastern part of the Istrian Peninsula in the period immediately before and after the London Memorandum, I believe, has reached the majority of its goals. The set out hypotheses managed to withstand all verifications and gave answers to most of the scientifically interesting questions related to this topic while also opening some new aspects for further consideration. Thus its result hopefully succeeded in offering several novelties within the research of those migration flows that involve both forced and voluntary migrants, which will no doubt be of some help in further studies, either due to the used combination of methods or owing to the gathered literature, as well as to the considerable amount of data that it managed to obtain.

PRILOGA: SLIKE IN TABELE

Slika 1: Mednarodni migracijski sistem (Mary M. Kritz, Hania Zlotnik)*

* Mary M. Kritz, Hania Zlotnik, Global Interactions: Migration Systems, Processes and Policies, v: *International Migration Systems. A Global Approach*, ur. Mary M. Kritz, Lim Lean

Lim, Hania Zlotnik, Oxford: Clarendon Press, 1992, str. 1–18.

ŠTETJA PREBIVALSTVA V DELU ISTRE, KI DANES PRIPADA SLOVENIJI

Tabela 1: Štetje prebivalstva v izvedbi Avstro-Ogrske leta 1910*

kraji	Slovenci in Hrvati	Italijani	ostali	skupaj
Piran	2.415	12.634	161	15.210
Izola	2.099	6.315	47	8.461
Koper	2.278+154	10.231	182	12.845
Marezige	3.126	0	2	3.128
Hribi	3.624	720	0	4.334
Dekani	6.931	19	0	6.951

Tabela 2: Štetje prebivalstva v izvedbi Italije leta 1921**

kraji	Slovenci in Hrvati	Italijani	ostali	skupaj
Piran	784	13.332	0	14.158
Izola	2.340	8.110	0	8.457
Koper	1.417	11.138	0	12.654
Marezige	3.120	47	0	3.170
Hribi	2.049	2.343	0	4.397
Dekani	6.754	21	0	6.797

Tabela 3: Štetje prebivalstva v izvedbi primorske duhovščine, zbrane v zboru svečnikov sv. Pavla leta 1933. (Štetje je potekalo po dekanijah in je upoštevalo meje, po katerih je cerkev določila meje svojih župnij in dekanij)***

Dekanije	kraji	Slovenci in Hrvati	Italijani	skupaj
Dekanija Koper	Koper, Rižana, Dekani	6.185	9.143	15.328
Dekanija Piran	Piran, Izola	2.550	10.554	13.104
Dekanija Krkavče	Krkavče, Koštabona,			
	Šmarje, Marezige,			
	Truške, Korte, Pomjan	11.436	85	11.521
Dekanija Osp	Osp, Plavje, Sv. Anton,			
	Tinjan	4.720	0	4.720

* Mary M. Kritz, Hania Zlotnik, Global Interactions: Migration Systems, Processes and Policies, v: *International Migration Systems. A Global Approach*, ur. Mary M. Kritz, Lim Lean Lim, Hania Zlotnik, Oxford: Clarendon Press, 1992, str. 1–18.

** Andrea Mattossi, Francesca Krasna, Il »Censimento riservato« del 1939 sulla popolazione alloglotta nella Venezia Giulia, *Quaderni del Centro studi economico-politici »E. Vanoni«*, št. 3–4, Trieste: Centro Studi »Enzo Vanoni«, 1998, str. 125–163.

*** Egon Pelikan, *Tajno štetje prebivalstva v Julijski krajini leta 1933*, (Knjižnica Annales, 28),

Tabela 4: Štetje prebivalstva v izvedbi Italije leta 1936*

kraji	Slovinci in Hrvati	Italijani	ostali	skupaj
Piran	1.865	12.337	0	14.202
Izola	2.279	7.216	0	9.495
Koper	1.699	10.844	0	12.453
Marezige	3.341	80	0	3.421
Hribi	4.572	107	0	4.579
Dekani	6.447	115	0	6.562

Tabela 5: Štetje Jadranskega Inštituta za Cadastre National d'Istria leta 1945**

kraji	Slovinci in Hrvati	Italijani	ostali	skupaj
Koper	3.668	6.475	8	10.151
Dekani	5.338	26	1	5.368
Marezige	3.301	6	0	3.307
Pomjan	4.404	46	0	4.454
Izola	3.009	7.063	27	10.089
Piran	5.486	7.894	12	13.483

Tabela 6: Legalno in ilegalno odseljevanje iz Okraja Koper med leti 1945 in 1950***

Leto	status	1945	1946	1947	1948	1949	1950	Skupaj
Okraj Koper	legalno	149	122	180	899	229	447	2.026
Okraj Koper	pobegli	610	457	550	1027	385	536	3.565

Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstveno raziskovalno središče RS v Kopru, 2002.

* Andrea Mattossi, Francesca Krasna, Il »Censimento riservato« del 1939 sulla popolazione alloglotta nella Venezia Giulia, *Quaderni del Centro studi economico-politici* »E. Vanoni«, št. 3–4, Trieste: Centro Studi »Enzo Vanoni«, 1998, str. 125–163.

** Andrea Mattossi, Francesca Krasna, Il »Censimento riservato« del 1939 sulla popolazione alloglotta nella Venezia Giulia, *Quaderni del Centro studi economico-politici* »E. Vanoni«, št. 3–4, Trieste: Centro Studi »Enzo Vanoni«, 1998, str. 125–163.

*** Cadastre National dell'Istria, Sušak: Edition del'Institut Adriatique, 1946.

PROSILCI ZA DOVOLILNICE

Tabela 7: Število prosilcev za dovolilnico po občinah

kraj	nosilci	družinski člani, sorodstvo	skupaj
KOPER	1416	2070	3486
IZOLA	1189	1857	3046
PIRAN	616	732	1348
PORTOROŽ	402	530	932
SEČOVLJE	264	419	683
ŠMARJE	181	221	402
DEKANI	135	148	283
MAREZIGE	45	40	85
Skupaj	4248	6017	10265

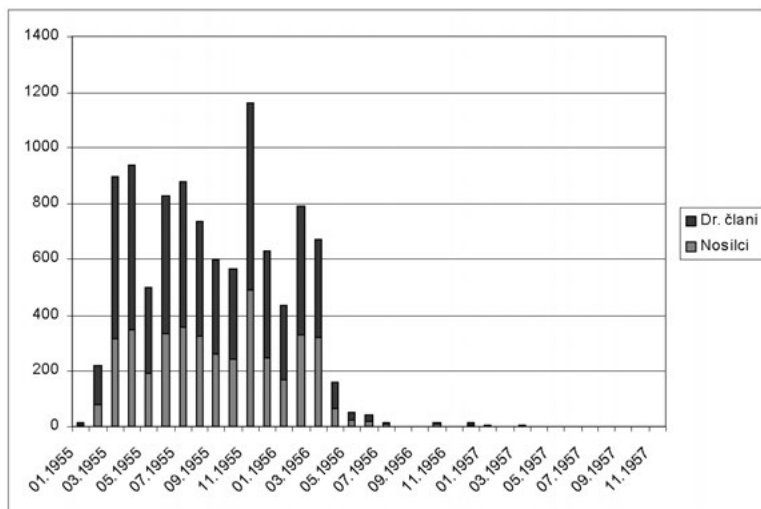
Tabela 8: Etničnost prosilcev za dovolilnico

narodnost	nosilci	družinski člani, sorodstvo	skupaj
ITALIJANI	2810	4248	7058
SLOVENC	1376	1692	3068
HRVATI	62	77	139
Skupaj	4248	6017	10265

Tabela 9: Družine

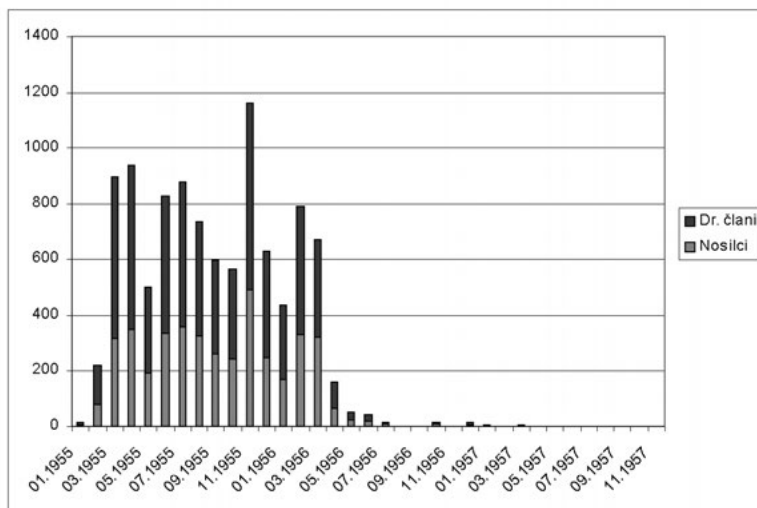
število nosilcev	število družinskih članov in sorodnikov	družinskih članov	skupaj z nosilci
2	10	20	22
3	9	27	30
1	8	8	9
12	7	84	96
21	6	126	147
89	5	445	534
249	4	996	1245
538	3	1614	2152
840	2	1680	2520
1017	1	1017	2034
1476	0	0	1476
skupaj:			10265

Slika 2: Dinamike odhodov iz Okraja Koper

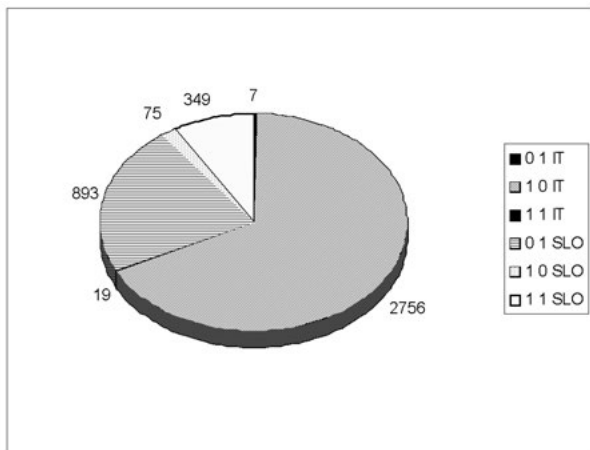

POSAMEZNIK

Slika 3: Datumi odhoda prebivalcev Okraja Koper

Slika 4: Etničnost in pogovorni jezik

Slika 5: Letnica rojstva odhajajočih

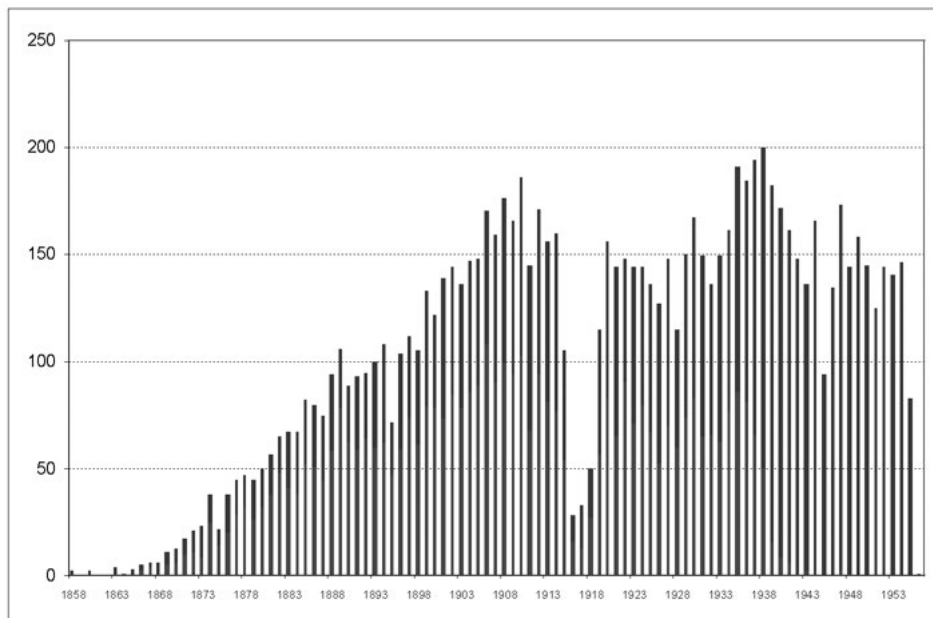

Tabela 10: Najpogostejši kraji rojstva

mesto rojstva	število
IZOLA	943
PIRAN	666
KOPER	655
SEČOVLJE	152
STRUNJAN	74
TRST	72
ŠMARJE	51
MAREZIGE	45
DEKANI	45
PORTOROŽ	20

Tabela 11: Število vseh, ki so odšli sami

kraji	Slovenci	Italijani	Hrvati
DEKANI	56	1	6
IZOLA	95	244	7
KOPER	202	249	0
MAREZIGE	23	0	0
PIRAN	16	196	3
PORTOROŽ	62	85	7
SEČOVLJE	48	33	2
ŠMARJE	86	0	0
skupaj	588	788	25

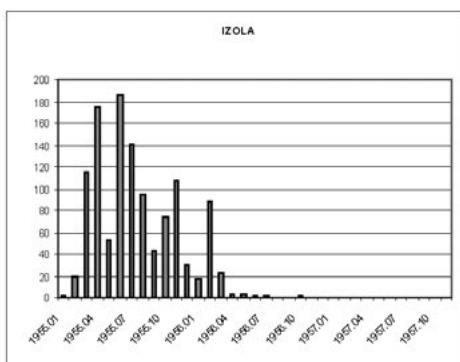
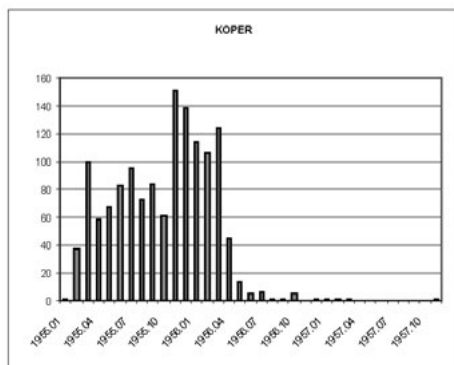
Tabela 12: Število odhajajočih družin

kraji	Slovenci	Italijani	Hrvati
DEKANI	59	2	0
IZOLA	96	630	9
KOPER	250	468	7
MAREZIGE	13	0	0
PIRAN	27	310	2
PORTOROŽ	56	124	10
SEČOVLJE	43	105	4
ŠMARJE	73	5	1
Skupaj	617	1644	33

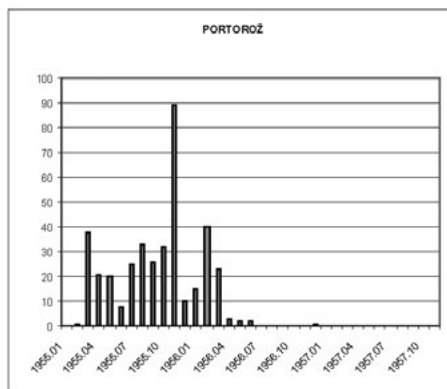
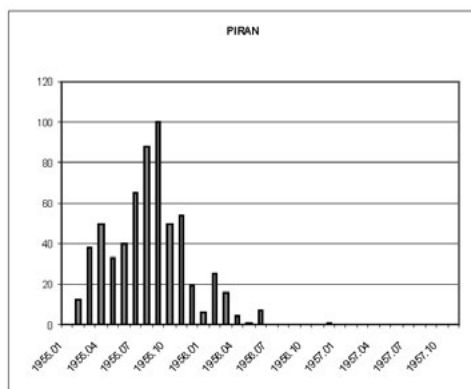
Tabela 13: Število gospodinjstev, ki so odšla

kraji	Slovenci	Italijani	Hrvati
DEKANI	12	2	0
IZOLA	7	109	2
KOPER	58	137	0
MAREZIGE	4	0	0
PIRAN	2	53	0
PORTOROŽ	14	30	1
SEČOVLJE	6	19	0
ŠMARJE	9	0	0
Skupaj	112	350	3

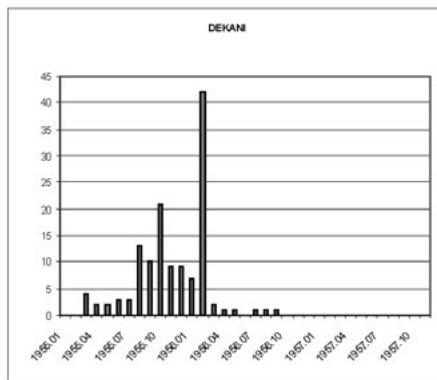
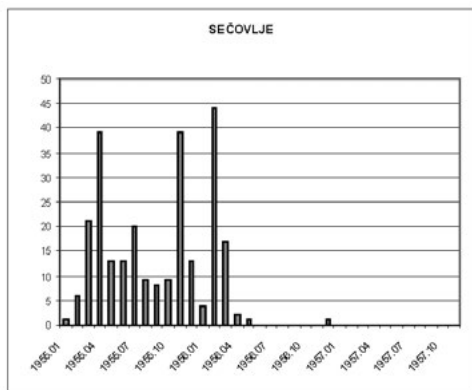
Sliki 6 in 7: Odhodi iz Koperja in Izole

Sliki 8 in 9: Odhodi iz Pirana in Portoroža

Sliki 10 in 11: Odhodi iz Sečovlj in Dekanov

Sliki 12 in 13: Odhodi iz Marezige in Dekanov

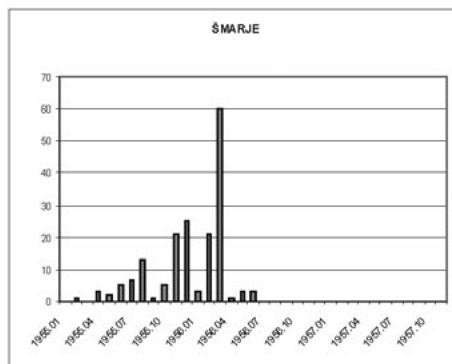
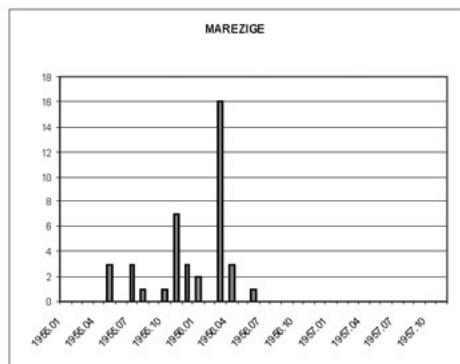

Tabela 14: Najpogostejši priimki v obalnih občinah

PRIIMKI Izola	Št.	PRIIMKI Koper	Št.	PRIIMKI Piran	Št.	PRIIMKI Portorož	Št.
Degrassi	103	Rasman	36	Petronio	37	Valente	14
Vascotto	77	Apollonio	27	Fonda	26	Benedetti	10
Delise	58	Zucca	25	Ruzzier	26	Ruzzier	10
Ulcigrai	35	Riccobon	23	Benedetti	18	Fonda	9
Dudine	31	Deponte	20	Ravalico	15	Giassi	8
Carboncich	30	Jerman	20	Bonifacio	13	Bernardi	6
Chicco	23	Norbedo	18	Fragiacomo	12	Ravalico	6
Zaro	23	Parovel	17	Fornasaro	11	Rotter	6
Felluga	21	Babič	16	Bartole	10	Chersicola	5
Pugliese	21	Furlanič	15	Giraldi	10	Fragiacomo	5
Bologna	19	Lonzar	15	Maraspin	10	Giraldi	5
Benvenuti	17	Hrvatini	14	Tamaro	10	Predonzani	5
Dagri	16	Kocjančič	14	Viezzoli	10	Dapretto	4
Colomban	15	Krmac	14	Trani	9	Fermo	4
Moscolin	15	Perini	14	Predonzani	8	Lubiana	4

Tabela 15: Najpogostejši priimki v Sečoveljah in v zalednih občinah

PRIIMKI Izola	Št.	PRIIMKI Koper	Št.	PRIIMKI Piran	Št.	PRIIMKI Portorož	Št.
Jakomin	9	Glavina	14	Kodarin	6	Pitacco	18
Hrvatini	4	Pribac	11	Babič	5	Petronio	15
Vatovec	4	Grižon	9	Kocjančič	3	Vatta	6
Kavalič	3	Šergaš	9	Jurinčič	3	Delgiusto	5
Gregorič	3	Debernardi	6	Sabadin	3	Špeh	5
Furlanič	3	Jerebica	6	Koren	3	Bonin	4
Bertok	3	Pucer	5	Štok	2	Pagliaro	4
Bizjak	3	Viler	5	Zancolis	1	Ruzzier	4
Marsič	3	Grego	4	Zadnik	1	Spadaro	4
Oblak	3	Grižonič	4	Vizintin	1	Vigini	4
Vodopivec	3	Hrvatini	4	Umer	1	Bradas	3
Cupin	2	Jerman	4	Skrgat	1	Bonifacio	3
Fortuna	2	Peroša	4	Rihter	1	Busechian	3
Furlančič	2	Rojac	4	Plahuta	1	Benedetti	3
Grižon	2	Benčič	3	Martelato	1	Debernardi	3

MIGRANTSKE MREŽE

Tabela 16: Migrantske mreže

razlog odhoda	Italijani	Slovenci	Hrvati
K SORODNIKOM V TRST	2047	475	38
K SINU V TRST	711	129	11
K OTROKOM V TRST	519	158	10
K HČERKI V TRST	340	105	8
K SORODNIKOM V ITALIJO	292	132	5
K MOŽU V TRST	87	94	2
K MATERI V TRST	57	32	2
K STARŠEM V TRST	82	52	0
K ZAROČENCU V TRST	25	55	0
K STRICU V TRST	27	38	2
K BRATOM V TRST	372	114	0

DEJAVNIKI ODBIJANJA IN PRIVLAČEVANJA

Tabela 17: Najpogostejši razlogi za odhod v okviru dejavnikov odbijanja in privlačevanja

razlogi	Italijani	Slovenci	Hrvati
ZDRAVLJENJE V TRSTU	43	5	5
DELO V TRSTU	229	172	1
POKOJNINA V TRSTU	10	45	0
ZEMLJA V ITALIJI	14	28	0
NI SREDSTEV ZA ŽIVLJENJE	10	14	0
HIŠA V TRSTU	6	12	0
NADALJEVANJE ŠOLANJA	7	3	0

Tabela 18: Najpogostejši poklici odhajajočih v obalnih mestih

POKLICI KOPER	Slo- venci	Itali- jani	Hr- vati	skupaj	POKLICI IZOLA	Slo- venci	Itali- jani	Hr- vati	skupaj
KMET	174	280	3	457	KMET	56	281	5	342
GOSPODINJA	83	174	3	260	DELAVEC	55	166	3	224
DELAVEC	84	67	4	155	GOSPODINJA	27	100	5	132
MIZAR	5	43	0	48	RIBIČ	1	84	0	85
ŠOFER	18	20	0	38	UPOKOJENEC	3	63	1	67
UPOKOJENEC	7	26	0	33	UPOKOJENKA	6	49	1	56
RIBIČ	0	29	0	29	MEHANIK	2	27	0	29
ZIDAR	17	5	0	22	MIZAR	2	25	0	27
MEHANIK	12	10	0	22	GOSP. - KMET.	9	11	0	20
KOVAČ	6	14	0	20	ZIDAR	6	9	0	15
POKLICI PIRAN	Slo- venci	Itali- jani	Hr- vati	skupaj	POKLICI PORTOROŽ	Slo- venci	Itali- jani	Hr- vati	skupaj
GOSPODINJA	9	163	2	174	KMET	33	84	4	121
POMORŠČAK	5	67	0	72	GOSPODINJA	30	43	4	77
UPOKOJENEC	1	49	1	51	DELAVEC	19	20	1	40
DELAVEC	11	38	0	49	UPOKOJENEC	4	13	0	17
KMET	2	30	0	32	SOLINAR	6	10	0	16
MEHANIK	1	18	0	19	POMORŠČAK	3	8	1	12
MIZAR	0	18	0	18	GOSP. - KMET.	3	4	3	10
RIBIČ	0	15	0	15	MIZAR	2	6	0	8
TESAR	0	15	0	15	MEHANIK	3	5	0	8
SOLINAR	0	14	0	14	ZIDAR	4	2	1	7

Tabela 19: Najpogostejši poklici v Sečoveljah in zalednih občinah

POKLICI KOPER	Slo- venci	Itali- jani	Hr- vati	skupaj	POKLICI IZOLA	Slo- venci	Itali- jani	Hr- vati	skupaj
KMET	174	280	3	457	KMET	56	281	5	342
GOSPODINJA	83	174	3	260	DELAVEC	55	166	3	224
DELAVEC	84	67	4	155	GOSPODINJA	27	100	5	132
MIZAR	5	43	0	48	RIBIČ	1	84	0	85
ŠOFER	18	20	0	38	UPOKOJENEC	3	63	1	67
UPOKOJENEC	7	26	0	33	UPOKOJENKA	6	49	1	56
RIBIČ	0	29	0	29	MEHANIK	2	27	0	29
ZIDAR	17	5	0	22	MIZAR	2	25	0	27
MEHANIK	12	10	0	22	GOSP. - KMET.	9	11	0	20
KOVAČ	6	14	0	20	ZIDAR	6	9	0	15
POKLICI	Slo-	Itali-	Hr-		POKLICI	Slo-	Itali-	Hr-	

PIRAN	venci	jani	vati	skupaj	PORTOROŽ	venci	jani	vati	skupaj
GOSPODINJA	9	163	2	174	KMET	33	84	4	121
POMORŠČAK	5	67	0	72	GOSPODINJA	30	43	4	77
UPOKOJENEC	1	49	1	51	DELAVEC	19	20	1	40
DELAVEC	11	38	0	49	UPOKOJENEC	4	13	0	17
KMET	2	30	0	32	SOLINAR	6	10	0	16
MEHANIČ	1	18	0	19	POMORŠČAK	3	8	1	12
MIZAR	0	18	0	18	GOSP. - KMET.	3	4	3	10
RIBIČ	0	15	0	15	MIZAR	2	6	0	8
TESAR	0	15	0	15	MEHANIČ	3	5	0	8
SOLINAR	0	14	0	14	ZIDAR	4	2	1	7

MIGRACIJSKI REŽIM

Tabela 20: Nezadovoljstvo z državo

razlogi ljudi italijanske narodnosti	število	razlogi ljudi slovenske narodnosti	število
OPTIRA ZA ITALIJO	59	MOŽ UŠEL, ZA NJIM	9
KER SE IZSELILJO DRUGI	25	PO VIDEMSKEM SPORAZUMU	6
KER GREDO VSI	19	GODI SE MU KRIVICA S STANOVANJEM	6
NE ZNA JEZIKA	17	NIMA KJE BIVATI	5
NI SREDSTEV ZA ŽIVLJENJE	10	KER SE IZSELILJO DRUGI	5
NE POZNA VEČ NIKOGAR	8	MOŽ V ZAPORU	4
LETALIŠČE	4	TU NE BI ŽIVEL	2
TU NE BI ŽIVEL	2	TU SE NE POČUTI DOBRO	1
TU MI NE PAŠE VEČ ŽIVETI	1	ZARADI RAZOČARANJA	1
SE POČUTIM KOT TUJEC	1	ZGODILA SE MU JE KRIVICA	1
		NE MARAM BITI VEČ TU PRI NAS	1
		NE ZNA JEZIKA	1

MAKROPOLITIČNA EKONOMIJA

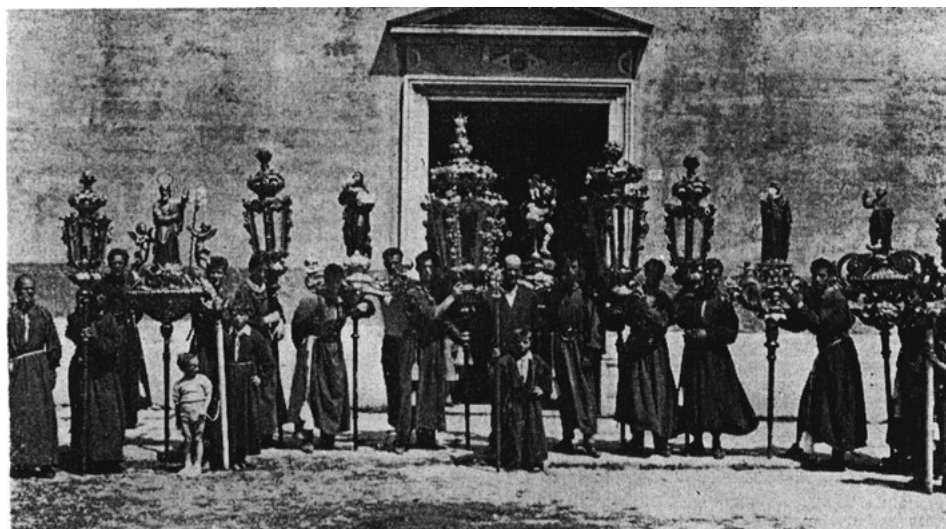
Tabela 21: Želja po vključitvi v širše migracijske sisteme

Razlogi	Slovinci	Italijani	Hrvati
VKRCANJE V TRSTU	42	220	4
EMIGRACIJA NA ZAHOD	58	235	0
VIDETI SVET	38	3	0

Tabela 22: Vsi, ki so se že odločili, v katero državo bodo odšli

Država	Slovinci	Italijani	Hrvati	skupaj
V URUGVAJ	1	0	0	1
V JUŽNO AMERIKO	3	0	0	3
V KOLUMBIJO	5	0	0	5
V KANADO	7	13	0	19
V ITALIJO	11	5	1	16
V FRANCIJO	0	10	0	10
V ARGENTINO	17	11	0	28
V AVSTRALIJO	96	116	3	215
V ZDA	138	148	4	290
V PREKOMORSKE ZEMLJE	0	2	0	2
V AFRIKO	0	0	3	3
Skupaj	278	305	11	594

Slika 14: Bratovščina sv. Andreja*

* Iz knjige: Giollo Ricciotti, San Nazario, Protovescovo e Patrono di Capodistria, Trieste: Tipografia Gaetano Coana, 1969.

VIRI IN LITERATURA

I. ARHIVSKO GRADIVO

- AS (Arhiv Republike Slovenije), fond 1589, Centralni komite Zveze komunistov Slovenije, 1945–1990.
- AS, MNZ (Ministrstvo za notranje zadeve), RSNZ (Republiški sekretariat za notranje zadeve Republike Slovenije), fond 1931, Popis dokumentov STO 1947–67, t. e. 1445.
- AS, fond 1402, Fran Zwitter (osebni fond), t. e. 1.
- PAK (Pokrajinski arhiv Koper), TNZ (Tajništvo za notranje zadeve), OLO (Okrajni ljudski odbor), fond 24, Optanti – dovolilnice za izselitev.

II. ČASOPISJE

- Komunist. Glasilo ZK Jugoslavije in ZK Slovenije*. Ljubljana, 1954.
- La nostra lotta. Organo dell'U.A.I.S. del circondario istriano – Territorio di Trieste*. Koper, leto 1954–1955.
- Slovenski Jadran. Glasilo Socialistične zveze delovnega ljudstva*. Koper: Primorski tisk, 1954.

III. LITERATURA

- Adanir, Fikret. Lo scambio greco-turco di popolazioni nella storiografia turca. V: *Esodi. Transferimenti forzati di popolazione nel Novecento europeo*. Ur. Marina Cattaruzza, Marco Dogo, Raoul Pupo. Napoli: Collana, Quaderni di Clio, št. 3, IRCI, Edizioni Scientifiche, 2000, str. 89–101.
- Arnold, Fred. The Contribution of Remittances to Economic and Social Development. V: *International Migration Systems. A Global Approach*. Ur. Mary M. Kritz, Lim Lean Lim, Hania Zlotnik. Oxford: Clarendon Press, 1992, str. 250–221.
- Ballinger, Pamela. *History in Exile: Memory and Identity at the Borders of the Balkans*. Princeton: Princeton University Press, 2003.
- Ballinger, Pamela. Remembering the Istrian exodus. *MESS-Mediterranean Ethnological Summer School*, vol. II, 1998. Ljubljana: Inštitut za multikulturalne raziskave, str. 51–71.
- Baskar, Bojan. *Dvoumni Mediteran. Študije o regionalnem prekrivanju na vzhodno-jadranskem območju*. (Knjižnica Annales, 29). Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstveno središče Republike Slovenije Koper, 2002.
- Batistella, Graziano. Introduction. *International Migration Review*, vol. 23, št. 1, 1991. New York: Center for Migration Studies, str. 1–2.

- Bolaffi, Guido; Braccalenti, Raffaele; Braham, Peter; Gindro, Sandro. Migrations. V: *Dictionary of Race, Ethnicity & Culture*. Ur. Guido Bolaffi. London: Thousand Oaks, New Delhi. SAGE Publications, 2003, str. 177. Boyle, Paul; Halfacree, Keith; Robinson, Vaughan. *Exploring Contemporary Migration*. Harlow: Addison Wesley Longman Limited, 1998.
- Borjas, George J. Economic Theory and International Migration. *International Migration Review*, vol. 23, št. 3(78), 1987. New York: Center for Migration Studies, str. 457–485.
- Boutang, Yann Moulrier; Papademetriou, Demetrios. Typology, evolution and performance of main migration systems. V: *Migration and development: new partnerships for cooperation*. Paris: Organisation for Economic Cooperation and Development, 1994, str. 19–35.
- Boyd, Monica. Family and Personal Networks in International Migration: Recent Developments and New Agendas. *International Migration Review*, vol. 21, št. 2(78), 1987. New York: Center for Migration Studies, str. 638–670.
- Brandes, Detlef. Lo sviluppo dei progetti di annessione ed espulsione del Governo in esilio e della Resistenza polacca: 1939–45. V: *Esodi. Trasferimenti forzati di popolazione nel Novecento europeo*. Ur. Marina Cattaruzza, Marco Dogo, Raoul Pupo. Napoli: Collana, Quaderni di Clio, št. 3, IRCI, Edizioni Scientifiche, 2000, str. 125–140.
- Brandes, Detlef. Sudeti 1945: prove tecniche di pulizia etnica. *Limes*, št. 1 – I nuovi muri, 1996. Roma: Editrice periodici culturali, str. 193–198.
- Bras, Herve le. *Kri in gruda*. (Zbirka Varia/Studia Humanitatis). Ljubljana: Studia Humanitatis, 2003.
- Brettell, Caroline B. Introduction. V: *Migration Theory: Talking across Disciplines*. Ur. Caroline B. Brettell, James F. Hollifield. New York and London: Routledge, 2000, str. 1–26.
- Brettell, Caroline B. Theorizing Migration in Anthropology. V: *Migration Theory: Talking across Disciplines*. Ur. Caroline B. Brettell, James F. Hollifield. New York and London: Routledge, 2000, str. 97–136.
- Brumen, Borut. *Sv. Peter in njegovi časi: socialni spomini, časi in identiteta v istrski vasi Sv. Peter*. (Oranžna zbirka). Ljubljana: Založba /cf*, 2000.
- Castles, Stephen; Kosack, Godula. The Function of Labour Immigration in Western European Capitalism. *New Left Review*, št. 73, 1972. London: New Left, str. 3–21.
- Castles, Stephen; Miller, Mark J. *The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World*. Houndmills: Macmillan Press Ltd., 1998.
- Cattaruzza, Marina. *Socialismo Adriatico*. Bari, Roma: Manduria, 1998.
- Chiswick, Barry R. Are Immigrants Favorably Self-Selected. V: *Migration Theory: Talking across Disciplines*. Ur. Caroline B. Brettell, James F. Hollifield. New York and London: Routledge, 2000, str. 61–76.
- Colummi, Cristiana. Dalle elezioni dal 1950 alla nota angloamericana dell'8 ottobre 1953: le premesse del grande esodo. V: *Storia di un esodo. Istria 1945–1956*.

- Trieste: Istituto regionale per la storia del movimento di liberazione nel Friuli-Venezia Giulia, 1980, str. 49–84.
- Convention and Protocol relating to the status of refugees, UNHCR, <http://www.unhcr.ch/cgi-bin/texis/vtx/home>
- Corbett, John. Ernest George Ravenstein: The Laws of Migration, 1885, <http://www.csiss.org/classics/content/90>.
- Čoralič, Lovorka. Migracije sa istočnojadranske obale u Veneciju (15–18st.). *Annales, Series Historia et Sociologia*, vol. 7, št. 4(10), 1997. Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstveno raziskovalno središče Republike Slovenije Koper, str. 185–192.
- Čoralič, Lovorka. Prisutnost doseljenika iz Pirana u Veneciji od XV do XVII stoleća. *Annales, Series Historia et Sociologia*, vol. 4, št. 1(4), 1993. Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstveno raziskovalno središče Republike Slovenije Koper, str. 167–179.
- Darovec, Darko. *Pregled zgodovine Istre*. (Knjižnica Annales, 1). Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstveno središče Republike Slovenije Koper, 1992.
- Darovec Rožac, Vida. Posledice spora med KPJ in partijami Informacijskega urada na Svobodnem tržaškem ozemlju leta 1948. *Annales, Series Historia et Sociologia*, vol. 9, št. 2(18), 1999. Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstveno raziskovalno središče Republike Slovenije Koper, str. 371–390.
- Derin, Lina. *Capodistria addio: lettere di un'esule*. Milano: Mursia, 2002
- Diner, Hasia R. History and the Study of Immigration. V: *Migration Theory: Talking across Disciplines*. Ur. Caroline B. Brettell, James F. Hollifield. New York and London: Routledge, 2000, str. 27–43.
- Fabrizzi, Federica. Esodi e storiografia. V: *Spostamenti di popolazione e trasferimenti sociali nella Provincia di Trieste e nel Distretto di Capodistria nel Secondo Dopoguerra*. Ur. Carlo Donati. Opicina-Trieste: Regione Autonoma Friuli-Venezia Giulia, Direzione Regionale Affari Europei, 2001, str. 15–42.
- Fait, Francesco. *L'emigrazione giuliana in Australia (1954–1961)*. Udine: ERMI-Ente Regionale per i problemi dei Migranti, 1999.
- Fassmann, Heinz; Rainer, Münz. European East-West Migration 1945–1992. *International Migration Review*, vol. 28, no. 3 (107), 1994. New York: Center for Migration Studies, str. 521–538.
- Fawcett, James T. Networks, Linkages and Migration Systems. *International Migration Review*, vol. 21, št. 2(78), 1987. New York: Center for Migration Studies, str. 671–680.
- Ferrari, Liliana. Fiume 1945–47. V: *Storia di un esodo. Istria 1945–1956*. Trieste: Istituto regionale per la storia del movimento di liberazione nel Friuli-Venezia Giulia, 1980, str. 49–84.
- Franzen, Erik K. *Die Vertrieben. Hitlers letzte Opfer*. München: Ullstein, 2002.
- Giddens, Anthony. *Sociology. 4th Edition*. Cambridge: Polity Press, 2001.
- Gombač, Boris M. *Slovenija, Italija od preziranj do priznanja*. (zbirka "Vrag ali mejak?",

- 1). Ljubljana: Debora, 1996.
- Gombač, Jure. Izseljevanje iz Okraja Koper po Londonskem sporazumu 5. oktobra 1954: prostovoljno optiranje ali prisilna migracija. V: *Raziskovalno delo podiplomskih študentov v Sloveniji – Ena znanost*. Ur. Martin Klanjšek, Peter Jeglič, Andrej Zorko, Damjan Nemec, Marko Šetinc. Ljubljana: DMRS, 2003, str. 88–95.
- Gombač, Jure. Izseljevanje iz Kopra in okolice v letih 1954–1956. *Annales, Seria Historia et Sociologia*, vol. 10, št. 2(22), 2000. Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstveno raziskovalno središče Republike Slovenije Koper, str. 411–418.
- Gombač, Jure. *Sociološki vidiki migracij na slovensko italijanski meji po drugi svetovni vojni*. Magistrsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2001.
- Goss, Jon; Lindquist Bruce. Conceptualizing International Labor Migration: A Structuration Perspective. *International Migration Review*, vol. 29, št. 2(110), 1987. New York: Center for Migration Studies, str. 317–351.
- Gurak, Douglas T.; Fe, Caces. Migration Networks and the Shaping of Migration Systems. V: *International Migration Systems. A Global Approach*. Ur. Mary M. Kritz, Lim Lean Lim, Hania Zlotnik. Oxford: Clarendon Press, 1992, str. 150–176.
- Hear, Nicolas van. *New Diasporas. The mass exodus, dispersal and regrouping of migrant communities*. London: UCL Press, 1998.
- Huntford, Roland. *Fridtjof Nansen and the Unmixing of Greeks and Turks in 1924*. Oslo: Det Noeske Videnskaps-akademi, 1999.
- International Union for the Scientific Study of Population (IUSSP), homepage, <http://www.iussp.org>
- Jeri, Janko. *Tržaško vprašanje*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1961.
- Johnston, John R.; Gregory, Derek; Pratt, Geraldine; Watts, Michael. Migration. V: *The Dictionary of Human Geography*. Ur. John R. Johnston, Derek Gregory, Geraldine Pratt, Michael Watts. Malden Blackwell Publishers Ltd., 2001, str. 678.
- Kelly, Charles B. Demography and International Migration. V: *Migration Theory: Talking across Disciplines*. Ur. Caroline B. Brettell, James F. Hollifield. New York and London: Routledge, 2000, str. 43–60.
- Kešljević, Aleksandar. Sodobna opredelitev in merjenje socialnega kapitala. V: *Raziskovalno delo podiplomskih študentov v Sloveniji – Ena znanost*. Ur. Martin Klanjšek, Peter Jeglič, Andrej Zorko, Damjan Nemec, Marko Šetinc. Ljubljana: DMRS, 2003, str. 124–131.
- Klinar, Peter. *Mednarodne migracije v kriznih razmerah*. (Sociološka in politološka knjižnica, 18). Maribor: Fakulteta za družbene vede, Založba Obzorja, 1985.
- Klinar, Peter. *Mednarodne migracije. Sociološki vidiki mednarodnih migracij v luči odnosov med imigrantsko družbo in imigrantskimi skupnostmi*. Maribor: založba Obzorja Maribor, 1976.
- Kralj, Ana. *Nepovabljeni. Ilegalne migracije kot učinki globalizacijskih procesov*. Diplomski naloga. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2002.
- Kramar, Janez. *Izola 1945–1991*. (Knjižnica Annales, 31). Koper: Zgodovinsko društvo

- za južno Primorsko, Znanstveno raziskovalno središče Republike Slovenije Koper, 2002.
- Kritikos, Giorgios. Sulla genesi dell'idea di uno scambio forzato di popolazioni alle fine della guerra greco-turca (1922–1923). V: *Esodi. Transferimenti forzati di popolazione nel Novecento europeo*. Ur. Marina Cattaruzza, Marco Dogo, Raoul Pupo. Napoli: Collana, Quaderni di Clio, št. 3, IRCI, Edizioni Scientifiche, 2000, str. 45–55.
- Kritz, Mary M.; Zlotnik, Hania. Global Interactions: Migration Systems, Processes and Policies. V: *International Migration Systems. A Global Approach*. Ur. Mary M. Kritz, Lim Lean Lim, Hania Zlotnik. Oxford: Clarendon Press, 1992, str. 1–18.
- Laušič, Ante. Iz povjesti folksdojčera i njihova egzodusa na tlu Jugoslavije. *Migracijske teme*, vol. 7, št. 2, 1991. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti Sveučilišta u Zagrebu, str. 182–192.
- Leclercq, Danielle. Introduction. V: *Migration flows in 20th century Europe and their impact on school life*. Ur. Danielle Leclercq. Strasbourg: Council of Europe, 1998.
- Lemberg, Hans. Processi decisionali relativi all'espulsione dei Tedeschi dalla Cecoslovacchia. V: *Esodi. Transferimenti forzati di popolazione nel Novecento europeo*. Ur. Marina Cattaruzza, Marco Dogo, Raoul Pupo. Napoli: Collana, Quaderni di Clio, št. 3, IRCI, Edizioni Scientifiche, 2000, str. 105–124.
- Lipovec Čebren, Uršula. Uvod. V: *Vzoni prebežništva: antropološke raziskave prebežnikov v Sloveniji*. (Zbirka Etno je fletno, 1). Ur. Uršula Čebren Lipovec. Ljubljana: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta, 2002, str. 9–15.
- Mabogunje, Akin L. Systems Approach to a Theory of Rural-Urban Migration. *Geographical Analysis*, vol. 2, št. 1, 1970. Ohio: The Ohio State University Press, str. 1–18.
- Malthus, Thomas R. *An essay on the principle of population, or a view of its past and present effects of human happiness, with an enquiry into our prospects respecting the future removal or mitigation of the evils which it occasions*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992.
- Marrus, Michael R. *The Unwanted. European Refugees from the First World War Through the Cold War*. Philadelphia: Temple University Press, 2002.
- Massey, Douglas S. Theories of International Migration. Review and Appraisal. *Popular and Development Review*, vol. 19, št. 3, 1993. New York: The Population Council, str. 431–460.
- Massey, Douglas S. Social Structure, Household Strategies and the Cumulative Causation of Migration. *Population Index*, vol. 56, št. 1, 1990. Princeton: Office of Population Research, str. 3–26.
- Mattossi, Andrea; Krasna, Francesca. Il "Censimento riservato" del 1939 sulla popolazione allogotta nella Venezia Giulia. *Quaderni del Centro studi economico-politici "E. Vanoni"*, št. 3–4, 1998. Trieste: Centro Studi "Enzo Vanoni", str. 125–163.

- Mee, Charles L. *Kupčija v Potsdamu*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1976.
- Merku, Pietro. Primerjava med eksodusom iz Istre in Sudetov po drugi svetovni vojni. *Annales, Anali za istrske in mediteranske študije*, vol. 20, št. 1, 2000. Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstveno raziskovalno središče RS v Kopru, str. 241–250.
- Montesquieu, Charles-Louis de. *Perzijska pisma*. Maribor: Zbirka Absint, Mariborska literarna družba, 2000.
- Myrdal, Gunnar. *Economic Theory and Underdeveloped Regions*. London: Duckworth, 1957.
- Naimark, Norman M. *La politica dell'odio. La pulizia etnica nell'Europa contemporanea*. Bari: Editori Laterza, 2002.
- Nassisi, Gianna. Istria: 1945–1947. V: *Storia di un esodo. Istria 1945–1956*. Trieste: Istituto regionale per la storia del movimento di liberazione nel Friuli-Venezia Giulia, 1980, str. 87–135.
- Nečak, Dušan. "Nemci" na Slovenskem 1945–1955 v luči nemških in avstrijskih dokumentov. V: *"Nemci" na Slovenskem 1941–1955*. Ur. Dušan Nečak. Ljubljana: Razprave Filozofske fakultete, 2002, str. 219–290.
- Nemec, Gloria. *Un paese perfetto, Storia e memoria di una comunità in esilio: Grisignana d'Istria 1930–1960*. Gorizia: Istituto Regionale per la Cultura Istriana, 1998.
- Panjek, Aleksander. Le fonti sull'emigrazione giuliana negli archivi di Parigi e Ginevra. V: *Spostamenti di popolazione e trasferimenti sociali nella Provincia di Trieste e nel Distretto di Capodistria nel Secondo Dopoguerra*. Ur. Carlo Donati. Opicina-Trieste: Regione Autonoma Friuli-Venezia Giulia, Direzione Regionale Affari Europei, 2001, str. 70–85.
- Pelikan, Egon. *Tajno štetje prebivalstva v Julijski krajini leta 1933*. (Knjižnica Annales, 28). Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstveno raziskovalno središče RS v Kopru, 2002.
- Pletikosić, Ivica. "Čiščenje" v Piranu (1945–1948). *Acta Histrie*, vol. 10, št. 2, 2002. Koper: Zgodovinsko društvo za Južno Primorsko, Znanstveno središče Republike Slovenije Koper, str. 465–492.
- Piore, Michael. *Birds of passage*. Cambridge: Cambridge University Press, 1979.
- Ploj, Tatjana. *Izseljevanje iz Istre med leti 1945–1954*. Magistrsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2002.
- Poot, Jacques. Informations, communication and networks in international migration systems. *The Annals of Regional Science*, vol. 30, št. 1, 1996. Berlin: Springer Verlag Heidelberg, str. 55–73.
- Popovich, Alexandre. La presenza turca e musulmana nei Balcani. V: *Esodi. Transferimenti forzati di popolazione nel Novecento europeo*. Ur. Marina Cattaruzza, Marco Dogo, Raoul Pupo. Napoli: Collana: Quaderni di Clio, št. 3, IRCI, Edizioni Scientifiche, 2000, str. 13–30.
- Popović, Milan. Immanuel Wallerstein: Svetovno-sistemska perspektiva. V: *Utopistike, Dediščina sociologije*. Ljubljana: Založba /*cf., (rdeča zbirka), 1999, str. 139

- Pupo, Raoul. *Il lungo esodo: Istria: le persecuzioni, le foibe, l'esilio*. Milano: Rizzoli, 2005.
- Pupo, Raoul. Riflessioni sulle migrazioni ai confini italo-jugoslavi (1918–1960): identità, politica e metodo. V: *Oltre l'Italia e l'Europa*. Ur. Carlo Donato, Pio Nodari, Aleksander Panjek. Trieste: Edizioni Università di Trieste, 2004.
- Pupo, Raoul. Orientamenti della più recente storiografia italiana sull'esodo istriano. *Annales, Series Historia et Sociologia*, vol. 10, št. 1 (29), 2000. Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstveno raziskovalno središče Republike Slovenije v Kopru, str. 165–170.
- Pupo, Raoul. Violenza politica tra guerra e dopoguerra: il caso delle foibe Giulianne 1943–1945. V: *Foibe. Peso del passato, Venezia Giulia 1943–1945*. Ur. Gianpaolo Valdevit. Trieste: Istituto regionale per la storia del movimento di liberazione nel Friuli-Venezia Giulia, 1997, str. 33–58.
- Pupo, Raoul. L'esodo degli Italiani da Zara, da Fiume e dall'Istria. *L'emigrazione giuliana del mondo, Quaderni del Centro studi economico-politici "E. Vanoni"*, št. 3–4, 1995. Trieste: Centro Studi "Enzo Vanoni", str. 125–163.
- Ravnik, Mojca. Družine v istrskem zaledju in selitve Istranov. *Annales, Annali Koprškega primorja in bližnjih pokrajin*, vol. 3, št. 3, 1993. Koper: Društvo zgodovinarjev za Južno Primorsko, str. 149–160.
- Ravnik, Mojca. *Bratje, sestre, strniči, zermani: družina in sorodstvo v vaseh v Slovenski Istri*. Ljubljana, Koper: Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Lipa, 1996.
- Repe, Božo. "Nemci" na Slovenskem po drugi svetovni vojni. V: *"Nemci" na Slovenskem 1941–1955*. Ur. Dušan Nečak. Ljubljana: Razprave Filozofske fakultete, 2002, str. 191–218.
- Riccioti, Giollio. *San Nazario, Protovescovo e Patrono di Capodistria*. Trieste: Tipografia Gaetano Coana, 1969.
- Richmond, Anthony H. Sociological Theories of International Migration: The Case of Refugees. *Current Sociology*, vol. 36, št. 2, 1988. Hague, Paris: Unesco, str. 7–25.
- Roselli, Giulio. *Draga Parenzana!*. Trieste: Bruno Fachin Editore, 2002.
- Rystad, Göran. Immigration History and the Future of International Migration. *International Migration Review*, vol. 26, št. 1 (97), 1992. New York: Center for Migration Studies, str. 1169–1185.
- Salahi, Ramadan Sonyel. *The Turco-Greek Conflict*. Ankara: Cyprus Turkish Cultural Association, 1985.
- Sibley, David. La costruzione delle "geografie" dell'esclusione: Spazi di repulsione, spazi di desiderio. V: *Immigrazione e Multicultura dell'Italia di oggi*, vol. II. Ur. Carlo Brusa. Milano: FrancoAngeli, 1999, str. 27–40.
- Skran, Claudena. *Refugees in inter-war Europe. The Emergence of a Regime*. Oxford: Clarendon Press, 1995.
- Smelser, Ronald M. The Expulsion of the Sudeten Germans. *Nationalities Papers*, vol. 24, št. 1, 1996. Abingdon: Carfax Publishing Company, Abingdon 1996, str. 79–92.

- Smith, Adam. *Bogatstvo naroda*. Zagreb: Kultura, 1952.
- Spazzali, Roberto. *Epurazione di frontiera. Le ambigue sanzioni contro il fascismo nella Venezia Giulia 1945–1948*. Gorizia: Libreria Editrice Goriziana, 2000.
- Stalker's guide to international migration, Theory – networks and systems, http://pstalker.com/migration/mg_theories_3.htm.
- Stalker's guide to international migration, Theories – Structures, http://pstalker.com/migration/mg_theories_2.htm.
- Stalker's guide to international migration, Theory – individual and the family, http://stalker.com/migration/mg_theories_1.htm.
- Stark, Oded; Levhari, David. On Migration and Risk in LDCs. *Economic Development and Cultural Change*, vol. 31, št. 1, 1982. Chicago: The University of Chicago Press, str. 191–196.
- Stola, Dariusz. Forced Migrations in Central European History. *International Migration Review*, vol. 26, št. 298(78), 1987. New York, Center for Migration Studies, str. 324–341.
- Tamburrino, Giuseppe P., O.S.B. *I Benedettini di Daila e S. Onofrio in Istria: ultime vicende (1940–1950)*. Abbazia di Praglia: Edizioni Scritti Monastici, IRCI-Istituto Regionale per la Cultura Istriana, 1997.
- Todaro, Michael. *Economic Development. 7th Edition*. Harlow: Pearsons Education Limited, 2000.
- Toprak, Zafer. La Convenzione di Losanna: antecedenti storici e attuazione. V: *Esodi. Transferimenti forzati di popolazione nel Novecento europeo*. Ur. Marina Cattaruzza, Marco Dogo, Raoul Pupo. Napoli: Collana, Quaderni di Clio, št. 3, IRCI, Edizioni Scientifiche, 2000, str. 55–65.
- Troha, Nevenka. Epuracija v coni B Slovenskega primorja in koprskem okraju cone B Svobodnega tržaškega ozemlja (1945–1950). *Prispevki za novejšo zgodovino*, vol. 43, št. 2, 2003. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, str. 91–104.
- Troha, Nevenka; Kacin-Wohinz, Milica; Mlakar, Boris. Rapporti italo sloveni 1880–1956: relazione della commissione storico culturale italo-slovena. *Italia e Slovenia*, vol. 2, 2003. Gorizia: Istituto per gli incontri culturali mitteleuropei, str. 71–97.
- Troha, Nevenka. Volitve v Okraju Koper cone B Svobodnega tržaškega ozemlja. *Prispevki za novejšo zgodovino*, vol. 42, št. 3, 2002. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, str. 61–74.
- Troha, Nevenka. Preselitve v Julijski krajini po drugi svetovni vojni. . *Prispevki za novejšo zgodovino*, vol. 40, št. 1, 2000. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, str. 255–269.
- Troha, Nevenka. Ukrepi jugoslovanskih oblasti v conah B Julijske krajine in Svobodnega tržaškega ozemlja in Italijani na Koprskem. *Annales, Series Historia et Sociologia*, vol. 10, št. 1 (29), 2000. Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstveno raziskovalno središče Republike Slovenije v Kopru, str. 203–216.
- Troha, Nevenka. *Komu Trst*. Ljubljana: Modrijan, 1999.

- Troha, Nevenka. Kdor ni z nami je proti nam: oris položaja v koprskem okraju cone B Julijske krajine v letih 1945–1947. *Glas*, vol. 1, št. 17, (11. 9. 1997). Koper: Informinwest, str. 4–6.
- Troha, Nevenka. Optanti za italijansko državljanstvo z območja, priključenega Sloveniji leta 1947. *Prispevki za novejšo zgodovino*, vol. 37, št. 2, 1997. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, str. 359–369.
- Troha, Nevenka. Fra liquidazione del passato e costruzione del futuro. Le foibe e l'occupazione jugoslava della Venezia Giulia. V: *Foibe. Peso del passato, Venezia Giulia 1943–1945*. Ur. Gianpaolo Valdevit. Trieste: Istituto regionale per la storia del movimento di liberazione nel Friuli-Venezia Giulia, 1997, str. 59–97.
- Uradna spletna stran "Federazioni delle organizzazioni degli esuli", <http://www.arcipelagoadriatico.it>.
- Valdenberg, Marek. Scambi di popolazione tra Polonia ed Unione Sovietica nel secondo dopoguerra. V: *Esodi. Transferimenti forzati di popolazione nel Novecento europeo*. Ur. Marina Cattaruzza, Marco Dogo, Raoul Pupo. Napoli: Collana, Quaderni di Clio, št. 3, IRCI, Edizioni Scientifiche, 2000, str. 141–150.
- Valdevit, Gianpaolo. *Trieste 1953–1954. L'ultima crisi?*. Trieste: Il Piccolo, MGS PRESS, 1994.
- Verginella, Marta. L'esodo istriano nella storiografia slovena. V: *Esodi. Transferimenti forzati di popolazione nel Novecento europeo*. Ur. Marina Cattaruzza, Marco Dogo, Raoul Pupo. Napoli: Collana, Quaderni di Clio, št. 3, IRCI, Edizioni Scientifiche, 2000, str. 269–278.
- Volk, Sandi. *Istra v Trstu: naselitev istrskih in dalmatinskih ezulov in nacionalna bonifikacija na Tržaškem*. (Knjižnica Annales, 33). Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstveno središče Republike Slovenije Koper, 2003.
- Volk, Sandi. *Naselitev istrskih beguncev (esulov) v tržaški pokrajini, 1945–1966*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, 2001.
- Volk, Sandi. *Ezulski skrbniki*. (Knjižnica Annales, 20). Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstveno raziskovalno središče Republike Slovenije Koper, 1999.
- Vremec, Vid. Razmere po letu 1918 in Marežganski upor proti fašizmu v maju 1921. V: *Slovenska Istra v boju za svobodo (druga izdaja)*. Ur. Vid Vremec, Raul Šiškovič, Jože Hočevar. Koper: Združenje borcev in udeležencev NOB Mestne občine Koper, Združenje borcev in udeležencev NOB občine Izola, Združenje borcev in udeležencev NOB občine Piran, Založba lipa, 1998, str. 101–121.
- Wallerstein, Immanuel. *Utopistike; Dediščina sociologije*. (Rdeča zbirka). Ljubljana: Založba /*cf., 1999.
- Yiannakopoulos, Georgios A. Le ripercussioni dello scambio di popolazioni greche e turche in Grecia nel periodo tra due guerre mondiali. V: *Esodi. Transferimenti forzati di popolazione nel Novecento europeo*. Ur. Marina Cattaruzza, Marco Dogo, Raoul Pupo. Napoli: Collana, Quaderni di Clio, št. 3, IRCI, Edizioni Scientifiche, Napoli 2000, str. 65–84.

- Zagradnik, Maruša. Odseljivanje in optiranje za italijansko državljanstvo iz dela Primorske, ki je bil z Mirovno pogodbo priključen k LR Sloveniji. *Acta Histria*, št. 6, 1998. Koper, Milje: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, str. 187–202.
- Zagradnik, Maruška. Optiranje in izseljevanje. V: *Zbornik Primorske – 50 let*. Ur. Slobodan Valentinčič. Koper: Primorske novice, 1997, str. 60–64.
- Zagradnik, Maruša. Slovenija - Jugoslavija - Italija po letu 1945. *Delo : samostojen časnik za samostojno Slovenijo*, vol. 37, št. 233. (7.10.1995). Ljubljana: Delo d. d., str. 32–33.
- Zagradnik, Maruša. Slovenija - Jugoslavija - Italija po letu 1945. *Delo : samostojen časnik za samostojno Slovenijo*, vol. 37, št. 239. (14.10.1995). Ljubljana: Delo d. d., str. 32–33.
- Zagradnik, Maruša. Slovenija - Jugoslavija - Italija po letu 1945. *Delo : samostojen časnik za samostojno Slovenijo*, vol. 37, št. 245. (21.10.1995). Ljubljana: Delo d. d., str. 32–33.
- Združeni narodi, Agreement for UNRRA, <http://www.ibiblio.org/pha/policy/1943/431109a.html>
- Združeni narodi, United Nation Relief And Rehabilitation Administration, <http://reference.allrefer.com/encyclopedia/U/UNRelReh.html>.
- Zlotnik, Hania. Empirical Identification of International Migration Systems. V: *International Migration Systems. A Global Approach*. Ur. Mary M. Kritz, Lim Lean Lim, Hania Zlotnik. Oxford: Clarendon Press, 1992, str. 19–40.
- Zolberg, Aristide R. Foreword. V: Marrus, Michael R. *The Unwanted. European Refugees from the First World War Through the Cold War*. Philadelphia: Temple University Press, 2002.
- Zolberg, Aristide R. The Next Waves: Migration Theory for a Changing World. *International Migration Review*, vol. 21, št. 3(78), 1987, New York: Center for Migration Studies, str. 403–431.
- Zolberg, Aristide R. The Formation of New States as a Refugee-Generating Process. *Annals*, št. 467, 1983. Philadelphia: American Academy of Political and Social Science, str. 24–38.

